

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Bc. Barbora Vlášková

**Grafická výzdoba nejvýznamnějších tisků Pavla Severína z Kapí Hory
a jeho pokračovatelů**
diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Magdalena Nespěšná Hamsíková, Ph.D.

2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Grafická výzdoba nejvýznamnějších tisků Pavla Severína z Kapí Hory“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury, a že jsem ji nevyužila k získání jiného nebo stejného akademického titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 18. dubna 2012

Bc. Barbora Vlášková

Bibliografická citace

Grafická výzdoba nejvýznamnějších tisků Pavla Severína z Kapí Hory a jeho pokračovatelů [rukopis] : diplomová práce / Barbora Vlášková; vedoucí práce: Magdalena Nespěšná Hamsíková. -- Praha, 2012. – 170 s.

Anotace

Diplomová práce s názvem „Grafická výzdoba nejvýznamnějších tisků Pavla Severína z Kapí Hory a jeho pokračovatelů“ pojednává o kulturním a historickém významu největší renesanční pražské tiskárny působící na konci 15. a v první polovině 16. století. Práce se zejména zaměřuje na vývoj a kvalitativní zpracování dřevořezové výzdoby tisků, vydaných v severínsko-kosořské tiskárně v průběhu jejího sedmdesátiletého působení. Zmíněny zde budou počátky severínské tiskárny a rané knižní ilustrace v kontextu se zahraničními inspiracemi, které měly vliv na pozdější práce jednoho z nejvýznačnějších pražských tiskařů, na osobnost Pavla Severína z Kapí Hory. Grafická výzdoba tisků vydaných Pavlem Severínem z Kapí Hory dosáhla vysoké úrovně, srovnatelné se zahraničními ilustracemi. Na tradici a význam kvalitní grafické výzdoby tisků pak navázali jeho následovníci, Jan Severín mladší a Jan Kosořský z Kosoře, jejichž tiskařské produkci zde bude také věnováno nemalé místo. Práce bude zakončena seznamem tisků vydaných od roku 1488 až do roku 1557, včetně stručného popisu dřevořezových ilustrací.

Klíčová slova

Pavel Severín z Kapí Hory, dřevořez, tisk, knižní grafika, severínsko – kosořská tiskárna,

Abstract

“Graphic decoration of the most important prints of Paul Severino from the Kapí Hora and his followers”

Diploma thesis titled "Graphic decoration of the most important prints of Paul Severino from the Kapí Hora and his followers" discusses both the cultural and historical significance of the greatest Renaissance Prague print-house operating in the late 15th and the first half of the 16th centuries. The work focuses particularly on the

development and qualitative processing of wood carved decoration of prints issued in Severín-Kosoř print-house during its seventy-year lasting operation. Mentioned here are the origins of the Severín print-house and early book illustration work in the context of foreign inspiration prints, which influenced the later work of one of the most important printers in Prague, on the individuality of Pavel Severín from Kapí Hora. Graphic decoration of prints published by Pavel Severín from Kapí Hora reached a high level comparable with foreign illustrations. The tradition and the importance of a quality graphic decoration of prints then continued in works of his followers, Jan Severín Jr. and Jan Kosořský z Kosoře, to whose printing production considerable attention will also be devoted here. The thesis will conclude with a list of publications issued between years 1488 - 1557, including a brief description of woodprint illustrations.

Keywords

Pavel Severín from Kapí Mountain, the woodcut, the typography, the book illustration, the severin's- kosor's printing works,

Počet znaků (včetně mezer): 243 049

Chci tímto poděkovat vedoucí práce Mgr. Magdaleně Nespěšné Hamsíkové, Ph.D., za její pomoc a odborné rady při tvorbě této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	8
PŘEHLED LITERATURY.....	11
1. SEVERÍNSKÁ TISKÁRNA.....	14
1.1 Počátky tiskárny.....	14
1.2 Pavel Severín z Kapí Hory a jeho pokračovatelé.....	15
1.3 Tisky severínské tiskárny vydané před rokem 1500.....	24
1.3.1. Aesopus: bajky, 1488.....	24
1.3.2. Minucí z let 1489, 1491 a 1492.....	25
1.3.3. Legenda aurea sanctorum (Pasionál čili Knihy o životech svatých), Jacobus de Voragine, 1495.....	26
1.3.4. Bible, Nový zákon, 1497–1498.....	31
1.4. Tisky severínské tiskárny vydané po roce 1500.....	34
1.4.1. Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí, Francesco Petrarca, 1501.....	34
1.4.2. Sedm žalmuov kajících, 1503.....	35
1.4.3 Tento Traktát gest o Mládency kterýž gsa w sstiestij zpychal a swewolnie vpadl w nesstiestije: Slowe... Pán Rady, 1505.....	36
1.4.4. Lutherovy spisy vydané mezi léty 1520–1523.....	39
1.4.5. Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku, Petr Chelčický, 1522.....	42
1.4.6. Bible česká, Starý a Nový zákon, 1529.....	42
1.4.7 O krvi pauštění žilami i baňkami, Jan z Chocně, 1532.....	45
1.4.8. Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají, 1535.....	46
1.4.9. Bible česká, Starý a Nový zákon, 2. vydání, 1537.....	47
1.4.10. O ukrutném a hanebném hříchu opilství, Sebastian Franck, 1538.....	49
1.4.11. Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích, Martin Kuthen ze Šprymsberka, 1539.....	51
1.4.12. Vajklady na Čtení nedělní, Anton Corvinus, 1539.....	53
1.4.13. Kniha o věcech a spusobích národu tureckého, Paulus Jovius, 1540.....	54
1.4.14. Rozjímání o umučení Krista Pána, Anton Corvinus, 1541.....	56

1.4.15. Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelitské, Rohův kancionál, Jan Roh, 1541.....	57
1.5. Tisky Jana Severína mladšího.....	60
1.5.1. Kniha vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich, 1539.....	60
1.5.2. Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, 1541.....	63
2. KOSOŘSKÁ TISKÁRNA – Tisky vydané mezi lety 1547 až 1557.....	66
2.1. Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností, Mikuláš Konáč z Hodiškova, 1547.....	66
2.2. Život Pána našeho Jezukrista, Ammonius Alexandrinus, 1547.....	68
2.3. Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená, Václav Hájek z Libočan, 1553.....	69
2.4. Kosmografie česká, Sebastian Münster, 1554.....	71
3. SEZNAM TISKŮ.....	74
3.1. Tisky severínské tiskárny vydané před rokem 1500.....	74
3.2. Tisky severínské tiskárny po roce 1500.....	76
3.2.1. Tisky Pavla Severína z Kapí Hory.....	76
3.2.2. Tisky Jana Severína mladšího.....	81
3.2.3. Tisky Jana Kosořského z Kosoře.....	83
ZÁVĚR.....	86
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	87
SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	154
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	165

ÚVOD

Pavel Severín z Kapí Hory patřil k nejvýznamnějším českým knihtiskařům, který začíná působit v největší pražské tiskárně v první polovině 16. století. Osobnost tiskaře není pouze podstatná pro poznání historie knihtisku v českých zemích, ale je také především důležitá z hlediska kulturní historie. Ve svých tiscích klade velký důraz na umělecké zpracování dřevořezových ilustrací a tím kvalitativně přibližuje českou knižní kulturu k vyspělejším zahraničním produkcím.

Tiskárna během necelých sedmdesáti let vydala kolem osmdesáti převážně ilustrovaných tisků, na nichž se podílely čtyři generace knihtiskařů – Jan Severín, Pavel Severín z Kapí Hory, Jan Severín mladší a Jan Kosořský z Kosoře. Kvalitou tisků a jejich grafickou úpravou zaujali přední místo na poli knižního umění a v pokročilejší fázi působení severínské tiskárny dosáhli stejného věhlasu jako později slavnější tiskárna Jiřího Melantricha z Aventýna, který začal produkovat své tisky v padesátých letech 16. století.

Pro účel celistvého zpracování tohoto tématu je třeba se zabývat nejenom nejvýznamnějším majitelem tiskárny, Pavlem Severínem z Kapí Hory a jeho pokračovateli, ale předně se pro mě stává nezbytné zmínit zde i počátky tiskárny, které spadají již do konce 15. století. V té době grafická výzdoba tisků podléhala inspiračnímu vlivu zahraničních dřevořezových ilustrací, které se stanou prvotním východiskem pro budoucí samostatnou produkci Pavla Severína z Kapí Hory.

První zmínky o Severínské tiskárně se objevují kolem roku 1488, kdy se stal jejím majitelem Jan Severín. V té době však tisky nejsou označeny jménem nakladatele a až do roku 1500 je za autora tiskařské výpravy označován tak zvaný „Tiskař pražské bible“. Tento název získává podle nejslavnějšího vydání bible vzešlé z této tiskárny v raném období působení. Mezi význačné tisky vydané před rokem 1500 a doprovázené knižní ilustrací patří například „Aesopus“ z roku 1488, označovaný za první pražský ilustrovaný prvotisk. Tisk byl inspirovaný augsburskou předlohou. Dalším významným tiskem vzešlým ze Severínovy tiskárny bylo dílo Jacoba de Voragine – „Legenda aurea sanctorum“ neboli „Pasionál čili Knihy o životech svatých“ z roku 1495, kdy se autor českých dřevořezů významně inspiroval norimberskými dřevořezy. V období mezi lety 1488 až 1500 dále vzniká mnoho dalších ilustrovaných tisků inspirovaných cizími vlivy.

Po roce 1500 začíná v tiskárně působit již Pavel Severín z Kapí Hory. Poprvé se však jménem a nakladatelskou značkou nechá uvést ve svých tiscích až roku 1522. Během svého vlivu na chod tiskárny vydá kolem čtyřiceti, převážně po grafické stránce kvalitativně významných tisků, jak z oblasti duchovní, tak i světské literatury, které doplňuje jak o vlastnoručně vyrobené dřevořezy, tak i vypůjčené. Pavel Severín patřil k zastáncům luteránství, a proto ne nepodstatná část tisků náleží právě spisům a kázáním Martina Luthera. Mezi jeho tiskařskou produkci však také přísluší značný počet humanisticky zaměřených spisů. Přesto se nejvýrazněji do dějin knihtisku zapsal hlavně vydáním svých dvou biblí zvaných „Severínky“ z let 1529 a 1537, kde u obou vydání biblí hraje výtvarná úprava tisků významnou roli. V neposlední řadě vydává první českou tištěnou kuchařku, dva kancionály či „Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích“ od Martina Kuthena ze Šprymsberka z roku 1539, kde grafická výzdoba, spočívající ve vyobrazení podobizen českých panovníků, byla použita pro ilustraci dalších tisků později vydaných v severínské tiskárně. V čele tiskárny stojí Pavel Severín z Kapí Hory až do padesátých let 16. století, kdy umírá a předává tím tiskařskou dílnu svému zeťovi Janu Kosořskému z Kosoře.

Během let 1538 až 1545 se v okruhu severínské tiskárny začíná objevovat osobnost Jana Severína mladšího, jehož příbuzenský poměr k Janu Severínovi staršímu a Pavlu Severínovi z Kapí Hory není zcela známý. Vzhledem k tomu, že pro výzdobu svých tisků používá dřevořezových štočků náležejících tiskárně Pavla Severína z Kapí Hory, které sám majitel označil signaturou S^P, dá se úzký příbuzenský vztah mezi oběma tiskaři pokládat za možný, dokonce dosti pravděpodobný. Tiskařská činnost Jana Severína mladšího během jeho krátkého působení v tiskárně dosáhla značné úrovně a věhlasu, především rozsáhlým ilustračním aparátem, jehož autorem byl z velké části on sám a Pavel Severín z Kapí Hory. Mezi tisky, které byly označeny jako produkce Jana Severína mladšího patří i jedno z nejvýznamnějších děl „Kronika česká“ Václava Hájka z Libočan z roku 1541, na níž se podílel i tiskař Ondřej Kubeš ze Žípů. Kronika byla opatřena velkým množstvím dřevořezových ilustrací rozličné kvality. V neposlední řadě se do produkce Jana Severína mladšího řadí dílo „Kniha vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich“ z roku 1535, opět s rozsáhlou grafickou výzdobou. Jan Severín mladší ukončil svou činnost v tiskárně krátce před působením Jana Kosořského z Kosoře.

Jan Kosořský z Kosoře se objevuje v tiskařské dílně již na konci čtyřicátých let 16. století, poté co se přížením do Severínovy rodiny. Kosořský začne vydávat v roce

1547, v době kdy tiskárnu vede Pavel Severín z Kapí Hory, který ale pod svým jménem již neprodukuje žádné tisky. Po úmrtí Pavla Severína z Kapí Hory v polovině padesátých let 16. století se Jan Kosořský z Kosoře ujímá vedením tiskárny a přejímá i dřevořezové zásoby severínské dílny. Kromě nařízení a artikul vydává dvě graficky nákladná díla. „Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená“ od Václava Hájka z Libočan z roku 1553, kde se vyskytují opakující se dřevořezy znázorňující d'ábly, ale především mezi jeho významem největším dílem se stala výpravná publikace „Kosmografie česká“ od Sebastiana Münstera z roku 1544, na níž se kvůli náročnosti tisku podílel i tiskař Zikmund mladší z Púchova. Dílo je neobyčejné svou rozsáhlou dřevořezbovou výzdobou, znázorňující jak náměty ze Starého a Nového zákona, tak výjevy popisující pozoruhodnosti z celého světa, lidské činnosti či vyobrazení měst. V roce 1557 po desetiletém působení Jana Kosořského z Kosoře tiskárna navždy končí svou činnost z důvodu absence odpovídajícího nástupce.

Cílem této diplomové práce se tedy stává kulturně historické zhodnocení šedesáti devíti let nakladatelské práce severínské tiskárny prostřednictvím grafické výzdoby, která doprovázela nejvýznamnější tisky, v kontextu se zahraničními i domácími vlivy. Během této doby dosáhla knihtiskařská dílna největšího vrcholu za vedení Pavla Severína z Kapí Hory, jehož význam se stává pro renesanční knižní kulturu na počátku 16. století zásadní. Prostřednictvím Pavla Severína z Kapí Hory a jeho pokračovatelů se vývoj dřevořezové ilustrace stal kvalitativně srovnatelný se zahraničním knižním uměním té doby a ovlivnil tak i tvorbu pozdějších nakladatelských domů včetně Melantrišsko-Veleslavínského.

Z důvodu nesmírného rozsahu publikační činnosti a enormního množství grafických ilustrací v tiscích nebylo možné v rámci této diplomové práce věnovat hlubší pozornost všem tiskům a veškeré výzdobě. Proto se práce skládá pouze z výběru nejzajímavějších děl a grafik, kterým je zde po kapitolách o severínské tiskárně a jejich představitelích dán prostor v samostatných částech, avšak i ty musely být z kapacitních příčin přizpůsobeny rozsahu diplomové práce. Z toho důvodu je závěrečná část diplomové práce alespoň doplněna o seznam všech tisků vydaných v severínské tiskárně od roku 1488 až do roku 1557 se stručným popisem grafické výzdoby.

PŘEHLED LITERATURY

Knihtiskem a knižní kulturou se v minulosti zabývalo mnoho autorů. Mnohem méně publikací a článků se však vztahuje k samotnému tématu grafické výzdoby knihy či k samotné severínsko-kosořské tiskárně. Literatura, která je napsaná k tomuto tématu však především zohledňuje typografickou stránku před problematikou dřevořezové výzdoby tisků.

Mezi autory, kteří se věnují i tématu grafické výzdoby, patří zejména Mirijam Bohatcová, která náleží v tomto oboru mezi nejvýznamnější odborníky. Problematice severínské tiskárny věnovala Mirijam Bohatcová článek v periodiku *Listy filologické* s názvem „Otázka nad publikační činností pražských Severínů“,¹ kde rekapituluje tvorbu všech čtyř generací tiskařů, jak po stránce typografické, tak i grafické. Dále publikuje v časopise *Umění* článek o „Počátku ilustrace v české tištěné knize“.² Mirjam Bohatcová také vytvořila společně s odborným kolektivem autorů obsáhlé dílo s názvem „Česká kniha v proměnách staletí“,³ kde rozebírá knižní umění od středověkých iluminovaných rukopisů až po současnou knižní produkci a ilustraci. Podrobně se zaměřuje na nejhodnotnější tisky s bohatou dřevořezovou výzdobou a hodnotí jejich podrobně rozebranou ikonografii a kvalitativní ztvárnění. V díle zmiňuje pouze umělecky nejzajímavější tisky, jak v produkci severínské tiskárny, tak i dalších tiskařů. Mezi její další odborná díla patří publikace „Česká kniha a svět“.⁴ V roce 1989 přispívá Mirijam Bohatcová také článkem o „Knižním dřevořezu v Čechách a na Moravě od 70. let 15. století do 1620“⁵ do *Dějin českého výtvarného umění II/1* s podtitulem „Od počátku renesance do závěru baroka“.

Dalším autorem, který se v rámci rozsáhlého díla věnuje i severínské tiskárně, patří v neposlední řadě František Horák, který ve své knize „Česká kniha v minulosti a její výzdoba“⁶ obsáhl kompletní dějiny knihy od počátku písma až ke klasicismu. Významnou měrou se zabývá problematikou knižní grafické výzdoby, včetně produkce severínské tiskařského domu. Podrobně se zaměřuje především na výzdobu titulních listů, ilustrace a na grafické znázornění nakladatelských značek. Stručněji o

---

¹ BOHATCOVÁ 1986a, 97–115.

² BOHATCOVÁ 1986b, 111–118.

³ BOHATCOVÁ 1990.

⁴ BOHATCOVÁ 1973.

⁵ BOHATCOVÁ 1989, 107–115.

⁶ HORÁK 1948.

problematice knihtisku a knižní výzdoby hovoří v další své knize s názvem „Pět století českého knihtisku“,⁷ kterou věnuje historickému vývoji naší tištěné knihy.

Zdeněk Tobolka, patřící k největším odborníkům v oblasti knižní historie, se zaměřil na osobnost nejvýznamnějšího tiskaře v díle „Pavel Severín z Kapí Hory a jeho tisk: Písně Chval Božských z roku 1541“,⁸ kde se podrobně věnuje nejenom samotné postavě tiskaře, ale rozebírá i jeden z jeho tisků z hlediska typografického i kulturního. Tobolkovou další prací jsou „Dějiny československého knihtisku v době nejstarší“,⁹ kde autor podrobně sleduje nejvýznamnější tiskařské osobnosti a grafické ztvárnění jejich děl. Svou odbornou práci zaměřuje na období konce 15. a začátku 16. století. Zásadním pramenem pro studium starých tisků, nejenom severínského okruhu, se stalo několikasvazkové dílo „Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století“,¹⁰ jehož editory se stali Zdeněk Tobolka, František Horák a Bedřiška Wižďálková. První díl „Knihopisu“ věnovaný prvotiskům editovala Emma Urbánková.¹¹

Dalším autorem je Petr Voit s díly „Minulost pražského knihtisku“¹² a „Encyklopedie knihy“.¹³ V těchto dvou knihách a zejména v obsáhlém díle „Encyklopedie knihy“ shrnuje veškeré znalosti, které kdy byly k tomuto tématu napsány. Podrobným způsobem shrnuje dosavadní bádání týkající se každého tématu, který se dotýká knižní kultury a techniky. Zaměřuje se zde také, mimo jiné, na téma severínsko-kosořské tiskárny a jejich graficky zdobené tisky.

Mezi další autory, zmiňující se o pražských Severínech, patří také Josef Volf, který vytvořil dílo „Dějiny českého knihtisku do roku 1848“,¹⁴ kde se stručně zmiňuje o českých tiskařích a jejich produkci. Podobnou problematiku řeší i Čeněk Zíbrt v díle „Z dějin českého knihtiskařství“,¹⁵ kde zpracovává známé i méně známé tisky a vše doprovází bohatou obrazovou přílohou. O knize a tiskárnách píše také František Šmahel ve sborníku prací, který vyšel k 500. výročí českého knihtisku „Knihtisk a

---

⁷ HORÁK 1968.

⁸ TOBOLKA 1927, 1–13.

⁹ TOBOLKA 1930.

¹⁰ TOBOLKA 1925–2010. Knihopis vychází od roku 1925 až do roku 2010 stále pod jménem Zdeňka Tobolky, i když během té doby bibliografické soupisy editovali také František Horák a Bedřiška Wižďálková.

¹¹ URBÁNKOVÁ 1994.

¹² VOIT 1987.

¹³ VOIT 2006.

¹⁴ VOLF 1926.

¹⁵ ZÍBRT 1939.

knihy v českých zemích od husitství do Bílé hory“.¹⁶ Jedná se o soubor prací největších českých odborníků zabývajících se touto problematikou. Na téma českých inkunábulí se v tomto sborníku zaměřuje významná odbornice Emma Urbánková.

O produkci severínsko-kosořské tiskárny a dalších českých tiskárnách píše Jaromír Hořec v knize „Počátky české knihy“.¹⁷ Vladimír Kyas se v díle „Česká bible v dějinách národního písemnictví“¹⁸ zmiňuje o dvou vydáních biblí zvané „Severínky“ z let 1529 a 1537. Veškerou českou tištěnou produkci mezi léty 1476 až 1800 sepsal v rozsáhlém díle „Historie české literatury“¹⁹ Josef Jungmann. Činnost a produkci severínského tiskařského domu zaznamenal Zikmund Winter v knize o „Řemeslnictvu a živnostech XVI. věku v Čechách“.²⁰

Knížní kulturou včetně tisků severínské officíny se také věnuje monografie o „Umění české reformace“ (1380–1620) Kateřiny Horníčkové, kterou editoval Michael Šronek.²¹

---

¹⁶ ŠMAHEL 1970.

¹⁷ HOŘEC 2003.

¹⁸ KYAS 1997.

¹⁹ JUNGSMANN 1825.

²⁰ WINTER 1913.

²¹ HORNÍČKOVÁ/ŠRONĚK 2010.

1. SEVERÍNSKÁ TISKÁRNA

1.1. Počátky tiskárny

První zprávy o působení tiskárny sídlící na Starém Městě pražském, pocházejí z roku 1488, kdy zde byla vydána první publikace „Bible česká neboli Pražská“²². I přesto, že tisk není ilustrován, představuje bezesporu jeden z nejobsáhlejších prvotisků. V počátcích vystupovala tiskárna anonymně, proto díky chybějícímu jménu tiskaře se všechny tisky vyšlé do roku 1500 označují jako díla „Tiskaře Pražské bible“. Není proto ani znám autor dřevořezové výzdoby tisků. Prvním majitelem tiskárny se stal Jan Severín,²³ o kterém existuje jen velmi málo informací. Jako staroměstský měšťan zastával mezi lety 1488 až 1516 různé veřejné funkce, mimo jiné působil jako kramář a konšel starého města Pražského.

Zdeněk Tobolka však připisuje nejstarší prvotisk, vzešlý z této knihtiskařské dílny, Janu Kampovi, o jehož osobě také není nic blíže známo. Kamp byl však na české listině pražského kramáře a konšela Jana Severína označen roku 1499 jako „tovaryš jeho Johannes řečený Kamp impresor“ a jeho jméno se neobjevuje ani v mladších tiscích.²⁴

Kolem roku 1500 začne v tiskárně Jana Severína aktivně pracovat i jeho syn Pavel Severín, později řečený z Kapí Hory. I když v té době pravděpodobně již vydává tisky a pracuje na dřevořezové výzdobě, až roku 1522 se v explicitu tisku objeví jméno Pavla Severína z Kapí Hory, poté co převezme dílnu po svém zemřelém otci Janu Severínovi. Během let 1500 až 1522 se z důvodu absence jména tiskaře v tiscích nedá určit, která díla vyšla přímo z rukou Pavla Severína, a která zpracoval některý z tovaryšů pracujících v tiskárně.²⁵

Mezi graficky zpracované tisky, vydané během působení první generace tiskařů, patří například „Ezopovy bajky“ z roku 1488, které jsou pokládány za první knižní titul ilustrovaný v Čechách. Bajky jsou dnes známy pouze v unikátních zlomech. Součástí textového zlomku jsou dvě ilustrace inspirované augsburskou předlohou od Antona Sorga.²⁶ Mezi lety 1489 až 1492 vydali v severínské tiskárně tři listy ilustrovaných minucí. V roce 1495 vytiskli významné dílo velkého rozsahu, proslulý a bohatě ilustrovaný „Pasionál český“ od Jacoba de Voragine, kdy se autor českých dřevořezů

²² Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 41 B 19.

²³ Někdy bývá uváděn jako Jan Severín z Mezifíčí.

²⁴ VOIT 2006, 924.

²⁵ BOHATCOVÁ 1986a, 97.

²⁶ TOBOLKA 1930, 30.

význačně inspiroval norimberskými dřevořezy, které vytvořil Michael Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff a jeho žáci. Pasionál obsahuje celkem 170 figurálních dřevořezů, kdy český řezbář neuměle napodobil vzory, ale přidal i sám nové obrazy.²⁷

Dalším ilustrovaným titulem je „Nový Zákon“ z let 1497 až 1498. Obsahuje 180 drobných opakujících se dřevořezů. Závěrečný cyklus Apokalypsy vznikl velmi přesnou nápodobou rozměrem větších originálů hornoněmecké „Bible norimberské“ vydané Antonem Kobergem roku 1482.²⁸

Tiskárna kromě nákladných ilustrovaných tisků dostává i úřední zakázky. Vydávají sněmovní nařízení či „Zřízení zemské“ z roku 1500. Rozsah produkce Jana Severína a Jana Kampa je značný, od náboženské literatury k poučným a moralistním spisům či písním.²⁹

1.2. Pavel Severín z Kapí Hory a jeho pokračovatelé

O rozvoj pražské tiskárny se nejvíce zasloužil Pavel Severín z Kapí Hory, který kvalitou svých tisků otevřel novou etapu české knižní dřevořezové produkce a přiblížil ji pokročilejším zahraničním ilustracím. Za vedení Pavla Severína vznikl v knihtiskařské dílně největší počet, převážně ilustrovaných, tisků.

Oficiálně dílnu převzal až ve dvacátých letech 16. století po svém otci, kdy poprvé zveřejňuje své jméno a nakladatelskou značku v tisku „Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku“ od Petra Chelčického z roku 1522. Jeho účast na chodu a produkci tiskárny je patrná již kolem roku 1500, kdy sám v předmluvě k Rohovu kancionálu, s názvem „Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelické“³⁰ z roku 1541, se zmiňuje o tom, že během své dlouholeté práce v tiskárně již jeden kancionál vytvořil. V kontextu jeho výkladu v předmluvě může jít pouze o jediný tisk, a to o tisk „Piesničky“ z roku 1501.³¹

Tedy nejpozději do roku 1500 Pavla Severína do knihtiskařského umění zasvětil tovaryš Jan Kamp. Aby budoucí majitel dílny vyhověl potřebám tiskárny, věnoval se kreslířství a ryteckému umění pod vedením Jakuba z Kapí Hory, který byl mezi lety 1522 až 1525 připomínán jako dvorní malíř krále Ludvíka Jagellonského a člen pražského malířského bratrstva svatého Lukáše. Pavel Severín byl obdařen vladyckým

²⁷ VOIT 2006, 925.

²⁸ TOBOLKA 1930, 30.

²⁹ HOŘEC 2003, 39–40.

³⁰ Tisk byl posledním dílem vydaným Pavlem Severínem z Kapí Hory.

³¹ BOHATCOVÁ 1986a, 97.

erbem od krále Ludvíka Jagellonského a s erbem získal i přídomek z Kapí Hory,³² přejatý od svého učitele.³³ Pavel Severín, v tisku „Titulové stavů duchovního i světského“ od Brikcího z Ličska z roku 1534, sám sebe uvádí mezi rytířským stavem. Mezi lety 1534 až 1537 zastával úřad purkmistra a veřejně činný byl i jako stoupenec luteránské strany.³⁴ Jeho smýšlení však nebyly vzdáleny ani humanistické tendence, kdy řada vydaných spisů v severínské tiskárně náležela tomuto směru. Pavel Severín z Kapí Hory se stal zetěm Václava Sovy z Liboslavě, jednoho z vydavatelů České bible, která byla vytištěna v benátské tiskárně Jana Lichtensteina v roce 1506.³⁵

Pavel Severín naváže na dobrou tiskařskou tradici podniku svého otce a zejména se v nové etapě tiskárny zaměří na uměleckou úpravu produkovaných děl. Nelze však bezpečně s jistotou připisovat dřevořezy v období mezi lety 1500 až 1522 Pavlu Severínovi, z důvodu chybějících signatur. Avšak v souvislosti s náhlou kvalitativní změnou v oblasti propracovanosti dřevořezových ilustrací, která se přihodila v tomto období, může se zdát pravděpodobná možnost, že se již na grafické úpravě tisků začal podílet osobně. Změna je patrná především v lépe perspektivně pojatém prostoru, v použití stínování, díky kterému se dřevořez nemusel ručně dokolorovat, či složitějším námětům.

Po roce 1522 opatřuje některé své dřevořezy monogramem S^P a letopočtem. Kolem roku 1540 se vedle Severínova monogramu objevují na dřevořezových ilustracích i iniciály jeho pomocníka, který používal monogram S M C, patřící Janu Severínovi mladšímu (Severín Mladší Calcographus).³⁶ Pro ilustrace vydávaných tisků kromě dřevořezů vlastní výroby používá také původní dřevořezy, pocházející ze staré zásoby Severínovy - Kampovy tiskárny, ale také využívá dřevořezových štočků vypůjčených ze zahraničí.³⁷ Od roku 1520 se v Severínově tisku „Kázání na desatero přikázání boží“ od Martina Luthera poprvé objevuje celostránkový titulní list s názvem obklopeným renesančním figurálním a ornamentálním rámcem. První tento Severínův titulní list nese dosud ještě hrubé a neumělé znaky, ale snaží se přiblížit vzorům pocházejícím

---

³² Kolem roku 1540 zakoupil tvrz Jirny, kdy se následovně podepisoval jako Pavel Severín z Kapí Hory a na Jirnách.

³³ TOBOLKA 1927, 1.

³⁴ TOBOLKA 1927, 3.

³⁵ HOŘEC 2003, 40.

³⁶ TOBOLKA 1927, 2.

³⁷ BOHATCOVÁ 1986a, 101.

z titulních listů zpracovaných Albrechtem Dürerem. Hlavní péči nejvíce věnuje celkové grafické výzdobě svých biblí z let 1529 a 1537.³⁸

Pavel Severín z Kapí Hory ve svých tiscích po roce 1522 často používal signet neboli nakladatelskou značku.³⁹ Vlastní bohatě zdobený rytířský erb používal jako heraldického signetu. Dalším signetem, kterým Severín označil svou produkci, byla figurální nakladatelská značka v podobě dřevořezu s námětem dvou stojících baculatých géniů nadnášející bohatě prolamovanou nápisovou pásku. Námět si vypůjčil od Albrechta Dürera, který signet zpracoval v mědirytu již okolo 1507.⁴⁰

Pavel Severín z Kapí Hory umírá v padesátých letech 16. století a předává tiskárnu svému zeti Janu Kosořskému z Kosoře, který v dílně svého tchána pracuje již o tři roky dříve.

Mezi ilustrované tisky vydané po roce 1500, na které mohl mít již určitý vliv i Pavel Severín z Kapí Hory, patří například „Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí“ od Francesca Petrarci z roku 1501, které přeložil z latiny Řehoř Hrubý z Jelení. Obsahuje pouze jeden kolorovaný titulní celostránkový dřevořez vyšší kvality s námětem kola štěstí. Zbylá část tisku neobsahuje další ilustrace.⁴¹

Dále tisk „Sedm žalmuov kajících“ z roku 1503, která měla sloužit jako utrakvistická modlitební knížka pro soukromou potřebu. V díle se objevují pouze tři ilustrace s christologickou a mariánskou tematikou.⁴²

Přelomové se pro severínskou tiskárnu stává dílo „Tento Traktát gest o Mládency kteryž gsa w sstiestij zpychal a swewolnie vpadl w nesstiestije: Slowe... Pán Rady“ z roku 1505, který se tématem a vysokou kvalitou ilustrací liší od dosavadní produkce knihtiskařské dílny. Obsahuje jedenáct nově vytvořených dřevořezů značné výtvarné úrovně a šest dřevořezů vypůjčených z kutnohorské tiskárny.⁴³

Pavel Severín z Kapí Hory se jako zastánce luteránství ve své tiskárně podstatnou měrou věnuje vydáváním spisů Martina Luthera a dalších utrakvistických děl, kde podle důležitosti tisků přizpůsobuje také grafickou výzdobu. Roku 1520 opatří Lutherovo dílo „Kázání na desatero přikázání boží“ svým prvně použitým renesančním titulním listem a ilustrací znázorňující Martina Luthera, kterou použil i v dalším díle

---

³⁸ TOBOLKA 1927, 6.

³⁹ Signetu Pavla Severína z Kapí Hory bude věnována samostatná část v kapitole o tisku „Bible česká“ z roku 1529.

⁴⁰ VOIT 2006, 910.

⁴¹ HORÁK 1968, 12.

⁴² BOHATCOVÁ 1986a, 103.

⁴³ VOIT 2006, 927.

„Kázání o Novém zákoně“ z roku 1521. Ve stejném roce vydává další tisk „Doktor Martin Luther před Velebností císařskou i přede všemi knížaty říše“ a o rok později „Výklad o Antikristu na vidění Danielovo“.

Nová etapa dílny, která po roce 1522 vystoupila z anonymity, nastala s tiskem „Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku“ od Petra Chelčického, kde se poprvé objevilo jméno Pavla Severína z Kapí Hory a v druhém vydání jeho nakladatelská značka v podobě dvou andílků držící erb tiskaře. Dílo je zde doplněno i o titulní list, který na rozdíl od titulního listu z roku 1520 projevuje výrazný posun v kvalitě zpracování a rozvržení námětu. O deset let později nechal Severín tisk opětovně vydat.⁴⁴

Jedním z nejrozsáhlejších ilustračních aparátů obdařil Pavel Severín vydání dvou biblí z let 1529 a 1537. Dřevořezy v prvním vydání bible roku 1529 nedosahovaly však zdaleka takové úrovně jako ilustrace z bible vydané roku 1537. Ve starší biblí použil přes 87 dřevořezových ilustrací, včetně rostlinných, ornamentálních či zoomorfních motivů. Mladší bible také obsahovala velké množství dřevořezů, ale část grafické výzdoby si Pavel Severín zapůjčil v zahraničí u Erharda Schöna a Melchiora Schwarzenberga.⁴⁵

K méně významným, z hlediska počtu dřevořezové výzdoby, ale neopomenutelným tiskům patří „Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají“ z roku 1535. Dílo, které je považováno za první tištěnou českou kuchařku, obsahuje pouze jednu celostránkovou dřevořezovou ilustraci, ale zato vysoké řemeslné a umělecké úrovně. Dřevořez přibližuje kuchařskou praxi v 16. století. Druhé vydání se stejnou ilustrací vydal mezi lety 1538 až 1544 následovník Pavla Severína z Kapí Hory Jan Severín mladší.⁴⁶

Mezi tisky se světskou tematikou patří spis „O ukrutném a hanebném hříchu opilství“ od německého humanisty a reformátora Sebastiana Francka z roku 1538. Dílo obsahuje dřevořezy, které byly pro tento tisk zvláště znovu vyrobeny s severínově dílně, ale silně inspirovány německými dřevořezovými předlohami v tiscích od Johanneše Schwarzenberga, vydaných v Oppenheimu a Erfurtu v letech 1513 a 1516.⁴⁷ Ilustrace v severínově tisku však nejvíce připomíná exlibris obdobného Schwarzenbergova tisku, ale vydaného v roce 1534 v Augsburgu. Spis je ilustrován

---

⁴⁴ VOIT 1987, 35.

⁴⁵ HORÁK 1948, 82–83.

⁴⁶ ZÍBRT 1927, 247.

⁴⁷ VOIT 2006, 912.

titulním dřevořezem zobrazující popíjející a hodující společnost a dalšími grafikami s vyobrazením bakchického chlapce jako symbolu opilství a ďábla svazujícího chlapce řetězem. Další dřevořez vpodobňuje anděla v protikladu s peklem.

Roku 1539 vydává Pavel Severín z Kapí Hory „Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích“ od Martina Kuthena ze Šprymsberka. Dřevořezovou výzdobu kroniky nechal pořídit sám autor Martin Kuthen. Skládala se z 58 kruhových medailonků s polopostavami českých panovníků, za jejichž předlohu je pokládán dnes již nedochovaný kopiář s cyklem nástěnných maleb z Pražského hradu, který zanikl při požáru roku 1541.⁴⁸

Stejně dřevořezy s panovníky použil Pavel Severín v dalším tisku „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ od Paula Jovia z roku 1540. Kromě ilustrací s panovníky, které musely být upravené a přizpůsobené textu, tak aby zpodobňovaly turecké panovníky, použil Severín dále v tisku velké množství dřevořezů s náměty bitev, mučení zajatců či smrt Ludvíka Jagellonského u Moháče.⁴⁹

K drobnějším pracím s jednou dřevořezbovou ilustrací patří spis „Zpráva aneb naučení krátké při měření suduov, každému hospodáři, kterýž víno šenkuje“ z roku 1540.⁵⁰ I přesto, že tisku nenáleží zásadní důležitost, titulní dřevořez, který nese námět s muži přeměřující sudy, vykazuje značnou úroveň.

Dalším významným dílem severínské tiskárny je spis „Rozjímání o umučení Krista Pána“ od reformátora Antonia Corvina s překladem Zikmunda Antocha z Helffenbergka z roku 1541. Bohatě zdobený renesanční titulní list zobrazuje Ukřižování Ježíše Krista. Dále se v tisku nachází sedmnáct dřevořezů s náměty utrpení Ježíše Krista.⁵¹

Jedním z nejzásadnějších děl se stal poslední tisk, vydaný v severínské tiskárně za působení Pavla Severína z Kapí Hory, s názvem „Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelické“ neboli „Rohův kancionál“ od Jana Roha z roku 1541. Graficky nejzajímavější ilustrací je bohatě zdobený titulní list s postavami Šalamouna a Davida, stojících na sloupech. V dolní části titulního listu se nachází vyobrazení zpívajícího sboru. Dále v tisku nalezneme dřevořezové ilustrace s portréty osobností včetně portrétu Mistra Jana Husa. Grafická výzdoba je v tisku věnována také iniciálám, kde deset iniciál zdobí biblické výjevy a dalších deset iniciál obepínají rostlinné motivy.

---

⁴⁸ BOHATCOVÁ 1986b, 115.

⁴⁹ BOHATCOVÁ 1986b, 116.

⁵⁰ HOŘEC 2003, 41.

⁵¹ BOHATCOVÁ 1986a, 112.

Některé z dřevorezů nesou již monogram SMC HF a připisují se následovníku Pavla Severína z Kapí Hory Janu Severínu mladšímu.⁵²

Zvláštní postavení v dějinách knihtisku má spis „Život a skon slavného Mistra Jeronýma, jenž jest upálen v Kostnici pro pravdu boží“ od Petra z Mladoňovic. František Horák, který tento tisk našel a identifikoval ho s neúplným unikátem zachovaným ve Švédsku, připisoval vydání díla pražskému tiskaři Mikuláši Konáči z Hodiškova, který začal svou vydavatelskou činnost po roce 1500. František Horák řadí vydání spisu mezi léta 1507 až 1528. Na titulní straně se však vyskytuje dřevorez s portrétem Mistra Jeronýma Pražského, který nepochybně pochází z Kuthenovy Kroniky z roku 1539. Musí tedy jít o spis vydaný v tiskárně Pavla Severína z Kapí Hory kolem roku 1540.⁵³

Od roku 1538 je v okruhu tiskárny Pavla Severína z Kapí Hory doložena osobnost Jana Severína mladšího, který zde působil až do roku 1545, kdy umírá. O příbuzenském vztahu existují pouze dohady. Vzhledem k tomu, že si Jan Severín za své jméno připisoval „mladší“, dá se uvažovat o možnosti, že se jedná také o syna prvního majitele tiskárny Jana Severína, tedy o bratra Pavla Severína z Kapí Hory.⁵⁴ Zdeněk Tobolka se domnívá, že Jan Severín mladší byl synovcem Pavla Severína. Příbuzenský vztah mezi oběma tiskaři dokládá i spolupráce na výrobě dřevorezbového aparátu k výzdobě tisků s monogramy S^P (Pavel Severín) a S M C HF (Severín Mladší Calcographus). Dodatek k monogramu HF nebyl dosud rozluštěn.⁵⁵ Dřevorezové ilustrace s monogramem S M C použil spolu se svými grafikami Pavel Severín z Kapí Hory v tisku „Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelické“ neboli „Rohův kancionál“ z roku 1541. Společně se podíleli i na grafické výzdobě „Kroniky české“ Václava Hájka z Libočan z roku 1541, kterou pod svým jménem vydal Jan Severín mladší. Ve svých tiscích Jan Severín mladší nepoužívá žádnou vlastní nakladatelskou značku.

Svou tiskařskou činnost započal Jan Severín mladší roku 1538 znovuvydáním díla „Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají“, které o tři roky dříve pro tisk připravil Pavel Severín z Kapí Hory. Kuchařku vydal včetně

---

⁵² HORÁK 1948, 83.

⁵³ BOHATCOVÁ 1986a, 102.

⁵⁴ VOIT 2006, 910.

⁵⁵ TOBOLKA 1927, 2.

titulního celostránkového dřevořezu ilustrujícího prostředí kuchyně. Celý dotisk dokončil až roku 1544.

Z produkce Jana Severína mladšího je třeba vyzvednout tisk „Kniha vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich“ vydaný v roce 1539. Jan Severín mladší opatřil dílo jednačtyřiceti ilustračními dřevořezmi s moralistními a alegorickými náměty, zobrazujícími Pravdu a Lež. Na začátek spisu umístil dřevořez, na nichž autor knihy dedikuje své dílo svaté Trojici a králi Jiřímu z Poděbrad.⁵⁶ Datace na některých dřevořezech s letopočty 1538 a 1539 s jistotou potvrzují, že byly vytvořeny pro tento tisk a nebyly vypůjčeny z ciziny, i přesto, že na ilustracích může být patrný zahraniční vliv.⁵⁷ Dřevořezové ilustrace se připisují Janu Severínovi mladšímu, i když je na nich patrná dvojí nesporně dovedná rytčova ruka.⁵⁸

K méně zdobným spisům patří tisk „Sentencie philosophice de regimine et judiciis hominum. Naučení mudrcuov o zpracování a saudech lidských“ od Brikcího z Líčka z roku 1540, na jehož tisku se podílel Bartoloměj Netolický.⁵⁹ Spis je opatřen dřevořezem s erbem Starého a Nového Města pražského a erbem autora Brikcího z Líčka.

V roce 1541 vydal Jan Severín mladší zásadní dílo „Kroniku českou“ od Václava Hájka z Libočan, na jejíž výrobě se podílel tiskař Ondřej Kubeš ze Žípů. Kronika je vyzdobena množstvím dřevořezů nesporné hodnoty. Některé se často opakovaly a jiné se do knihy, vzhledem k textu, nehodily vůbec. Dřevořez nesou buď letopočet 1540, nebo 1541. Kresby s přírodními sceneriemi, hrady, vesnicemi či stavbou kostelů jsou autorem zvládnuty často zdařile. Zato však figurální kompozice, u nichž byly použity i portréty z Kuthenovy kroniky, jsou málo životné, v nepoměru k ostatním postavám a náznakovému pozadí. Některé dřevořezy jsou signovány monogramy PS nebo PS a SMC. Za původce se pokládá rovněž Pavel Severín a Jan Severín mladší.⁶⁰

K další tiskařské produkci Severína mladšího se připisuje „Tažení proti Turku, svaté víry křesťanské uhlavnému i našich životuov, jakým by zpuosobem před se vzato býti mělo a kde by se lid válečný a naň peníze a k tomu děla vzíti měla, tuto krátce sepsáno“ z roku 1543. Zde k ilustraci použil dřevořez s bitvou proti Turkům.

I když Jan Severín mladší nepatřil k nejzkušenějším rytčům, obzvláště v oblasti zvládnutí perspektivy a figurálních kompozic, pod jeho vedením vzešly z tiskárny dva

⁵⁶ BOHATCOVÁ 1995, 5.

⁵⁷ WINTER 1913, 35.

⁵⁸ HORÁK 1948, 84.

⁵⁹ U Bartoloměje Netolického se ve čtyřicátých letech 16. století učil Jiří Melantrich z Aventýna.

⁶⁰ HORÁK 1948, 84.

zcela výjimečné ilustrované tisky, které mají dnes velkou kulturní a historickou hodnotu.

Dva roky po úmrtí Jana Severína mladšího, nastupuje do tiskárny Jan Kosořský z Kosoře, který se přiznává do rodiny Pavla Severína z Kapí Hory. Jan Kosořský začne vydávat pod svým jménem tisky od roku 1547, tedy ještě za života Pavla Severína z Kapí Hory, který již není v tiskárně aktivně činný od roku 1541. Mezi lety 1553 až 1554 po úmrtí svého tchána Jan Kosořský z Kosoře oficiálně přejímá tiskárnu a pokračuje v dílně jako nástupce Severínů.⁶¹ S vedením tiskárny přejímá i dřevořezové štočky, které v minulosti používala k výzdobě severínská tiskárna a zdobí jimi i vlastní tisky.⁶² Nově vyrobené dřevořezové ilustrace postrádají kvalitu a stejnou řemeslnou zručnost, jaké dosahovaly grafiky Pavla Severína z Kapí Hory.

Během prvního roku působení tiskárny pod vedením Jana Kosořského z Kosoře vyjde kolem sedmi tisků, ale tentýž rok Ferdinand I. zakazuje v Čechách veškerou knihtiskařskou činnost jako sankci za nezdařené protihabsburské povstání a Kosořského dílna přestane na nějaký čas pracovat.⁶³ Od roku 1550, kdy se Jan Kosořský z Kosoře přihlásí k oficiální ideologii, obnoví tiskárna svůj provoz. Od srpna 1557 se jakékoli doklady o tiskárně ztrácejí a již nikdy nebude uvedena do provozu. V roce 1575 se objevuje poslední zmínka o Janu Kosořském, jako o císařském kartografovi. Pro tiskárnu však nenalezl dalšího adekvátního nástupce.

Jan Kosořský z Kosoře během deseti let práce v tiskárně vydával především státní nařízení a artikule, které opatroval většinou pouze dřevořezy se státními znaky nebo vlastním heraldickým signetem v podobě černobílé károvaného štítu s křídly.⁶⁴

K významnějším tiskům patří spis Martina Luthera „Proti mordéřské a loupežné rotě sedláků“ z roku 1547, kam na rub titulního listu natiskl dřevořez převzatý z knihy Paula Jovia „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ z roku 1540 s námětem bitvy mezi Turky a křesťany.

Dalším ilustrovaným tiskem z roku 1547 je „Kniha o hořekování a naříkání Spravedlivosti královny a paní všech ctností“ od Mikuláše Konáče z Hodiškova.

---

⁶¹ VOIT 2006, 910.

⁶² TOBOLKA 1927, 3.

⁶³ Ferdinand I. zavede již na konci třicátých let 16. století cenzuru tisků především, aby zamezil nekontrolované činnosti malých venkovských tiskáren a vydávání závadných nekatolických tisků. Mezi lety 1546–1547 po protihabsburském povstání zakáže knihtisk úplně, ale již v roce 1550 produkci tiskáren znovu povoluje.

⁶⁴ KLIKAR 1959, 74.

Sborník nechal Jan Kosořský z Kosoře bohatě ilustrovat formátově nesourodými náboženskými a mravoučnými dřevořezy.

Ve stejném roce vydává také dílo „Život Pána našeho Jezukrista“ od filozofa Ammonia Alexandrina, kam umisťuje titulní list ozdobený dřevořezovým renesančním rámcem a řadu náboženských ilustrací.

Nedlouho po znovupovolení knihtisku se pokračovatel severínské tiskárny Jan Kosořský jako první tiskař v Čechách pustil do tisku oblíbeného románu „Život Adamův, aneb jinák od starodávna Solfernus“ od Václava Hájka z Libočan⁶⁵ z roku 1553. Kniha je vzácná především díky četným dřevořezovým ilustracím, které převážně ztvárňují postavy čertů.⁶⁶

Vrcholem vydavatelské činnosti Jana Kosořského z Kosoře se stalo obsáhlé dílo „Kosmografie česká“ od humanistického učenice Sebastiana Münstera z roku 1554. Samotný tisk rozsáhlého díla byl pro Kosořského natolik finančně náročný, že se již nedostávalo dostatečných prostředků na kvalitnější obrazový aparát. Dílo doplnil pouze třiceti dřevořezy různé provenience, které se vyskytují jen v první polovině knihy. Některé ilustrace Kosořský převzal ze severínských tisků nebo z vlastního vydání díla „Život Adamův, aneb jinák od starodávna Solfernus“. Na celostránkovou titulní stranu umístil erb s českým lvem, znaky dalších zemí Koruny české a habsburský erb v ozdobném rámci. Text doplnil řadou dřevořezů s náměty ze Starého zákona, vyobrazeními měst, bitev, sopek a lidských činností. Začátky kapitol vypravil zdobenými iniciálami s výjevy z Nového Zákona a dalšími figurálními, zoomorfními i rostlinnými motivy. V závěru tisku použil jako nakladatelskou značku vlastní erb.⁶⁷

I když knižní ilustrační umění dostalo po ukončené etapě působení Pavla Severína z Kapí Hory sestupnou tendenci, stále lze považovat práci čtyř generací tiskařů za významnou a přelomovou pro konec 15. a první polovinu 16. století. Zůstává však nevyřešená otázka, kam se po ukončení činnosti největší pražské tiskárny dostal dřevořezový materiál, o kterém neexistují další písemné zprávy. Jen velmi malé množství dřevořezových ilustrací lze vystopovat u pražských tiskařů působících od druhé poloviny 16. století.

---

⁶⁵ Václav Hájek z Libočan nově zpracoval středověkou, velmi rozšířenou latinskou legendu.

⁶⁶ VOIT 2006, 911.

⁶⁷ BOHATCOVÁ 1986b, 117.

1.3. Tisky severínské tiskárny vydané před rokem 1500

1.3.1. Aesopus: bajky 1488

Ezopovy bajky⁶⁸ se dnes pokládají za první ilustrovaný prvotisk, vydaný v roce 1488 Tiskařem pražské bible. Dochoval se pouze fragment tisku, který zahrnuje pouze dva poničené textové listy s dřevořezovými ilustracemi s náměty ze života Ezopa.⁶⁹ Oba dřevořezy, s vyobrazením Ezopa přinášejícího drůbež Xantově ženě a Ezopa přinášejícího hostům sedícím u stolu jídlo, mají velikost 77 x 110 mm a vyznačují se dosud velmi zjednodušenou formou vyobrazení.⁷⁰

První dřevořez byl na list vtištěn obráceně, a proto lze usuzovat, že zachovaný zlomek může pocházet z korektury.⁷¹ Ezopovy bajky však v tomto torzálním stavu byly známy již v 16. století, kdy ještě nemohlo dojít k takovému opotřebení a zničení krátce po jeho vydání, není proto vyloučeno, že tisk byl ukončen předčasně a do distribuce se vůbec nedostal.⁷²

Dřevořezová výzdoba pro tento tisk nepochybně vznikla v severínské dílně a nebyla zapůjčena ze zahraničí, i když námět dřevořezů i lineární černá kresba provedená na bílém pozadí vychází z německé předlohy z roku 1479. Autor českých ilustrací se téměř doslova inspiroval grafikami z díla Johannese Zainera „Vita Aesopi fabulatoris“⁷³ vydaného v Augsburgu tiskařem Antonem Sorgem. Při porovnání obou tisků a zpracování dřevořezů s totožným námětem je patrná dosud přetrvávající nízká umělecká úroveň české tiskárny oproti augsburské knihtiskařské dílně. Obě dřevořezové ilustrace z českého vydání Ezopa jsou velice hrubé a neumělé. Rytce používá u figur drsné kontury bez stínování a velmi špatně zde umí zacházet i s perspektivou.⁷⁴

První námět na českém i augsburském dřevořezu zachycuje Ezopa nesoucího v košíku a v náruči drůbež k domu, z jehož okna právě vyhlíží Xantova žena. [1–2] Námět je obohacen o postavu muže před domem, který s Ezopem diskutuje. Druhý

---

⁶⁸ Ezopovy bajky (někdy označované jako Ezopovy fabule) jsou uloženy v knihovně Strahovského kláštera v Praze. Sign. DO VI 9.

⁶⁹ VOIT 2006, 925.

⁷⁰ TOBOLKA 1930, 30.

⁷¹ URBÁNKOVÁ 1994, 37.

⁷² VOIT 2006, 925.

⁷³ Tisk se nachází v Národní knihovna umění v Augsburgu. Sign. 86 B 2.

⁷⁴ WINTER 1913, 540.

dřevořez připodobňuje scénu s Xantem, který se svými dvěma hosty sedí za stolem ve chvíli, kdy Ezop na stůl přináší jídlo. [3–4]

1.3.2. Minucí z let 1489, 1491 a 1492

V tiskárně Jana Severína staršího vyšly během let 1489 až 1492 tři ilustrované jednolisty s minucemi.⁷⁵ Jedná se o označení pozdně středověkých a raně novověkých kalendářů, které se vyvinuly ze seznamu dnů vhodných či nevhodných k pouštění žilou.⁷⁶ Příhodnost těchto dní přitom byla stanovena na základě astrologie, proto minuce obsahují různé astrologické značky a kalendář doprovázejí i další vysvětlující texty.⁷⁷

Minucí z roku 1489, kterou vytvořil Vavřinec z Rokycan, zdobí pouze červeno – černý text s iniciálami v rámečku s prolínajícím se rostlinným motivem. Z druhé strany jednolistu jako dekorace sloužila prolamovaná nápisová páska.⁷⁸

Další minucí vydala severínská tiskárna v roce 1491. Pod dvousloupcovým dvoubarevným textem se nalézá v jednoduchém rámečku o velikosti 256 x 92 mm dřevořezová ilustrace, představující polovinu zvěrokruhu umístěného uprostřed listu se zobrazením skopce, býka, blížence a raka. Střed zvěrokruhu zdobí znak Starého Města pražského. Ve vrchní části ilustrace nad zvěrokruhem vystupuje postava muže, nad jehož hlavou je rozvinutá stuha s xylografickým nápisem „Jupiter“. Po levé straně jsou umístěny postavy Saturna a Slunce, zatímco na pravé straně postava představující Mars. Prostor v rámečku vyplňuje rostlinný ornament. Na jednolistu s minucí se dále vyskytuje prostý dřevořezový výjev zobrazující částečné zatmění slunce s rozměry 35 x 27 mm. Text je zde zdoben iniciálou L s rozměry 50 x 50 mm, kde svislý dřík písmene tvoří postavu muže v čepici a dlouhém podkasaném šatě. Ilustraci doplňuje motiv běžícího psa, který nese v tlamě ptáka. Pozadí iniciály vyplňuje rostlinný motiv. Výtvarně ztvárněná iniciála T o velikosti 39 x 38 mm umístěná ve dvojitěm rámečku, zahrnuje vkomponované tři hlavy a rostlinný ornament v pozadí. Z celého tištěného listu minucí se dnes zachovala pouze její horní polovina, protože spodní část byla odstřižena.

⁷⁵ Minucí jsou uloženy v knihovně Strahovského kláštera v Praze pod sign. B 31, Zl. 169 a Zl. 253.

⁷⁶ Název pochází z latinského překladu „minutio sanguinis“.

⁷⁷ BOHATCOVÁ 1990, 316–317.

⁷⁸ URBÁNKOVÁ 1994, 17.

Třetí list minucí pocházejícího z roku 1492 zhotovil Matěj z Vilémova. Text jednolistu byl v dolní části vyzdoben dřevořezem o rozměrech 250 x 85 mm a představoval zvěrokruh, kde uprostřed seděla postava Saturna, nad nímž se vinula páska s nápisem „Saturnus pán léta tohoto“. V rozích vedle zvěrokruhu se nalézají postavy Střelce a Vodnáře a polopostavy Jupitera a Venuše. Další výzdobu zde tvoří bohatě konturovaná iniciála K s profilovaným rámcem o velikosti 50 x 50 mm, která obsahovala postavu mistra vysokého učení. Dále iniciálu N v rámečku s rozměry 25 x 25 mm, jejíž tělo bylo vytvořené z postavy draka.⁷⁹ Tyto iniciály pravděpodobně vycházejí z norimberského okruhu. [5]

1.3.3. Legenda aurea sanctorum (Pasionál čili Knihy o životech svatých), Jacobus de Voragine, 1495

Významným vydavatelským počinem se v severínské tiskárně stalo bohatě ilustrované dílo „Legenda aurea sanctorum“ („Pasionál čili Knihy o životech svatých“) od Jacoba de Voragine z roku 1495.⁸⁰ Dvousloupcově tištěný Pasionál, pojednávající o legendách světců včetně českých, obsahoval celkem 170 dřevořezových ilustrací, které se v díle často opakují. Nesignované ilustrace vykazují výraznější umělecký posun vůči Ezopovým bajkám, především v náznakovém použití šrafování a bohatších kompozicích, přesto úroveň grafického provedení zůstává stále nízká a neforemná.

Původce dřevořezbové výzdoby se zde velkou měrou inspiroval ilustracemi vytvořenými norimberským umělcem Michaellem Wolgemutem, jeho nevlastním synem Wilhelmem Pleydenwurffem a jeho žáky,⁸¹ mezi které patřil i Albrecht Dürer.⁸² Michael Wolgemut s pomocníky vyrobil umělecky kvalitní dřevořezby k ilustrování významného díla Hartmanna Schedela „Liber chronicarum“,⁸³ které bylo vydáno v Norimberku v roce 1493 tiskařem Antonem Kobergem.⁸⁴ Norimberská kronika, zaznamenávající historii světa od stvoření až po rok 1493, obsahuje 1809 dřevořezů, které se v díle několikrát opakují. Nalezneme zde vyobrazeny biblické příběhy ze

⁷⁹ TOBOLKA 1925, 28–29.

⁸⁰ Pasionál vlastní velké množství knihoven včetně Národní knihovny České republiky pod sign. 42 D 36.

⁸¹ Wilhelm Pleydenwurff byl synem norimberského mistra Hanse Pleydenwurffa. U Hanse Pleydenwurffa se učil Michael Wolgemut, jenž se po smrti svého mistra oženil s jeho manželkou a tím převzal Pleydenwurffovu dílnu společně s jeho synem Wilhelmem.

⁸² STRIEDER 1981, 61.

⁸³ Tisk je uložen v Bavorské státní knihovně v Mnichově pod signaturou Rar. 287.

⁸⁴ HORÁK 1948, 52.

Starého i Nového zákona, velké množství polopostav znázorňujících krále, papeže, světce i měšťany, ale také hodnověrné pohledy na světová města, včetně první veduty Prahy. Součástí kroniky je i dřevořez s tématem „Tance Smrti“, který dále podle Wolgemutova návrhu zpracoval Hans Holbein mladší.⁸⁵ Umělecká úroveň dřevořezů v kronice je vysoká, i přesto, že je zde patrný větší počet řezbářů, jejichž dílo nevykazuje stejnou zručnost. Přesto Wolgemutova dílna začala tvořit velké množství dřevořezových ilustrací novým stylem. Dosavadní nevýrazné figurální scény v ostatních tiscích té doby Michael Wolgemut nahradil živoucími postavami zasazenými do krajinných a architektonických scénérií raně renesančního rázu.⁸⁶

Pro autora českých dřevořezbových ilustrací se dalším inspirativním zdrojem stal norimberský tisk z knihařské dílny Antona Koberga⁸⁷ „Schatzbehalter der wahren Reichtümer des Heils“⁸⁸ od františkánského mnicha Stephana Fridolina z roku 1491. I zde dřevořezbová výzdoba, čítající 645 grafik, pochází také od Michaela Wolgemuta a jeho pomocníků.⁸⁹

Přípravné práce na výrobu dřevořezů k „Schatzbehalteru“ a „Liber chronicarum“ započaly již mezi lety 1487 až 1488. V téže době se již rok učil ve Wolgemutově dílně Albrecht Dürer.⁹⁰ Je dosti pravděpodobné, že při výrobě tak rozsáhlého obrazového aparátu, kde bylo zapotřebí velké množství pracovníků, se mohl na dřevořezech účastnit i Albrecht Dürer.⁹¹ Otázkou zůstává, do jaké míry zasáhl do grafické výzdoby tehdy ještě málo zkušený Albrecht Dürer, na jehož umělecké formování měl kromě Wolgemuta velký vliv i colmarský mistr Martin Schongauer, který ovlivnil knižní grafické umění v Norimberku na konci 15. století.⁹²

Třetí zdroj inspirace našel český autor výzdoby opět v norimberském díle vydaném Antonem Kobergem, a to v obdobném tisku od Jacoba de Voragine „Der Heiligen Leben“ z roku 1488.⁹³ Zde se inspiruje spíše jednotlivými detaily, nežli celými kompozicemi.

---

⁸⁵ PANOFSKY 1955, 19.

⁸⁶ WINTER 1913, 542.

⁸⁷ V literatuře se objevují další podoby Kobergova jména, bývá užíváno i jméno Koberger, v této práci budu používat první obdobu jména.

⁸⁸ Jedná se o sbírku kázání.

⁸⁹ STRIEDER 1981, 61.

⁹⁰ RESKE 2000, 40.

⁹¹ PANOFSKY 1955, 20.

⁹² DODGSON/KURTH 1927, 7.

⁹³ URBÁNKOVÁ 1994, 63–64.

Český řezbář neuměle napodobuje norimberské vzory, ale sám přidává i nové obrazy, jejichž další umělecký vliv není znám. V převzatých dřevořezech se neinspiruje Wolgemutovými díly doslovně, ale téma sám často upravuje, někde používá část předloh, přidává další scény a ilustrace většinou zrcadlově obrací. Zdaleka však nedosahuje řemeslné dokonalosti původních dřevořezů.⁹⁴

První ilustrací v „Pasionálu“, kde se český autor inspiroval norimberskou kronikou a zvláště vydáním „Schatzbehalteru“, je dřevořez zobrazující Poslední soud.⁹⁵ Jedná se o celostránkovou ilustraci o velikosti 240 x 150 mm, kde se v pravém spodním rohu nachází monogram KVH, jehož význam nebyl rozluštěn.⁹⁶ Celý výjev je ohraničen dvěma sloupy, které jsou zakončeny v horní části bohatou rostlinnou výzdobou. Vyobrazení je zde pomyslně rozděleno do dvou sfér. Do sféry pozemské a nebeské, kde je zobrazen žehnající Kristus sedící na duze. V ústech drží Kristus meč a lilii jako symboly trestu a milosti. K nedílné součásti ikonografického námětu patří hlavní přímluvci u Boha, kde po pravici Krista klečí Panna Marie, po jeho levici svatý Jan Křtitel. Blízko Božího trůnu se nacházejí andělé troubící do čtyř stran světa a oznamující čas soudu. V pozemské sféře v zadním plánu můžeme sledovat motiv, kdy po zaznění andělských polnic z otevřených hrobů vstávají mrtví a jsou souzeni podle svých činů. V předním plánu anděl pomáhá vykoupeným do ráje, který je zde vyobrazen jako Nebeský Jeruzalém. Na protější straně najdeme zobrazeny ty, kteří jsou určeni k věčnému zatracení a s tvářemi plnými bolesti a utrpení jsou d'áblem zaháněni do pekla.⁹⁷ [6–8] Český ilustrátor pojal námět kompozičně bohatěji v porovnání s norimberskými předlohami. Především v kvalitní práci s perspektivou či pohledy do dálky.

Znatelný vliv pocházející z norimberského vydání „Liber chronicarum“, nalezneme u ilustrace s námětem obrácení svatého Pavla o velikosti dřevořezu 83 x 66 mm.⁹⁸ Český rytec téměř doslovně přejal ztvárnění námětu vyjadřující chvíli, kdy svatý Pavel jedoucí na koni, oslněn silným světlem, klesá i s koněm na zem. Přejaté je zde i použití bohatě prolamované drapérie na plášti svatého Pavla, jednoduché vyobrazení kopcovité krajiny s kamenitou cestou či ztvárnění stejného postroje na koně jako v norimberské předloze. [9–10]

---

⁹⁴ URBÁNKOVÁ 1994, 63–64.

⁹⁵ Poslední soud v Pasionálu na fol. 1v.

⁹⁶ VOIT 2006, 926.

⁹⁷ ROYT 2006, 317.

⁹⁸ Obrácení svatého Pavla v Pasionálu na fol. 39r.

Podobnost lze vysledovat i na dřevořezu s námětem ukamenování svatého Štěpána,⁹⁹ kde se český rytec již nedrží výhradně cizí ilustrace a mění zde především figurální kompozice a ilustraci zrcadlově obrací. [11] Opět se nechává inspirovat zpracováním draperie na rouchu klečícího svatého Štěpána a stejně bohatou drapérii přidává i k šatu opodál stojícího muže s mečem, kde na původním norimberském dřevořezu tato draperie chybí. Z originálního ilustračního materiálu přidává i dvě postavy mužů zachycené v pohybu při házení kamenů. Český autor záměrně vynechává čtvrtou nečinnou postavu muže s holí, který v norimberské grafice pouze přihlíží celému aktu. [12]

Dalším zobrazením pocházejícím z Wolgemutovy předlohy v Schedelově kronice a použitým v českém Pasionálu byl dřevořez s mučením svatého Jana.¹⁰⁰ [13–14] Obdélníková ilustrace o velikosti 146 x 100 mm natištěná přes oba sloupce textu zachycuje scénu mučení modlicího se svatého Jana, který sedí v kotli, pod kterým hoří oheň, zatímco je poléván vroucím olejem, jenž se připravuje v druhém kotli vedle. Český autor dřevořezovou ilustraci sám obohatil o další scénu, jejíž inspirační podnět není znám, a která představuje svatého Jana držícího pohár s otráveným vínem, který mu neublížil. Součástí výjevu je vyobrazení zázraku, kdy svatý Jan vzkřísil dva muže, jenž předtím zemřeli na otravu.

Z norimberské kroniky český autor nejvíce zužitkoval pro Pasionál předlohy figurálních dřevořezů zobrazených v polopostavě, které stejně jako v originálním vzoru použil pro znázornění více osob z jednoho dřevořezového štočku. U ilustrací s polopostavami nevěnuje žádný prostor vlastní invenci a dřevořezy kopíruje zcela podle zahraniční předlohy. Tak je tomu například i u ztvárnění polopostavy svaté Anežky Římské s mečem a věncem na hlavě.¹⁰¹ [15] Vychází ze stejného Wolgemutova dřevořezu, který má v norimberské kronice představovat Sibylu, jež používá i pro ilustraci dalších světic. [16]

Dalším příkladem inspirace je dřevořez se svatou Petronellou v porovnání s ilustrací s Pannou Marií z kroniky.¹⁰² [17–18] Představuje v obou případech polopostavu ženy s rozpuštěnými vlnitými vlasy se svatozáří na hlavě. V české verzi autor přidává rozevlátý plášť s opulentní drapérií.

---

⁹⁹ Kamenování svatého Štěpána v Pasionálu na fol. 20r.

¹⁰⁰ Mučení svatého Jana v Pasionáli na fol. 21v.

¹⁰¹ Svatá Anežka Římská v Pasionálu na fol. 36v.

¹⁰² Svatá Petronella v Pasionálu na fol. 97r.

Nejvíce však napodobuje postavy světců a papežů s berlou, mitrou a knihou v ruce. Jak je tomu u dřevořezů se svatým Juliánem¹⁰³ [19] v souvislosti s předlohou se svatým Apolinářem [20] nebo u postav se svatým Marcellem¹⁰⁴ [21] z Pasionálu v kontextu se svatým Klementem z „Liber chronicarum“. [22] I tyto postavy použili autoři v tiscích mnohokrát k rozličným osobám. Český rytec použil u všech polopostav zajímavé a bohaté zakončení rostlinným dekorem stejně jako Michael Wolgemut s pomocníky.

„Legenda aurea sanctorum“ byla doplněna o takzvané tři dodatky k Pasionálu, mezi něž patří dodatek „Jenský“, „Herrnhutský“ a „Žitavský“. Pasionál, který obsahoval tyto tři dodatky, byl určen pro utrakvisticky smýšlející čtenáře.¹⁰⁵ V „Jenském dodatku“ nalezneme na fol. A 3b dřevořez Husova upálení v jednoduchém rámečku o velikosti 81 x 145 mm.¹⁰⁶ Představuje bezvousého Husa stojícího na hranici s potupnou čepicí se třemi čerty na hlavě. Po obou stranách hranice sedí na koních představitelé moci církevní a světské. V pozadí ilustrace autor schematicky naznačil tísnící se dav lidí. [23] Na fol. B 2a se nalézá obdobná dřevořezbová ilustrace s upálením Jeronýma Pražského v rámečku s rozměry 83 x 146 mm. Zobrazuje bezvousého Jeronýma s čepicí s jedním čertem. Pozadí je zpracováno obdobně jako u předchozího dřevořezu, ale zde rytec vynechal dav lidí stojící za hranicí. [24] Na stejných fóliích se nacházejí obdobné dřevořezy u ostatních dvou dodatků „Herrnhutského“ a „Žitavského“. Dřevořez souvisí s pojetím Husova upálení v iluminovaném Litoměřickém graduálu z roku 1517, kde se tato scéna nalézá na fol. 43r na spodním okraji listu.¹⁰⁷ [25]

„Legenda aurea sanctorum“ představovala ve své době natolik zásadní a rozšířený spis, že se i s dřevořezovou výzdobou mohla sama stát inspiračním zdrojem pro ostatní sféry výtvarného vyjádření. Jistou podobnost v souvislosti s ilustracemi v Pasionálu nesou desky z oltářního retáblu s dvanácti apoštoly z Kájova, jehož objednavatelem byl Michael Pils. Roman Lavička určuje vznik kájovského oltáře kolem roku 1490, kdy český Pasionál ještě nemohl sloužit jako inspirační předloha k některým oltářním deskám.¹⁰⁸ Avšak Jaroslav Pešina datuje vznik retáblu po roce 1500, kde je již vliv dřevořezů na dílo zcela možný. Pešina kájovský cyklus díky smyslu pro krajinu a použitím pestrých barev dává do souvislosti s dolnorakouskou malbou, kde se malíř opírá zřejmě o různé vzory z okruhu vídeňského mistra Utrpení svatých a mistrů oltáře

¹⁰³ Svatý Julián v Pasionálu na fol. 41v.

¹⁰⁴ Svatý Marcellus v pasionálu na fol. 84v.

¹⁰⁵ ŠÁROVCOVÁ/HORNÍČKOVÁ/ŠRONEK 2010, 166.

¹⁰⁶ URBÁNKOVÁ 1971, 88.

¹⁰⁷ URBÁNKOVÁ 1994, 57.

¹⁰⁸ LAVIČKA 2011, 470.

z Herzogenburgu a Eggenburgu, činných na sklonku 15. století.¹⁰⁹ Nicméně tři z oltářních desek z Kájova vykazují jistou analogii s dřevořezy vytvořenými pro Pasionál. Otázkou zůstává, zda na malíře kájovského oltáře mohl mít vliv český tisk nebo jeho německé předlohy, ale při srovnání obou děl se jako více pravděpodobný zdroj jeví právě český Pasionál.

Největší podobnost je patrná v porovnání dřevořezu s umučením svatého Petra,¹¹⁰ kam rytec připojil i scénu s popravou svatého Pavla, [26] ve srovnání se stejným námětem na desce z kájovského oltáře. [27] I když kájovská deska obsahuje více figurální kompozici, lze ve scéně, kde je Petr připevňován na kříž hlavou dolů vysledovat souvislost především ve znázornění podoby svatého Petra či v podobném použití drapérie na jeho šatě. Dále v kompozici muže, který svatého Petra přivazuje na kříž a nohou si přidržuje provaz. Shodné je zde i zpracování krajiny s průhledem na město umístěném v kopcovitém terénu. [28–29]

Další obdobnou scénou srovnatelnou s deskou z Kájova je vyobrazení mučení svatého Jana.¹¹¹ Možnou inspiraci u kájovského mistra lze přisoudit nejenom zobrazení světce sedícího v kotli, ale především postavě muže, který svatého Jana polévá horkým olejem. O jisté dávce shody zde opět může vypovídat zpracování krajinného rázu.

Poslední dřevořez, který by mohl mít souvislost s oltářem dvanácti apoštolů, představuje umučení svatého Ondřeje,¹¹² který kompozicí nejvíce odpovídá malířovu znázornění na oltáři. Světce zde za nohu přivazuje na kříž postava příkrčeného muže, zatímco u kříže stojí dvě postavy, které jsou zde zobrazeny s mečem a s kopím. Zajímavě je zde opět pojetí drapérie na světcově rouchu. [30–31] Inspirace k těmto deskám však mohou být také převzaty z některého německého či dolnorakouského pasionálu.

1.3.4. Bible, Nový zákon, 1497–1498

Dalším titulem s rozsáhlým ilustračním aparátem, vyšlým v severínské tiskárně před rokem 1500, se stal výtisk „Nového zákona“, který knihtiskařská dílna opakovaně

---

¹⁰⁹ PEŠINA 1950, 44.

¹¹⁰ Umučení svatého Petra v Pasionálu na fol. 106r.

¹¹¹ O dřevořezu se svatým Janem z Pasionálu již dříve zmíněno na straně 29.

¹¹² Svatý Ondřej z Pasionálu na fol. 5v.

vydala také v roce 1513.¹¹³ Tisk obsahoval celkem 180 spíše drobných opakujících se dřevořezů s pokročilou šrafurou. Zahraniční předlohy pro tisk Nového zákona prozatím zjištěny nebyly, ale lze na nich vysledovat stylový vliv Wolgemutovy dílny.¹¹⁴ Výjimkou je pouze závěrečný cyklus Apokalypsy zahrnující sedm dřevořezů, které vznikly velmi důkladnou nápodobou rozměrnějších ilustrací z hornoněmecké „Bible norimberské“ vydané Antonem Kobergem v roce 1483.¹¹⁵ Anton Koberg pro vydání norimberské Bible využil dřevořezových ilustrací vypůjčených z tisku „kolínské Bible“ od nakladatele Jindřicha Quentella z roku 1479.¹¹⁶

Tytéž zahraniční ilustrace již dříve posloužily jako východisko rytcí rozsáhlé dřevořezové výzdoby pro mladší „Bibli českou neboli kutnohorskou“ vydanou tiskařem Martinem z Tišnova v roce 1489. Dřevořezy jsou však zjednodušeny na primitivní schéma a některé ilustrace dokonce vyžadovaly dodatečné dokreslení.¹¹⁷

Některé dřevořezové štočky určené k ilustrování „Nového zákona“ použila později severínova tiskárna k výzdobě dalších tisků, mezi něž patřil například traktát „Pán rady“ z roku 1505 nebo druhé vydání „Nového zákona“ z roku 1513.

Největší dřevořez vykazující značný kvalitativní posun a ilustrující severínský tisk „Nového zákona“, má rozměry 127 x 173 mm a vyskytuje se na titulní straně.¹¹⁸ Podle nápisu na pásce představuje svatého Jeronýma, který sedí v kardinálském oděvu se svatozáří kolem hlavy, jenž má u sebe lva stojícího na zadních nohou. Svatý Jeroným sedí v křesle u čtenářského pultu s položenou knihou v interiéru místnosti, kde v průhledu dvou oken můžeme sledovat dění na náměstí s kašnou. Ilustrace se svatým Jeronýmem, stejně jako ostatní dřevořezy, se považují za dílo českého rytce bez známé cizí inspirace.¹¹⁹ [32] Avšak není vyloučeno, že zde do jisté míry na autora dřevořezu mohlo mít vliv vydání basilejského spisu „Epistolare beati Hieronymi“ z roku 1492 od tiskaře Nikolase Kesslera, v němž se na titulní straně objevuje dřevořez se svatým Jeronýmem v pracovně, jež pro tisk graficky zpracoval Albrecht Dürer.¹²⁰ Podobnost lze zde spatřovat nejenom v samotné postavě světce se lvem, ale například také ve zpracování otevřeného průhledu na náměstí. [33]

---

¹¹³ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 43 F 63.

¹¹⁴ HORÁK 1948, 51.

¹¹⁵ VOIT 2006, 927.

¹¹⁶ BOHATCOVÁ 1986b, 111.

¹¹⁷ VOIT 2006, 927.

¹¹⁸ TOBOLKA 1930, 30.

¹¹⁹ WINTER 1913, 542.

¹²⁰ DODGSON/KURTH 1927, 10.

Následující ilustrace představující Kristův rodokmen nese neklamné znaky využití inspirace z Wolgemutových dřevořezů pro „Liber chronicarum“ z roku 1493.¹²¹ Kde český autor výzdoby používá zobrazení polopostav zakončených specifickým rostlinným motivem a všechny postavy spojuje bohatou bordurou.

Následuje velké množství dřevořezů, které se v tisku často opakují, s náměty z Kristova života, jeho zázraků a pašijového cyklu. Tisk je také doplněn ilustracemi, kde nalezneme polopostavy apoštolů s atributy a narativní znázornění apokalyptické vize. Dřevořezová výzdoba, i přes snahu o zdokonalování, stále vykazuje prvky jednoduchosti, náznakovosti a nejistoty. Přesto svým rozsahem a kompozičním rozvržením patří mezi výjimečné české umělecké počiny konce 15. století.

K nejzajímavějším příkladům z ilustrací k Novému zákonu patří dřevořez „Křest Krista v Jordánu“,¹²² který se v díle ještě dvakrát opakuje. [34] Po Kristově pravé straně je zde zobrazen klečící Jan Křtitel, z druhé strany asistuje anděl držící v ruce roucho. Z nebe vychází holubice Ducha svatého v oblaku a celé scéně dále přihlíží další postava muže.

Následujícím zajímavým dřevořezem stojícím za zmínku je výjev s pokušením Krista,¹²³ který v sobě zahrnuje tři scény, kdy v popředí ilustrace ďábel Krista nabádá, aby přeměnil kámen v chléb. Uprostřed kompozice se odehrává scéna s Kristem a ďáblem na vrcholku chrámu a v pozadí pouze naznačený výjev na vysoké hoře, kde ďábel Kristu nabízí typickým gestem ukazováčku všechna království světa. [35]

Druhou největší ilustrací po titulním listu nalézající se v tisku je „Ukřižování Krista“,¹²⁴ které se v díle dále vyskytuje čtyřikrát. Výjev s Kristem na kříži zahrnuje i ukřižované lotry. Pod křížem na jedné straně stojí Panna Marie podpíraná Janem Evangelistou a na druhé straně diskutující vojáci. [36]

Ze závěrečného sedmidílného cyklu Apokalypsy inspirovaný norimberskou Biblií patří k nejpoutavějším zobrazením dřevořez se čtyřmi apokalyptickými jezdci.¹²⁵ Jezdec s lukem podle „Zjevení svatého Jana“ představuje dobyvatele, druhý jezdec držící v ruce dlouhý meč zde zastupuje válku, jezdec s vahami přináší bídu a hlad a poslední jezdec usmrcující kosou prezentuje smrt.¹²⁶ V předním plánu dřevořezové ilustrace leží oběti jezdců, mezi něž patří například i papež či králové. V levém

¹²¹ Kristův rodokmen v Novém zákonu na fol. 4r.

¹²² Křest Kristův v Novém zákoně na fol. 6r.

¹²³ Pokušení Krista v Novém zákoně na fol. 7r.

¹²⁴ Ukřižování Krista v Novém zákoně na fol. 41r.

¹²⁵ Čtyři apokalyptičtí jezdci v Novém zákoně na fol. 284r.

¹²⁶ ROYT 2006, 36.

spodním rohu dřevořezu se nalézá hlava lva požírající zatracené. Ve vrchní části se nacházejí dvě polopostavy andělů vystupující z oblaků, kdy jeden korunuje postavu dobyvatele s lukem a druhý drží rozvinutou nápisovou pásku. [37–39]

1.4. Tisky severínské tiskárny vydané po roce 1500

1.4.1. Knihy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí, Francesco Petrarca, 1501

Zásadní změnu v dějinách české knižní kultury představuje titulní dřevořez z díla „Knihy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí“ od Francesca Petrarky z roku 1501, přeložený z latiny od Řehoře Hrubého z Jelení.¹²⁷ Titulní list poprvé obsahoval vysazené jméno autora nad dřevořezem, jehož ráz měl být pouze ilustrační. Úvodní ilustrace se pokládá za originální českou práci, zhotovenou zvláště pro tento konkrétní tisk.¹²⁸ Ačkoliv Petrarkův spis vydaly zahraniční tiskárny do roku 1500 nejméně třikrát v latině, tento motiv titulního dřevořezu byl užit poprvé až v českém znění.¹²⁹ Kreslíře či malíře předlohy, stejně jako řezače štočků, neznáme. Ale tato enormní kvalitativní změna, která náhle vystřídala nízkou úroveň ilustrací dosud vydávaných v tiscích severínské tiskárny, si nutí klást otázku, zda na tento výtvarný převrat nemůže mít vliv počátek aktivního působení Pavla Severína z Kapí Hory v tiskárně, jehož činnost je zde doložena již kolem roku 1500.

Celostránkový dřevořez, jenž má rozměry 235 x 141 mm je zde zasazen do rámce zdobeného geometrickými tvary a horizontálně rozděleného do dvou částí. V horní části dřevořezové ilustrace, pod nápisem uvádějícím jméno autora spisu, se nachází ještě lehce gotizující vyobrazení Francesca Petrarky sedícího u písařského pultu s knihou. Trůn s baldachýnem, na němž Petrarka sedí i čtenářský pult doplňuje přemíra ornamentálního a rostlinného dekoru, který se objevuje i na různých místech horního motivu. Bohatě zdobený trůn doplňuje ještě drobná postava vojáka s kopím stojícího na sloupku a otočeného k Petrarkovi i k divákovi zády. Spodní polovina dřevořezu představuje alegorii života. Proměnlivost lidského údělu symptomatically znázorňuje kolo štěstí, které je obsazeno šesti pevně se držícími postavami. Kolo, jehož pohyb za pomoci připevněného provazu ovládá všemohoucí ruka vycházející ze stylizovaného oblaku, některé postavy střídavě vynáší a jiné zase dočasně poníží. Výjev s kolem

---

¹²⁷ Tisk se nachází v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 B 7.

¹²⁸ HORÁK 1948, 43.

¹²⁹ VOIT 2006, 927.

šťěstí rytec zasadil do náznakově vytvořené krajiny.¹³⁰ [40] Kromě této celostránkové ilustrace, jejíž stylové provedení lze zařadit k okruhu norimberské knižní ilustrace, již text další dřevořezovou výzdobu neobsahuje.

1.4.2. Sedm žalmuov kajících, 1503

V osmdesátých letech 20. století byl v Univerzitní knihovně v Mnichově nalezen defektní český tisk, který Mirijam Bohatcová identifikovala jako dílo vydané v severínské knihtiskařské dílně v roce 1503 pod názvem „Sedm žalmuov kajících“.¹³¹ Publikace reprezentuje sice známé téma z rukopisů 15. a začátku 16. století, avšak mezi produkty českého knihtisku, ani v pozdější době v samostatné podobě nezastoupené.¹³² Kniha kromě sedmi žalmů obsahovala i jiné modlitby pro soukromou potřebu. Z obsahu modliteb je patrné, že se jedná o utrakvistické dílo.

Ztotožnění s dílem pocházejícím ze severínské tiskárny dokládá především typ písma a grafická úprava projevující se zejména na druhu zdobených iniciál či na řazení celostránkových ilustrací, které se v textu opakují.

Kniha žalmů obsahuje celkem čtyři dřevořezové ilustrace, mezi které patří výjev o rozměrech 63 x 41 mm s Davidem klečícím před Bohem zjevujícím se na nebesích obklopeným slunečními paprsky. Scéna je zasazena do jednoduše znázorněné krajiny.¹³³

Další dřevořez o velikosti 61 x 40 mm představuje stojící Pannu Marii s korunou na hlavě a obklopenou paprsky.¹³⁴ Následuje ilustrace s rozměry 60 x 40 mm představuje ukřižování Krista s Pannou Marií a Janem pod křížem.¹³⁵ Tento dřevořez se pak v knize znovu opakuje. Poslední zařazená ilustrace s velikostí 60 x 40 mm líčí scénu sloužení mše, na níž je kněz s vyholenou tonzурou na hlavě, jenž stojí obrácen k oltáři a pozdvihuje hostii. Při mši knězi asistují dva ministranti. Na oltáři pak stojí dva svícny a otevřená kniha, součástí oltáře by měl být i kalich, ale zřejmě je zde zakryt tělem kněze.¹³⁶ Dřevořezové zpracování působí dosti jednoduchým rázem.

---

¹³⁰ VOIT 2006, 927.

¹³¹ Tisk uložen v Univerzitní knihovně v Mnichově pod signaturou 8° Asc. 2169.

¹³² BOHATCOVÁ 1986a, 102.

¹³³ Dřevořez s Davidem v Žalmech na fol. d 2b.

¹³⁴ Panna Marie v Žalmech na fol. m 7a.

¹³⁵ Ukřižování v Žalmech na fol. o 2a.

¹³⁶ Sloužení mše v Žalmech na fol. c 4a.

Dřevořezy se vyznačují silnými konturami a mírným šrafováním. V jiných tiscích vydaných v severínské tiskárně se obdobné dřevořezy již dále neobjevily, proto je zřejmé, že byly pravděpodobně speciálně vyrobeny přímo pro tento český ojedinělý tisk.¹³⁷

1.4.3 Tento Traktát gest o Mládency kterýž gsa w sstiestij zpychal a swewolnie vpadl w nesstiestije: Slowe... Pán Rady, 1505

Po výtvarné stránce patří k jednomu z nejvýraznějších tisků raného 16. století anonymní alegorický traktát nazývaný zkráceně „Pán Rady“ z roku 1505.¹³⁸ Dílo doprovází cyklus jedenácti dřevořezových ilustrací značné výtvarné úrovně o velikosti 145 x 112 mm. Traktát je doplněn ještě o šest dřevořezů vypůjčených z předchozí severínské tiskařské produkce.¹³⁹

Dílo pojednává o mladém rytíři, který přijíždí do cizího města, kde se nejprve ubytuje u Pana Pravdy a následně přichází do hostince pana Povolia. Zde se seznámí s dvořany sloužícími panovníkovi města jménem Štěstí, u nichž žádá o službu. Po několikaleté službě u pana Štěstí přichází znovu do hostince pana Povolia, kde se zaplete do rvačky s postavou jménem Holé Neštěstí a na následky zranění umírá. Mravoličný traktát alegorickým způsobem upozorňuje na pomíjivost touhy po štěstí.

Část z jedenácti nesignovaných obrázků z traktátu „Pán rady“ charakterizuje ornamentálně pojatá linie, vyspělá šrafura a jistá schopnost karikatury postav, zasazených do perspektivně pojatých interiérů či městské scenérie. U některých dřevořezů se nacházejí nápisové pásky, které nesou česká jména alegorických postav. Zřejmě kresebné předlohy vznikly v cizině s prázdnými páskami a textové segmenty byly do štočků vřezány dodatečně až v Praze.¹⁴⁰ Zdeněk Tobolka zařazuje původ dřevořezových ilustrací pracující s nuancemi světla a stínů do uměleckého okruhu Albrechta Dürera a sféry norimberské knižní grafiky.¹⁴¹ Pravděpodobně dřevořezy mohly vzniknout přímo pro zamýšlený český tisk „Pána Rady“. I přesto, že ilustrace se stylově významně přibližují k norimberským vlivům, námětově některé ilustrace čerpají inspiraci ze štrasburského knižního umění. Zejména se jedná o dřevořezovou

¹³⁷ BOHATCOVÁ 1986a, 103–104.

¹³⁸ Tisk je uložen v Knihovně křížovníků pod signaturou LXX III D1.

¹³⁹ BOHATCOVÁ 1986b, 112.

¹⁴⁰ VOIT 2006, 927.

¹⁴¹ TOBOLKA 1930, 32.

výzdobu přibližující scény z hráčského života s vyobrazením mládence sedícího v hospodském interiéru.¹⁴² [41] Obdobná ilustrace se již objevila ve štrasburském tisku Johanna Grüningera z roku 1502 s názvem „Opera“ od Publia Vergilia Mara.¹⁴³ Inspiraci pro část výzdoby lze proto hledat v okruhu Mistra pozdní Grüningerovy tiskárny.¹⁴⁴ [42] Dřevořez s otevřeným pohledem do prostředí hospody představuje mládence sedícího v přední části výjevu u stolu se třemi muži, kteří s mládcem hrají karty. Atmosféru doplňuje hráč na flétnu stojící na stoličce a postavy muže a ženy povzbuzující hráče karet. Zadní část interiéru poskytuje místo pro scénu s dvěma muži u stolu zaujatými hazardní hrou.

Dále zde byly použity ilustrace, které se na třicetišesti stranách traktátu často opakovaly. Mezi nejpropracovanější a dekorativně nejbohatší dřevořezy patří vyobrazení mládence v celé figuře s nápisovou páskou. Postava mládence v klobouku s prsténkovitě vlnitými vlasy a nařaseným pláštěm je zasazena do portálu tvořeného pouze bohatě dekoračně pojatým květinovým motivem se zakomponovanou nápisovou páskou. [43] Styl jakým byla tato výzdoba provedena, odkazuje na výtvarné provedení norimberského tisku „Liber chronicarum“ z roku 1493 vydaným Antonem Kobergem s dřevořezou od Michaela Wolgemuta a jeho dílny. Norimberský umělec v kronice používá stejný typ rostlinného ornamentu k výzdobě polopostav.

Nápisovou páskou s vepsaným textem „Žádost“ obsahuje další dřevořez popisující scénu odehrávající se na náměstí. Alegorický námět představuje mládence, kterého přemlouvá rádce zvaný „Žádost“, protože mládenec váhá, zda se má ubytovat v domě pana Povolia nebo v domě u pana Pravdy.¹⁴⁵ Oba domy nalézající se na náměstí rytec dovedně architektonicky ztvárnil a opatřil je nápisy se jmény obou jmenovaných. K dokreslení atmosféry života ve městě zde nechybí ani další postava či pes v přední části dřevořezu.

Zajímavým námětem se vyznačuje dřevořezová ilustrace líčící hospodskou rvačku.¹⁴⁶ Kde postava představující „Holé Neštěstí“, opatřena nápisovou páskou, napadla se svými kumpány mládence. Pět peroucích se mužů, kteří na sobě trhají šaty, tvoří kruhovou kompozici, která je dokomponována v horních rozích rostlinným motivem a vytváří tak iluzi architektonického rámce kolem dřevořezu. [44]

¹⁴² Scéna z hospodského interiéru v traktátu Pán Rady na fol. A 5b.

¹⁴³ Tisk uložen v knihovně Strahovského kláštera pod signaturou AU III 10 s ilustrací na fol.IXa.

¹⁴⁴ VOIT 2006, 927.

¹⁴⁵ BOHATCOVÁ 1986b, 112.

¹⁴⁶ Hospodská rvačka v traktátu Pán Rady na fol. A 8b.

Následují tři typově stejné dřevořezy s mládencem a dvořany stojícími před panovníky sedícími na trůnu. První z ilustrací označených nápisovou páskou popisující panovníka se jménem „Pan Štěstí“ s korunou na hlavě a s žezlem, pod jehož nohama spí pes. Další dvě ilustrace představují tentýž námět, ale s jiným provedením a bez nápisových pásek.

Za netypický ikonografický námět by se dala považovat dřevořezová ilustrace zpodobňující scénu se smrtí oblečenou v dlouhém našaseném hábitu a hrající na flétnu, zatímco pod ní leží zvíře se spoutanýma nohama představující d'ábla. V zadní části dřevořezu se nachází postel, na níž sedí přikrytý muž, který hledí na anděla, jenž se nad ním vznáší.¹⁴⁷ [45]

Součástí alegorického traktátu je dalších šest dřevořezů docela jiného nesourodého charakteru, z nichž čtyři tiskař přejímá z biblických tisků a u dvou ilustrací dosud nebyl původ zjištěn vůbec. Jedná se o dřevořez s evangelistou Matoušem a andělem sedícím na trůnu a předčítající zástupu lidí. Ilustrace pochází z Kutnohorské bible vydané Martinem z Tišnova v roce 1489.¹⁴⁸ Dřevořez byl pro traktát „Pán Rady“ upraven na scénu světského soudu díky vymazání Matoušovy svatozáře a křídel u postavy anděla. Navíc byl štoček při pravém okraji oříznut a tak přizpůsoben užšímu formátu traktátu.¹⁴⁹

Dřevořez poslední večere Páně si tiskař vypůjčil z vydání Nového zákona z roku 1498 pocházejícího ze severínské tiskárny.¹⁵⁰ Pro traktát ilustraci upravil vsazením titulku „Tuto Pán Ježíš večerie u hospodáře Pravdy“. Ze stejného vydání Nového zákona používá dřevořez, kde učedníci ukazují Ježíšovi stavbu jeruzalémského chrámu a Ježíš prorokuje jeho zkázu.¹⁵¹ V traktátu ilustrace sloužila jako exemplum marnosti, jejíž součástí byl vysvětlující nápis „Tuto Ježíš, stoje uprostřed toho miesta i die: Bych mohl kralovati nad ním, nechtěl bych“.¹⁵²

V závěru alegorického traktátu v kapitole o posledním soudu bylo využito opět vyobrazení z Nového zákona se čtyřmi apokalyptickými jezdci.¹⁵³

Mezi ilustrace, u kterých nebyl dosud určen původ, patří vyobrazení, které svým námětem neodpovídá charakteru alegorického traktátu. Dřevořez líčí scénu s pastýřem,

¹⁴⁷ Dřevořez se smrtí v traktátu na fol. 17r.

¹⁴⁸ Ilustrace s Matoušem v Kutnohorské bibli na fol. f aa 1b a v traktátu na fol. 16v.

¹⁴⁹ BOHATCOVÁ 1986b, 112.

¹⁵⁰ Poslední večere Páně v Novém zákoně na fol. 63r a v traktátu na fol. 2v.

¹⁵¹ Kristus s učedníky u chrámu v Novém zákoně na fol. 33v a v traktátu na fol. 2v.

¹⁵² BOHATCOVÁ 1986b, 112.

¹⁵³ Čtyři apokalyptičtí jezdci v Novém zákoně na fol. 284r. a v traktátu na fol. 18r.

který diskutuje se třemi muži. Námět rytec zasadil do venkovské krajiny s mlýnem. Součástí ilustrace je zobrazení kozy v přední části dřevořezu.¹⁵⁴ Tisk na konci díla obsahoval také dřevořezovou ilustraci se znakem Starého Města pražského použitého pro označení sídla tiskárny.

Dva dřevořezy z cyklu ilustrací určený pro „Pána Rady“ použila severínská tiskárna také v pozdějším vydání „Traktátu o mládenci marnotratném neboli zrcadlo marnotratných“ od Hynka z Poděbrad z roku 1515.¹⁵⁵ Dřevořezovými ilustracemi „Pána Rady“ tvořenými zcela novým stylem se stará tiskárna Jana Severína staršího přihlásila k novému uměleckému názoru, který dál rozvíjeli tiskaři pokračující severínsko-kosořské knihtiskařské dílny. V době vydání alegorického traktátu je již aktivní činnost Pavla Severína z Kapí Hory v tiskárně a na výrobě dřevořezů zcela patrná.

1.4.4. Lutherovy spisy vydané mezi léty 1520–1523

V roce 1520 převezme Pavel Severín z Kapí Hory po úmrtí svého otce Jana Severína zodpovědnost za fungování staroměstské knihtiskařské dílny. Téhož roku začne s vydáním prvního ze série pěti spisů Martina Luthera s názvem „Kázání na desatero přikázání boží“,¹⁵⁶ který však v tiskárně nebyl řádně dokončen a od strany 282 se musel dopsat ručně.¹⁵⁷ Důvod tohoto nakladatelského nezdaru však není znám. Tisk ale nechal Pavel Severín opatřit prvním celostránkovým čistě renesančním titulním listem s orámovaným názvem umístěným do středu listu a opatřený figurálním, architektonickým a ornamentálním rámcem. Po stranách celostránkové ilustrace se nacházejí umístěné postavy Adama a Evy stojící na renesančním architektonickém podstavci. Figury svým stylem provedení odkazují na umělecký vliv podunajské školy, zvláště pak postava Evy připomíná rané práce Lucase Cranacha staršího. Eva stojící v mírném kontrapostu je zde zobrazena s jablkem držícím u prsou, zatímco z protilehlé strany se k ní otáčí Adam obtočený kolem celého těla hadem. V horní části titulního listu vystupuje polopostava Mojžíše, který drží a poukazuje na desky zákona. Výjev doplňuje drobná ornamentální výzdoba. Spodní část listu se věnuje tématu obrácení

---

¹⁵⁴ Dřevořez s pastýřem v traktátu na fol. 16r.

¹⁵⁵ VOIT 2006, 927.

¹⁵⁶ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 G 50. 973.

¹⁵⁷ TOBOLKA 1998, 139.

svatého Pavla. Scéna je zachycena ve chvíli, kdy Pavel sedící na koni, oslněn silnou září, padá i s koněm na zem. [46]

Rub titulního listu nechal Pavel Severín opatřit celostránkovou dřevořezovou ilustrací znázorňující interiér místnosti, kde u stolu sedí Martin Luther a horlivě disputuje se čtyřmi muži, zatímco další čtyři postavy naslouchají rozpravě za oknem. Na stole před muži pak leží rozevřená kniha a přesýpací hodiny.¹⁵⁸ [47]

Stejný dřevořez pak použil tiskař v dalším luterském spisu „Kázání o Novém zákoně“ vydaným v roce 1521.¹⁵⁹ Titulní list v druhém tisku zde tvoří jednoduše vysazený název v horní části stránky, pod nímž je natištěn dřevořez ilustrující interiér kostela, kde kněz se dvěma klečícími ministranty slouží mši obrácen k oltáři a čte z Písma svatého.¹⁶⁰ [48]

Součástí následujícího přípisku bratří Václava a Hynka z Perknova, kteří nechali spis vytisknout, se stala dřevořezová ilustrace odkazující na téma memento mori.¹⁶¹ Dřevořez narativním způsobem zpodobňuje postavu Smrti v rozpadajícím se oděvu, která drží v jedné ruce lebku se zkříženými kostmi a v druhé ruce k zemi obrácenou kosu. Pod postavou Smrti leží v otevřeném hrobě mrtvé tělo muže v rozkladu, po jehož těle lezou červi a žáby. Ilustrace obsahuje také erb pánů z Perknova s vyobrazením křídla. [49] Podobný motiv, představující mrtvé tělo muže, použil již v roce 1489 Michael Wolgemut v malbě epitafu s archanděly Michaelem a Rafaelem, kde ve spodní části nalezneme příbuzné znázornění. Epitaf se nachází v dominikánském kostele Panny Marie v Norimberku.¹⁶² [50]

Poslední celostránková ilustrace ve spisu „Kázání o Novém zákoně“ zpodobňovala postavu Martina Luthera zobrazeného v polopostavě v mnišském rouchu a s otevřenou knihou v ruce. Osobu Luthera na dřevořezu ozařuje božské světlo. Identický dřevořez použil Pavel Severín z Kapí Hory jako titulní list dalšího luterského spisu s názvem „Doktor Martin Luther před Velebností císařskou i přede všemi knížaty říše“ vydaný také roku 1521.¹⁶³ [51] Kromě totožného dřevořezu z předešlého tisku neobsahuje spis již žádné další dřevořezy mimo drobné ornamentální výzdoby, která je součástí běžné typografické výzdoby.¹⁶⁴ Možná inspirace Lutherova zpodobnění mohla pocházet

¹⁵⁸ Dřevořez s disputujícím Lutherem na fol. 1v.

¹⁵⁹ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 G 64. 086.

¹⁶⁰ TOBOLKA 1998, 140.

¹⁶¹ Téma memento mori v Kázání o Novém zákoně na fol. 5v.

¹⁶² STRIEDER 1993, 205.

¹⁶³ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 G 64. 084.

¹⁶⁴ TOBOLKA 1998, 140.

z dřevorezu vytvořeným Hansem Baldungem Grienem se stejným námětem z roku 1521 o rozměrech 15,5 x 11,5 mm.¹⁶⁵ [52]

V roce 1522 severínská tiskárna vydává již čtvrté dílo Martina Luthera s názvem „Výklad o Antikristu na vidění Danielovo“ přeložené Oldřichem Velenským z Mnichova.¹⁶⁶ Součástí spisu je dřevorezová ilustrace nalézající se na titulním listu pod názvem díla.¹⁶⁷ Dřevorez zobrazuje papeže jako antikrista sedícího na vyvýšeném trůnu obklopeným duchovním klérem. Papeže rytec vypočetnil s tíarou se třemi obroučky značícími trojí moc papeže a s listinou v ruce, jak rozdává příkazy duchovenstvu. V popředí klečící mnich papeži líbá nohy. [53] V tisku se dále nalézá velké množství iniciál s figurální či zoomorfní výzdobou. Analogie k dřevorezu s papežem by mohla pocházet z tisku „Passional Christi und Antichristi“ z roku 1521 vydaném ve Wittenbergu nakladatelem Rhau–Grunenbergem, kde se nalézá dřevorez od Lucase Cranacha staršího znázorňující papeže sedícího na trůnu pod baldachýnem, jenž si nechává líbat nohy od krále. [54]

Do série spisů Martina Luthera vydávaných severínskou tiskárnou patří také dílo z roku 1523 s názvem „Vo ustanovenie služebníkuov církve“,¹⁶⁸ které však neobsahovalo žádnou graficky zpracovanou výzdobu mimo drobných tiskařských značek a iniciál s nepatrným rostlinným dekorem.

Tyto první edice českých překladů Luthera tvořily společně s díly vydanými litomyšlským tiskařem Pavlem Olivetským a Oldřichem Velenským z Bělé pod Bezdězem hlavní zdroj šíření Luterství v Čechách.¹⁶⁹ V severínské oficíně se další spis Martina Luthera vytiskl až v roce 1546 pod vedením Jana Kosořského z Kosoře pod názvem „Proti mordéřské a loupežné rotě sedláků“, kde na rubu titulního listu byla použita pouze jedna dřevorezová ilustrace převzatá z díla „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ od Paula Jovia z roku 1540, kde ilustrace zpodobňovala bitvu mezi Turky a křesťany.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ BOTT 1983, 222.

¹⁶⁶ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 25 D 5.

¹⁶⁷ TOBOLKA 1998, 140.

¹⁶⁸ Tisk je uložen v Moravském zemském archivu v Brně pod signaturou 65.

¹⁶⁹ BOHATCOVÁ 1986a, 97.

¹⁷⁰ BOHATCOVÁ 1986a, 107.

1.4.5. Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku, Petr Chelčický, 1522

Do roku 1522 všechny tisky vyšlé v severínské tiskárně neobsahovaly označení jména nakladatele. Změna nastala až s vydáním díla Petra Chelčického „Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku“,¹⁷¹ kde se poprvé v historii officíny v explicitu tisku objevilo jméno Pavla Severína z Kapí Hory.¹⁷²

V Chelčického spisu použil Pavel Severín již plně propracovaný renesanční titulní list vysoké kvality. Bohatě zdobená titulní strana je architektonickými rámci rozdělena do tří částí. Horní část celostránkového dřevořezu zdobí dva draci s propletenými hlavami umístěnými do zdobeného půlkruhu, po stranách celý výjev doplňuje rostlinný ornament. Ve střední části autor umístil černě orámovaný nápis s titulem knihy, který je obklopen renesančním dřevořezovým rámcem s fantaskně dekorativními architektonickými prvky. Spodní část obsahuje vlevo erb Myšků ze Žlunic, kde je ve vodorovně umístěném břevně znázorněna loďka a vpravo erb Perknovských s vyobrazením křídla. Oba erby jsou od sebe odděleny menšími renesančními zdobnými sloupy.¹⁷³ [55]

Totožný architektonický rámec tiskař využil i v závěru spisu, kde však celostránkovou ilustraci místo nápisu s titulem knihy nahradil dřevořezem zobrazujícím Petra Chelčického ve skupině mužů, kteří mezi sebou vedou diskusi.¹⁷⁴ Tisk pak dále kromě iniciál zdobených ornamentálním a figurálním motivem neobsahuje další dřevořezové ilustrace.

1.4.6. Bible česká, Starý a Nový zákon, 1529

Nejdůležitějším tiskařským počinem za působení Pavla Severína z Kapí Hory v pražské tiskárně se stalo vydání „Bible české“ z roku 1529 a její další vydání v roce 1537.¹⁷⁵ Pavel Severín oběma svým biblím, kterým se později začalo říkat „severínky“, věnoval velkou péči a opatřil je enormním obrazovým aparátem různé kvality a

---

¹⁷¹ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 66.

¹⁷² VOIT 2006, 909.

¹⁷³ VOIT 1987, 35.

¹⁷⁴ Dřevořez s Petrem Chelčickým v Knize výkladuov na fol. 199v.

¹⁷⁵ Bible česká z roku 1529 je uložena v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 13.

původu.¹⁷⁶ Dřevořezové ilustrace k bibli z roku 1529 zdaleka nedosahovaly takové kvality jako v jejím dalším vydání, přesto dílo obsahuje kolem 87 opakujících se graficky zpracovaných motivů doplňujících text.

Dřevořezy však nejsou pouze domácího původu, ale velkou část ilustrací si Pavel Severín vypůjčil ze zahraničí, zejména od norimberského mistra Erharda Schöna, který po smrti Albrechta Dürera roku 1528 patřil k nejproduktivnějším výrobcům dřevořezů. Přímo jeho monogramem ES jsou označeny některé dřevořezy v bibli.¹⁷⁷ Další dřevořezy přepracoval od Erharda Schöna do zdařilých kopií český monogramista GS pro severínskou tiskárnu. Třetí skupina ilustrací pochází přímo z uměleckého okruhu Erharda Schöna. Tyto umělecky příbuzné obrazy nesou monogram EWA.¹⁷⁸ Zbylé dřevořezy, které často neobsahují monogramy autora, jsou pravděpodobně domácího původu, avšak silně inspirovány díly norimberských umělců vzešlých z dílny Albrechta Dürera. Zejména se jedná o dřevořezy převzaté Pavlem Severínem od Hanse Springinkleeho a Sebalda Behama.¹⁷⁹

Ryze českého původu je celostránkový titulní list bible představující znak města Prahy o velikosti 275 x 173 mm. V horní části dřevořezové ilustrace se nalézá název v rámečku, který za pomoci drapérie přidržují dvě polopostavy andělů vycházející z mraků s věnečky na hlavách. Ve spodní části je vyobrazen znak Prahy obklopený bohatě řasenou drapérií. Znak má nad sebou ztvárněnou helmu s mitrou, kterou drží dva korunovaní čeští lvi. Ve znaku na střední věži na podsebití se nachází letopočet 1527. **[56]** U některých vydání „Bible české“ byl titulní dřevořez doplněn o renesanční rám s bordurou, v níž byli zobrazeni putti s hudebními nástroji a s nástroji Kristova umučení.

Následující celostránkový dřevořez, sloužící jako incipit k předmluvě svatého Jeronýma o rozměrech 305 x 196 mm, je zasazen do renesančního architektonického rámece.¹⁸⁰ **[57]** Na sloupové hlavici vlevo se nalézá značka E ztotožňující se s monogramem ME, která patří neznámému umělci pracujícímu pouze na této bibli v severínské tiskárně.¹⁸¹ Na pravé sloupové hlavici se nachází letopočet 1527. Uprostřed architektonicky ztvárněného dřevořezu je rámeček s textem, jehož součástí se stala ilustrace o velikosti 73 x 90 mm zobrazující sedícího svatého Jeronýma

---

¹⁷⁶ Bibli české z roku 1537 je věnovaná samostatná část na straně 47.

¹⁷⁷ HORÁK 1948, 83.

¹⁷⁸ VOIT 2006, 109.

¹⁷⁹ TOBOLKA 1927, 8.

¹⁸⁰ Celostránkový dřevořez se svatým Jeronýmem v Bibli české na fol. 2r.

¹⁸¹ TOBOLKA 1995, 64.

držícího knihu a svatého Ambrože s holí, kteří spolu diskutují. Dřevořezová ilustrace pochází od Erharda Schöna.¹⁸² Ve vrchní části celostránkového dřevořezu se vyskytuje výjev obklopen z obou stran anděly s pozouny představující vyhnání Adama a Evy z ráje. Český rytec tento námět přepracoval podle dřevořezu, který byl součástí „Malých paší“ od Albrechta Dürera z roku 1511.¹⁸³ [58] Spodní část dřevořezu náleží tématu s Evou hlídající děti, která sedí a přede a s Adamem, jenž okopává zem.

Knihu Genesis ilustroval celostránkový dřevořez obsahující šest medailonů, které popisují stvoření země, rostlin, nebeských těles, zvířat a zrození Adama a Evy.¹⁸⁴ [59] Tato ilustrace byla převzata z „Bible české neboli Benátské“ z roku 1506 vytištěná Janem Lichtensteinem,¹⁸⁵ která nese název podle místa jejího vydání.¹⁸⁶ Na vydání „Bible Benátské“ se finančně podílel i tchán Pavla Severína z Kapí Hory Václav Sova z Liboslavi spolu s dalšími pražskými měšťany.¹⁸⁷ Celostránková ilustrace zobrazující stvoření světa v šesti medailonech však byla do „Bible Benátské“ vypůjčena z latinské bible vydané v Benátkách tiskařem Simonem Bevilacquaem roku 1498.¹⁸⁸

Mezi dřevořezy inspirované Erhardem Schönem patřily v bibli dále například ilustrace s téměř nadčasově vyhlížející noemovou archou, či obětování Izáka o rozměrech 62 x 77 mm.¹⁸⁹ [60–61] Druhá skupina dřevořezů tvořená neznámým domácím mistrem, který s velkou pravděpodobností produkoval ilustrace přímo v severínově dílně pouze pro tento tisk, nesou znaky menší zručnosti.¹⁹⁰ Patří mezi ně například dřevořez zobrazující krále u čtenářského pulpitu v knihovně, kde předčítá dvořanům.¹⁹¹ [62] Mnohé z dřevořezů Pavel Severín použil i pro další vydání své bible z roku 1537.

V „Bibli české“ z roku 1529 Pavel Severín z Kapí Hory poprvé v explicitu tisku použil svůj signet, neboli nakladatelskou značku, s námětem dvou stojících baculatých géniů nadnášejících bohatě prolamovanou nápisovou pásku. [63] Téma zpracoval v mědirytu již okolo roku 1507 Albrecht Dürer. [64] Námět byl ale ještě doplněn o erb majitele a Severínovo jméno s letopočtem 1529. Severínův znak držený génií měl tvar

---

¹⁸² TOBOLKA 1995, 64.

¹⁸³ BARTSCH 1808, 119.

¹⁸⁴ Stvoření světa v Bibli české na fol. 2v.

¹⁸⁵ Bible Benátská je uložena v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 10.

¹⁸⁶ Bible byla vytištěna v Benátkách z důvodu náročnosti zakázky, kterou si české tiskárny po roce 1500 nemohly dovolit.

¹⁸⁷ TOBOLKA 1927, 2.

¹⁸⁸ VOIT 2006, 109.

¹⁸⁹ Noemova archa v Bibli české na fol. 14r a obětování Izáka na fol. 15r.

¹⁹⁰ TOBOLKA 1995, 64.

¹⁹¹ Dřevořez s králem v knihovně v Bibli české na fol. 54v.

štítu, který byl hrotem rozdělený a v každém poli obsahoval růži. Tato forma signetu měla již značnou technickou úroveň. Ještě před Severínem však mědirytinu s třemi genii od Albrechta Dürera upravil na dřevořezový signet kolem roku 1510 Hans Baldung Grien pro tiskaře Thomase Anselma z Badenu, od kterého teprve Pavel Severín z Kapí Hory námět převzal a zpracoval na vlastní nakladatelskou značku.¹⁹² [65] Znovu Pavel Severín tento signet použil až roku 1532 ve druhém vydání díla „Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku“ od Petra Chelčického.

1.4.7. O krvi pauštění žilami i baňkami, Jan z Chocně, 1532

V produkci Pavla Severína z Kapí Hory se objevuje i několik tisků s lékařskou tematikou, mezi které patří například „Spis o nemocech morných“ od Jana Černého z roku 1530, kde se nalézá titulní list s renesančním rámcem zdobeným v horní části štítem s korunovaným lvem, jenž drží dva putti a výjev doplňují lovecké motivy.¹⁹³

Nebo spis od autora Jana z Chocně s názvem „O krvi pauštění žilami i baňkami“ z roku 1532.¹⁹⁴ Dílo obsahuje tři anonymní dřevořezové ilustrace nižší řemeslné kvality, avšak se zajímavými ikonografickými náměty, jež bezpochyby vznikly v severínské tiskárně zvláště pro tento tisk. Mezi ně patří dřevořez o rozměrech 87 x 68 mm, nacházející se na titulním listu pod názvem a představujícím sedícího lékaře v interiéru své pracovny a zkoumajícím astronomické přístroje, podle kterých určoval vhodnost pouštění žilou.¹⁹⁵ [66]

Následující dřevořez měl ilustrovat působení nebeských těles na lidské tělo. Zobrazena je zde nahá mužská postava, kterou obklopují znamení zvěrokruhu opatřené popiskami.¹⁹⁶ V horní část dřevořezu se nalézá znázornění Skopce, na pravé straně Býka, pod nímž se nacházejí symboly Raka, Panny, Štíra a Vodnáře. Pod nohama muže se nachází znamení Ryb a na levé straně symboly Blíženců, Lva, Vah, Střelce a Kozla (Kozoroha).¹⁹⁷ [67] Stejným motivem se v roce 1568 inspiroval staroměstský tiskař Jan Kantor neboli Jan Had pro vydání díla „Knížky lékařské“ od Křišťana z Prachatic, kde

---

¹⁹² VOIT 2006, 811.

¹⁹³ Spis o nemocech morných je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 28 G 53.

¹⁹⁴ Tisk je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 28 G 58.

¹⁹⁵ TOBOLKA 1996, 465.

¹⁹⁶ TOBOLKA 1996, 465.

¹⁹⁷ Dřevořez se nalézá na fol. 4v.

se ikonografický motiv dřevořezové ilustrace o velikosti 78 x 63 mm v graficky propracovanějším stavu objevil znovu.¹⁹⁸ [68]

Hlavní dřevořez s námětem pouštění žilou je zde znázorněn velice jednoduchým až primitivním grafickým zpracováním.¹⁹⁹ [69] Ilustrace představuje sedícího nahého muže v interiéru místnosti, kolem něhož z každé strany stojí muži, kteří mu pouštějí žilou.²⁰⁰ Poslední dřevořez o rozměrech 75 x 45 mm v tisku náleží zobrazení nahé ženské postavy, na které je zde názorně předvedeno, kam se na tělo přikládaly baňky. Propracování dřevořezové ilustrace zde bylo opět na velmi jednoduché úrovni.²⁰¹

1.4.8. Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají, 1535

V roce 1535 vydává Pavel Severín z Kapí Hory úspěšnou a velice žádanou kuchařskou knihu, která je považována za první tištěnou kuchařku v Čechách.²⁰² Tisk kromě drobné výzdoby obsahuje pouze jednu celostránkovou ilustraci na titulním listu. Dřevořezová ilustrace představující práci v kuchyni náleží domácímu mistru pracujícímu v severínské tiskárně. S velkou pravděpodobností grafiku připravil sám Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořez se vyznačuje jasnými liniemi, které plnily obrysou funkci a modelujícím šrafováním. Výjev vyobrazuje dva kuchaře se dvěma pomocníky stojícími okolo ohniště a připravujícími na rožni a v hrncích pokrmy. Atmosféru kuchyně doplňuje kouř vycházející z ohniště a částečně halící výjev. [70]

V polovině 16. století přetiskl populární Severínovu kuchařku další tiskař Jan Kantor,²⁰³ který vlastnil knihtiskařskou dílnu „U hada“ na Starém Městě pražském. Podle domovského znaku byl tiskař také nazýván Jan Had.²⁰⁴ Jan Kantor se silně inspiroval původním severínským tiskem i při tvorbě titulního listu, kdy použil totožný motiv kuchaře se dvěma kuchtíky stojícími kolem ohniště a připravujícími jídlo. Námět pozměnil pouze v postavě stojící ženy před ohništěm v zástěře a s čepcem na hlavě. Použil zde i téma dýmu halící kuchyň, kde však vytvořil kouř v podobě spirál. [71]

¹⁹⁸ Dřevořez se nachází v Knížkách lékařských na fol. 51v. Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54. S. 848.

¹⁹⁹ TOBOLKA 1996, 465.

²⁰⁰ Dřevořez s pouštění žilou se nachází na fol. 7v.

²⁰¹ Dřevořez s baňkami v tisku na fol. 13r.

²⁰² Tisk je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 28 G 33.

²⁰³ Tisk Jana Kantora je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 28 G 9.

²⁰⁴ ZÍBRT 1927, 247.

Kuchařka Pavla Severína z Kapí Hory z roku 1535 byla velice rychle rozebrána a vyžadoval se další dotisk. Z toho důvodu vyšla v severínském tiskárně kuchařka znovu, ale již pod vedením Jana Severína mladšího, který zajišťoval dotisk mezi lety 1538 až 1544.²⁰⁵ Jan Severín mladší nechal však kuchařku opatřit zcela novým titulním listem z kuchařského prostředí.²⁰⁶ Dřevořezovou ilustraci, vyznačující se poměrně velkou kvalitou, označil rytec letopočtem 1542. Výjev představuje kuchařku míchající jídlo v hrnci a malého chlapce sedícího na stoličce a roztloukajícího ingredience v hmoždíři. V zadním plánu ilustrace vystupuje další kuchařka míchající těsto v díži. Rytec dřevořezu věnoval velkou pozornost i zařízením kuchyně, kdy zde výjev doplnil o polici s nádobím. [72]

1.4.9. Bible česká, Starý a Nový zákon, 2. vydání, 1537

Druhé vydání Severínovy „Bible české“ z roku 1537 provázela výpravnější a kvalitativně vyšší dřevořezová výzdoba čítající 134 ilustrací.²⁰⁷ Šestnáct dřevořezových štočků si Pavel Severín z Kapí Hory opět vypůjčil od norimberského mistra Erharda Schöna a monogramisty EWA, jejichž práce již tiskař využil v prvním vydání bible z roku 1529.²⁰⁸ Zbytek ilustrační složky druhého vydání byl inovován o 118 věrných kopií obrazového cyklu pocházejícího od mistra s monogramem MS, který bývá ztotožňován s žákem Lucase Cranacha staršího, s Melchiorem Schwarzenbergem. Spolu se Schwarzenbergem na cyklu dřevořezů spolupracoval i další Cranachův žák Petr Salzburger s monogramem S.²⁰⁹ Skupinu dřevořezů, které si Severín vypůjčil, vytvořili Cranachovi žáci pro dílo Lutherova překladu „Biblia, das ist gantze Heilige Schrifft deudsch“ neboli „Bible wartsburské“, kterou v roce 1534 ve Wittenbergu vydal Hans Lufft.²¹⁰ Z „Bible wartsburské“ Pavel Severín použil 114 původních dřevořezů a cyklus doplnil o další čtyři ilustrace od Melchiora Schwarzenberga, které nechal v české bibli publikovat dříve nežli Hans Lufft. Jedná se o dřevořezy s námětem Achanovy krádeže

---

²⁰⁵ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 F 235.

²⁰⁶ VOIT 2006, 504.

²⁰⁷ Druhé vydání Bible české je uloženo v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 14.

²⁰⁸ TOBOLKA 1995, 66.

²⁰⁹ TOBOLKA 1927, 8.

²¹⁰ VOIT 2006, 109.

z knihy Jozue, Jael a Sissera z knihy Soudců, Simei hází kamenem po Davidovi z druhé knihy Královské a Mattatias zabíjí vůdce Antiocha v první knize Makabejské.²¹¹

Kopie severínových dřevořezových štočků přešly následně do majetku Jiřího Melantricha z Aventýna, který ilustrace použil k realizaci tří vydání českých biblí z let 1549, 1556–1557 a 1560.²¹² Odtud byly dřevořezy prodány či zapůjčeny do Polska následovníkům krakovského tiskaře Marka Scharffenberga, kteří ilustrace použili k vydání první biblí v polském jazyce z roku 1661. V Krakově však štočky již zůstaly.²¹³

Pavel Severín v biblí použil některé dřevořezy z prvního vydání, mezi něž patří například titulní list se znakem Starého Města pražského či následující celostránkový dřevořez sloužící jako incipit v architektonickém renesančním rámu s výjevem z vyhnání z ráje. Jinou dřevořezovou ilustraci však použil tiskař k vyobrazení stvoření světa, kdy motiv se šesti medailony nahradil dřevořezem s kruhovou kompozicí, v níž bylo zahrnuto těchto šest námětů. Nad kruhovým motivem se vznáší postava Boha v nařaseném rouchu ozářena silným světlem. Celá ilustrace je zasazena do rámu s rostlinným ornamentem. [73] Z důvodu vysoké kvality a neobvyklosti zpracování je za autora dřevořezu pokládán Melchior Schwarzenberg. Z vydání Severínovy bible použili stejný motiv stvoření světa další tiskaři, mezi něž patřil Leonhard Milichthaler, který dřevořez otiskl v „Bibli české neboli Norimberské“ roku 1540 a Jiří Melantrich z Aventýna, jenž ilustraci využil u dvou vydání biblí z let 1549 a 1556–1557.

Mezi významná díla Melchiora Schwarzenberga otištěná v severínské biblí patří dřevořezová ilustrace spojující tři scény s Adamem a Evou o rozměrech 108 x 146 mm. První scéna zachycuje uprostřed stojící postavy Adama a Evy s jablky v rukou mezi stromy, na jednom z nich je obtočený had. V zadní části nalevo dřevořezu můžeme sledovat scénu, kdy Eva před Bohem ukrývá svou nahotu, zatímco v levé části je zobrazen námět vyhnání z ráje. [74]

Neobyčejně hodnotným grafickým dílem, pocházejícím opět od Melchiora Schwarzenberga, je dřevořezová ilustrace líčící potopu světa o rozměrech 117 x 150 mm. Scéna zachycuje chvíli, kdy se lidé i zvířata topí v přívalu vody proudící z nebes. Pavel Severín dřevořez pro vydání bible ještě doplnil z levé i pravé strany rámečkem s ornamentálními a rostlinnými motivy. [75]

---

²¹¹ TOBOLKA 1995, 66.

²¹² Poslední vydání Melantrichovy Bible české je uloženo v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 6.

²¹³ VOIT 2006, 109.

Dalším motivem vypůjčeným z Lutherovy bible byl dřevořez znázorňující téma Samsona bojujícího holýma rukama se lvem. [76] Kdy je zde v pozadí ilustrace vyličená scéna ze setkání Samsona se lvem za hradbami města a v přední části samotný boj. Autor se zde mohl inspirovat stejným námětem zpracovaným v dřevořezu od Albrechta Dürera roku 1498.²¹⁴ [77] Kdy zde Melchior Schwarzenberg například použil stejný motiv uschlé větve na stromě stejně jako Dürer.

Za zvláště kvalitně zpracované dřevořezy v bibli lze považovat náměty zobrazující boj Jakoba s andělem či ilustraci s Josefem a Putifarovou ženou zobrazené v sloupové architektuře.

Severín v tisku využil také celostránkovou ilustraci od Erharda Schöna označenou jeho monogramem ES, kde proplétá rostlinným motivem polopostavy i celé figury starozákonních biblických králů označené nápisovou páskou s jejich jmény. Ve vrchní části dřevořezu se nalézají uprostřed postava Jezulátka nesoucí kříž a obklopená symboly čtyř evangelistů. Na každé straně se pak nalézají polopostavy Panny Marie a Josefa. Tento výjev slouží jako figurální a rostlinný rámeček pro text nacházející se uprostřed dřevořezové ilustrace.

V explicitu tisku použil Pavel Severín z Kapí Hory další ze svých nakladatelských značek v podobě heraldického znaku se třemi růžemi opatřený přílbicí s korunou a křídly, mezi kterými je umístěna další růže. Znak byl doplněn o bohatou borduru. Vedle Severínova signetu se v tisku nacházel erb jeho tchána Václava Sovy z Liboslavi, který se pravděpodobně na nákladu vydání „Bible české“ finančně podílel.²¹⁵ Tento znak nesl ve štítu i v klenotu zobrazení poloviční figury jednorožce s bordurou.²¹⁶

1.4.10. O ukrutném a hanebném hříchu opilství, Sebastian Franck, 1538

Soudobou mravoličnou literaturu v produkci severínské tiskárny reprezentuje překlad díla německého humanisty a reformátora Sebastiana Francka „O ukrutném a hanebném hříchu opilství“ vydaném v roce 1538.²¹⁷ Ilustrace pro Franckův spis vznikaly v knihtiskařské dílně pod vedením Pavla Severína z Kapí Hory, avšak pod silným inspirativním vlivem zahraničních dřevořezů.

---

²¹⁴ DODGSON/KURTH 1927, 20.

²¹⁵ TOBOLKA 1995, 66.

²¹⁶ KLIKAR 1959, 70.

²¹⁷ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 B 132.

U titulního listu představujícího hodující společnost u kulatého stolu však tato inspirační zahraniční předloha není známa. Tato dřevořezová ilustrace o rozměrech 118 x 117 mm označená letopočtem 1537 vykazuje vysoké hodnoty uměleckého zpracování a smysl pro plastičnost a perspektivu. [78] Stejný dřevořez použil Severínův nástupce Jan Kosořský z Kosoře pro svůj tisk díla „Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností“ od autora Mikuláše Konáče z Hodiškova vydaném v roce 1547.²¹⁸

Dřevořez o velikosti 130 x 105 mm označený nápisem „Nejvyšší kancléř pekelný“ je již námětem a provedením spjat s cizími vlivy.²¹⁹ Celostránková ilustrace zobrazuje nestoudného bakchického chlapce s rohy a hroznem vína v tobolce připevněné u pasu, držícího v jedné ruce dýku a v druhé korunu na tyči, sloužící jako znamení pohrdání ctnostmi. Chlapec, který symbolizuje opilství, spoutává řetězem hrozivá postava d'ábla, aby tím upevnila spojení s peklem. Chlapec stojí na knize představující Písmo svaté, jež leží na márách, na něž chlapec močí. Mára zde slouží jako symbol krátkosti a pomíjivosti lidského života.²²⁰ [79]

Námět již byl v minulosti jednodušším způsobem zpracován v díle od autora Johannese von Schwarzenberga s názvem „Der Zudrincker und Prasser, Gesatze, Ordenung und Instruction“, vydaném v Oppenheimu tiskařem Jakobem Köbelem okolo roku 1513.²²¹ V pravé části dřevořezu se nachází postava anděla varující před opilstvím, která je v českém vydání umístěna na samostatnou stránku. [80] O tři roky později spis Johannese von Schwarzenberga vydal v Erfurtu tiskař Matthias Maler a opatřil jej ilustrací se stejným námětem a podobným způsobem zpracování jako v oppenheimské předloze. V tomto vydání se anděl nalézá na levé straně dřevořezové ilustrace.²²²

Zásadní inspirační vliv pro české zpracování dřevořezu v mravoučném spisu mělo však vydání Schwarzenbergova díla s názvem „Ein Büchle wider das zutrincken“ z roku 1534–1535 od augsburského tiskaře Heinricha Steinera, který tisk vydal společně v rámci jednoho svazku „Der Teutsch Cicero“, a jež opatřil ilustrací s tematikou bakchického chlapce o rozměrech 159 x 107 mm.²²³ [81] Autorem

---

²¹⁸ HORÁK 1948, 85.

²¹⁹ VOIT 2006, 912.

²²⁰ Dřevořez se v tisku nalézá na fol. H6b.

²²¹ VOIT 2006, 1346.

²²² VOIT 2006, 1346.

²²³ Tisk obsahující spis „Ein Büchle wider das zutrincken“ se nachází v Bavorské státní knihovně v Mnichově pod signaturou Res/2 A. lat. b. 273 s ilustrací na fol. 92r.

augsburské dřevořezové ilustrace v Steinerově tisku byl malíř, kreslíř a jedna z nejvýznamnějších osobností německé knižní grafiky první třetiny 16. století Jörg Breu starší. Breuovou dřevořezovou předlohou se český autor ilustrace inspiroval téměř doslovně.

Pavel Severín z Kapí Hory nechal také pro české vydání tisku vytvořit samostatný list s ilustrací anděla s rozpjatými křídly o rozměrech 48 x 107 mm, zobrazenou v polopostavě, který doposud doprovázel výjev s chlapcem. [82] I toto rozdělení námětu, stejně jako styl zpracování dřevořezu odkazuje na spojitost augsburského Steinerova vydání s českým mravoučným spisem. [83]

Později byl námět s chlapcem od Jörga Breue staršího přepracován anonymním umělcem a použit opět v díle Johannese von Schwarzenberga s názvem „Ein Büchlein vom Zutrinken“ z roku 1584 vydaném tiskařem Müllerem v Heydelbergu.²²⁴ [84]

Součástí českého vydání „O ukrutném a hanebném hříchu opilství“ byl dále bohatě dekorovaný dřevořez o velikosti 133 x 107 mm s erbem svobodného pána Ondřeje ze Suneku a na Hluboké. Erb obsahuje štít rozdělený do čtyř polí, kde je ve dvou protilehlých částech zobrazen motiv hradby. Ve zbylém vrchním poli se nachází pes stojící na zadních nohách a ve spodní části nalezneme dva psy spojené jedním obojkem. Přílbu erbu doplňují křídla a z každé strany sedící psi na dvou menších přílbách. Erb je dále opatřen nápisovou páskou se jménem majitele.

V závěru spisu si nechal Pavel Severín z Kapí Hory vytisknout vlastní nakladatelskou značku v podobě heraldického signetu se štítem se třemi růžemi.

1.4.11. Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích, Martin Kuthen ze Šprymsberka, 1539

Roku 1539 vydala tiskárna pod vedením Pavla Severína z Kapí Hory nákladem rozsáhlejší dílo „Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích“ od Martina Kuthena ze Šprymsberka.²²⁵ Jedná se o první českou kroniku zvláště připravovanou k tištěné podobě. Kronika obsahuje seznam událostí týkajících se Čech

---

²²⁴ Tisk je uložen v Bavorské státní knihovně v Mnichově pod signaturou Mor. 904 m.

²²⁵ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 D 19.

od doby bájného vzniku až po nastoupení Ferdinanda I. Habsburského na český trůn roku 1526. Martin Kuthen se pro vznik kroniky inspiroval starořímskými annales.²²⁶

Dřevořezová výzdoba tisku se skládala z 58 ilustrací s polopostavami českých knížat, králů a význačných osobností české historie umístěných v kruhových medailonech připomínajících úpravu mincí. Za jejich předlohu, která byla pro kroniku zprostředkována dnes již neznámým dobovým kopiářem, sloužil cyklus 47 nástěnných maleb s českými knížaty a králi vytvořenými v době Vladislava Jagellonského nebo Ludvíka Jagellonského na Pražském hradě. Cyklus maleb zanikl při požáru roku 1541.²²⁷ Krátce před požárem byly vytvořeny jednoduše zpracované kopie maleb pro kodex Jana Zajíce z Hazmburka a na Budyni, z nichž se dá odvodit přibližná podoba nástěnného cyklu.²²⁸ V kodexu se tak zachovaly stojící či sedící postavy Přemysla, svatého Václava ve zbroji či podobizny Karla IV. a Zikmunda.²²⁹ [85–88]

Autorem dřevořezových ilustrací v kronice však nebyl Pavel Severín z Kapí Hory ani žádný z jeho spolupracovníků, ale Martin Kuthen si ilustrace ke svému dílu nechal pořídit sám od neznámého umělce.²³⁰ Vzhledem ke zpracování národních námětů, lze předpokládat, že se jedná o umělce pocházejícího z českého prostředí, avšak obeznámeného s vlivy norimberské a augsburské knižní grafiky.²³¹ Dřevořezy se vyznačují vysokou mírou plastičnosti s použitím stínování. Kuthenův anonymní řezbář se vzorů z cyklu nástěnných maleb nedržel podrobně, ale portréty často měnil ve zpracování výrazu obličeje účesů, krojů či výzbroje. Autor vytvořil pro Kuthenovo vydání kroniky i zcela nové medailony s portréty praotce Čecha, [89] Kroka, Libuše, [90] Vlasty, Konráda, Rudolfa I., či Jana Husa, [91] Jeronýma Pražského a Jana Žižky. Autor některé polopostavy opatřil fantaskními turbany na hlavách, jak je tomu například u medailonu zobrazujícího kněžnu Libuši či Přemysla, nebo je zpodobnil v oděni, které se nosilo na počátku 16. století. Umělec se u podobizen nesnaží o vyobrazení věrné podoby, kromě posledního portrétu s Ferdinandem I., kde usiloval o věrné zachycení. [92] Všechny medailony pak obsahovaly antikvou vyřezaná jména osob. Jedinou ilustrací použitou v tisku ze zásob severínské oficíny je znak Starého Města pražského, jež je umístěn v úvodu Kuthenovy kroniky.

---

²²⁶ TOBOLKA 1929, 7.

²²⁷ BOHATCOVÁ 1986b, 115.

²²⁸ Originál Hazmburského kodexu se nalézá v Národní knihovně ve Vídni. V roce 1822 byla pořízena kopie od Ludvíka Kronese, která je uložena v knihovně Národního muzea v Praze pod sign. VI D 3.

²²⁹ POCHE/PREISS 1978, 125–126.

²³⁰ HORÁK 1948, 83.

²³¹ TOBOLKA 1929, 11.

O vydání kroniky se dozvídáme také ze soudních akt, které popisují spor mezi Pavlem Severínem a Martinem Kuthenem, jenž nemohl zaplatit za nákladný tisk. Jako náhradu si tiskař ponechal štočky dřevořezových ilustrací, které si však Kuthen z knihtiskařské dílny za nepřítomnosti Pavla Severína odnesl.²³² Ze soudního spisu vyplývá, že Kuthen za dřevořezy vynaložil nemalé náklady a z toho důvodu je chce znovu použít v dalším jeho díle „Catalogus ducum Regumque Bohoemorum“, které nechal skutečně s ilustracemi vydat v roce 1540.²³³ Pavel Severín z Kapí Hory si však nechal pořídit kopie dřevořezů a znovu některé z nich použil při vydání spisu „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ od Paula Jovia z roku 1540.

1.4.12. Vajklady na Čtení nedělní, Anton Corvinus, 1539

Severínův tisk „Vajklady na Čtení nedělní“ od luteránského teologa a reformátora Antona Corvina z roku 1539 se v současné odborné literatuře stal opomíjeným dílem, i přes to, že vydání obsahuje kolem 25 dřevořezových ilustrací vysoké kvalitativní úrovně a velké množství drobnějších figurálních, rostlinných i ornamentálních motivů.²³⁴

Značného výtvarného stupně dosahuje již titulní list tisku s rozměry ilustrace 148 x 118 mm. Název díla v rámečku zde obklopuje scéna Krista sňatého z kříže, jenž spočívá v náruči Boha Otce s papežskou tiárou na hlavě, nad nimiž se vznáší holubice Ducha svatého. V „Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století“ byl tento výjev nesprávně označen jako „Kristus z kříže sňatý v objetí papeže“.²³⁵ Motiv Nejsvětější Trojice doplňují postavy andělů s nástroji Kristova umučení. Dřevořez na titulní straně byl však otisknut zrcadlově obráceně, o čemž svědčí otočené iniciály INRI na kříži. [93] Pavel Severín z Kapí Hory námět k úvodní ilustraci svého tisku čerpal s doslovné inspirace, kterou převzal z dřevořezu Albrechta Dürera z roku 1511. Tiskař však grafiku pozměnil vynecháním alegorického motivu dujících vánků, které se nalézají pod nohama mrtvého Krista v Dürerově předloze. [94]

---

²³² WINTER 1913, 547.

²³³ TOBOLKA 1929, 13.

²³⁴ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 E 717.

²³⁵ TOBOLKA 1940, 90.

Na následující straně se nachází dřevořez označený datací 1539 o velikosti 108 x 96 mm s polopostavou zobrazenou v profilu představující Mistra Jana Husa s knihou v ruce, na kterou poukazuje prstem.²³⁶ Postava Husa je zde zpodobněna v edikulovém portálu a označena nápisem se jménem. [95] Podobné vyobrazení Jana Husa jako kazatele použila Jednota bratrská pro svůj tisk německého kancionálu z roku 1566, vydaný v Ivančicích a doplněný ornamentálním a rostlinným rámem.²³⁷ Tento typ Husova zobrazení v profilu se stalo velmi častým nejenom v knižní grafice, ale i v užitém umění. Hojně byl využíván například ke zdobení kachlů.

V Corvinově tisku byly dále zahrnuty zdobené figurální iniciály představující evangelisty či klečícího Martina Luthera a četné dřevořezové ilustrace s jednotným rozměrem 67 x 51 mm líčící podobenství a výjevy z Kristova života, označeny letopočtem 1533 nebo 1534. Mezi zajímavá vyobrazení patří například dřevořez s tématem dvanáctiletého Krista v chrámu sedícího na vyvýšeném trůnu, kolem něhož sedí učenci, kteří mu naslouchají. Nemalá část dřevořezové výzdoby náleží námětům skutků Kristova milosrdenství, které jsou zastoupeny výjevy s uzdravením malomocného nebo uzdravení slepého, jenž je zobrazen s páskou přes oči a holí. K dalším pozoruhodným ilustracím náleží vyobrazení učedníků držících muže, z něž Kristus vymítá ďábla. Ďábel je zde představen v podobě okřídleného draka vylétávajícího z úst muže.

1.4.13. Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého, Paulus Jovius, 1540

Mezi nadprůměrně dobře graficky vybavené publikace patřil tisk „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ od italského lékaře a historika Paula Jovia,²³⁸ který nechal Pavel Severín z Kapí Hory vydat v roce 1540.²³⁹ Dílo bylo v předmluvě dedikováno Karlu V., Maxmiliánu II. a Ferdinandu II. Tyrolskému.²⁴⁰ Obrazový aparát čítající 42 ilustrací opakujících se na 66 stranách podrobně líčí turecká válečná tažení, včetně bitvy Solimana II. se stotisícovou armádou proti vojsku Ludvíka Jagellonského u Moháče v roce 1526.

²³⁶ Dřevořez s Janem Husem v tisku na fol. 1v.

²³⁷ BOHATCOVÁ 1989, 115.

²³⁸ V literatuře také používaná další varianta autorova jména, kdy je označován jako Paolo Giovio.

²³⁹ Tisk je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 29 D 3.

²⁴⁰ TOBOLKA 1946, 506.

Dřevořezová výzdoba označená letopočty 1539 a 1540 se považuje za anonymní grafickou práci domácího původu a s největší pravděpodobností byly ilustrace vytvořeny zvláště pro tento tisk.²⁴¹ Výjimku tvoří pouze dřevořez opatřený rokem vzniku 1529 s námětem obléhání Vídně. Titulní list tisku zde tvoří dřevořez umístěný pod názvem s rozměry 95 x 93 mm s vyobrazenou skupinou tureckých bojovníků na koních. [96] Tentýž dřevořez použil Jan Kosořský z Kosoře v roce 1554 v tisku „Kosmografie české“ od Sebastiana Münstera.²⁴² Na předchozí straně byla umístěna ilustrace s námětem dvojhlavé orlice schovávající pod křídlo své mládě. Následoval znak o velikosti 100 x 92 mm, který ve štítu nesl motiv hada na okřídlené kouli a orla s rozpjatými křídly držícího v zobáku růži a stojícího na přilbě. [97]

V úvodu díla nechal Pavel Severín z Kapí Hory otisknout portréty, které měly sloužit jako podobizny tureckých vojevůdců. Pro tyto účely si však vypůjčil nově opatřené kopie dřevořezů s medailony českých knížat, které již jednou použil v tisku „Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích“ od Martina Kuthena ze Šprymsberka z roku 1539. Severín zde tak využil podobizny praotce Čecha, Kroka, Přemysla, Nezamysla a Vojena.

Zbytek tisku nechal tiskař vybavit sedmi různými dřevořezovými ilustracemi pro vyličení bitev a pěti štočky s náměty dobývání opevněných měst s rozměry 246 x 144 mm.²⁴³ Mezi takové ilustrace patří například dřevořez s vojskem, kterému velitel dává pokyn k útoku na město, zatímco v pozadí již vystupují rozbořené hradby.²⁴⁴ [98] Z historického hlediska k zajímavým dřevořezům líčícím bitvy náleží ilustrace, kdy turecká vojska dobývají města z přístavů pomocí loďstva či grafika s bitvou, kde turecká vojska používají děla při obléhání Vídně.²⁴⁵ [99] Rozmanitost bitevních scén doplňují dřevořezy s odváděním zajatců Turky z rozbořených hořících měst či ilustrace se zajatcem v kleci na voze taženém koněm.²⁴⁶ [100] K neválečným tématům ilustrujícím tisk lze přiřadit dřevořez s námětem Mohameda vraždícího nožem svého otce. Děj se odehrává v perspektivně zpracovaném interiéru sloupové síně s umístěným trůnem, kdy je prostor místnosti rozšířen schodištěm vedoucím do naznačeného spodního patra.²⁴⁷ [101]

---

²⁴¹ BOHATCOVÁ 1990, 189.

²⁴² V Kosmografii se totožný dřevořez nalézá na fol. 71r.

²⁴³ BOHATCOVÁ 1986b, 116.

²⁴⁴ Dřevořez s dobýváním města na fol. 10v.

²⁴⁵ Dřevořez v tisku na fol 24r.

²⁴⁶ Ilustrace na fol. 14v a 19r.

²⁴⁷ Dřevořez s Mohamedem na fol. 21v.

Specifickou záležitostí grafické výzdoby tisku se stal dřevořez otištěný v díle dvakrát. První varianta ilustrace zobrazuje mučení dvou křesťanských zajatců uvnitř dobytého města, kteří jsou připoutáni k sloupům. Jeden z mučitelů rozpaluje na ohništi železo, zatímco druhý je přikládá k zajatcovu obličejí. Celému drastickému výjevu přihlížejí z balkonu dvě postavy muže a ženy. [102] Dřevořezový štoček se však při tisku poškodil právě v místech, kde u sloupů stáli zajatci. Ilustrace ani přes defekt nebyla vyřazena, ale pouze hrubě opravena a v tisku znovu použita v podobě, kdy na výjevu zajatci chybí a mučitelé přikládají rozpálené železo jen k prázdným sloupům.²⁴⁸

[103]

Nejvýznamnější dřevořezovou ilustrací v tisku je však detailně propracovaná bitevní scéna, jejíž součástí se stalo vyličení smrti Ludvíka Jagellonského u Moháče. Přední část dřevořezu představuje samotný boj mezi křesťanskými a tureckými válečníky, kdy někteří z jezdců na koni jsou obráceni k divákovi zády a tím uzavírají celou scénu. V zadní části ilustrace se otevírá průhled do krajiny odhalující vyobrazení utonutí Ludvíka Jagellonského s koněm v moháčských bažinách.²⁴⁹ [104]

1.4.14. Rozjímání o umučení Krista Pána, Anton Corvinus, 1541

V roce 1541 vzniká v severínské oficíně další z děl luteránského teologa Antona Corvina v překladu Zikmunda Antocha z Helfenberka s názvem „Rozjímání o umučení Krista Pána“, jež bylo dedikováno Ondřeji, svobodnému pánu ze Suneku a na Hluboké, jehož zdobný erb se nalézá v úvodu tisku.²⁵⁰

Dílo nechal Pavel Severín z Kapí Hory vyzdobit sedmnácti dřevořezovými ilustracemi rozličné kvality o rozměrech 68 x 51 mm s náměty utrpení Ježíše Krista.²⁵¹ Titulní list zdobí celostránková ilustrace s názvem díla zasazeným do renesančního edikulového portálu, v jehož horní části stojí dva andělci držící štít, kde se v jednom štítu nachází letopočet 1528. V dolní části dřevořezu před portálem je zobrazen Kristus na kříži mezi dvěma lotry. Celý výjev titulního listu obklopuje rám se zoomorfními a rostlinnými motivy. [105]

²⁴⁸ Ilustrace s mučením zajatců na fol. 22v a defektní dřevořez na fol. 36v.

²⁴⁹ Smrt Ludvíka Jagellonského na fol. 74v.

²⁵⁰ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 C 93.

²⁵¹ TOBOLKA 1940, 289.

Dřevořezy ilustrující text jsou označeny letopočty 1534 a 1535. K výtvarně propracovanějším dřevořezům patří například zobrazení Krista na Olivetské hoře, které stojí na počátku cyklu pašijí. Kristus se zde v osamocení modlí, zatímco dolní část ilustrace poskytuje prostor pro motiv se třemi spícími apoštolý. Následující dřevořez, představující bohatě provedenou figurální scénu, zahrnuje výjev s Jidášovým polibkem. Následují tři stylově totožné ilustrace, kdy Kristus stojí před Anášem, Kaifášem a před Pilátem, jež všichni sedí na trůnu s baldachýnem. Mimo další scény pašijového cyklu tisk obsahuje figurálně zdobené iniciály se sedící postavou evangelisty Matouše s andělem. Způsob zpracování dřevořezových ilustrací odkazuje na vliv norimberské knižní grafiky.

1.4.15. Písně chval božských, Písně duchovní evangelitské, Rohův kancionál, Jan Roh, 1541

Posledním tiskem označeným jménem Pavla Severína z Kapí Hory se stal bohatě vypravený kancionál s názvem „Písně chval božských“ z roku 1541, na jehož vydání s tiskařem především spolupracoval bratrský duchovní Jan Roh.²⁵² Jednalo se o první jazykově český bratrský zpěvník, jež obsahoval noty k více než 480 písním. Patří tak k největším souborům nekatolické písněvého fondu poloviny 16. století.²⁵³ Rohův kancionál byl třetím zpěvníkem, který vyšel z popudu Jednoty bratrské. První dva zpěvníky pocházely z roku 1505 a 1519, ale ani jeden z nich se nedochoval. Kancionál od Jana Roha se proto po cenzuře stal oficiálním zpěvníkem Jednoty bratrské.²⁵⁴

Dřevořezová výzdoba významného tisku pochází s největší pravděpodobností z ruky Pavla Severína z Kapí Hory a Jana Severína mladšího, jehož monogram S M C se nachází na zdobných renesančních rámech obklopujících strany kancionálu.²⁵⁵ Na dekorativním provedení tisku dále spolupracoval neznámý umělec s monogramem HF. Inspirace k výzdobě Rohova zpěvníku však pochází z nejstaršího německy složeného českobratrského kancionálu od kazatele Michaela Weisse s názvem „Ein new Gesengbuchlen“, jehož v roce 1531 v Mladé Boleslavi vydal tiskař Jiří Štyrsa.

---

²⁵² Tisk je uložen v Moravském zemském archivu v Brně pod signaturou 194.

²⁵³ VOIT 2006, 430.

²⁵⁴ TOBOLKA 1927, 13.

²⁵⁵ HORÁK 1948, 78.

Text titulního listu českého kancionálu, který byl vytisknut v červeno–černých barvách, obklopuje široký dřevořezový rámeček, kde z každé strany na sloupech pod baldachýny stojí postavy krále Šalamouna s žezlem v ruce a Davida s lyrou. Ve vrchní části celostránkového dřevořezu se nalézá znak Jednoty bratrské v podobě beránka nesoucího korouhev. Spodní část ilustrace představuje mnohofigurální kompozici se sborem a kantory, kteří zpívají z velkého kancionálu položeného na čtenářském pulpitu nebo jej zpěváci drží v ruce. Na dřevořezové ilustraci se pod postavou krále Šalamouna nachází letopočet 1541. **[106]** Titulní list severínského tisku se v roce 1560–1561 stal inspirativním východiskem pro kancionál vytvořený biskupem Jednoty bratrské Janem Blahoslavem se stejným titulem „Piesně chval božských“,²⁵⁶ který byl také nazýván podle místa svého vzniku jako „Šamotulský kancionál“.²⁵⁷ **[107]** Podobně výtvarně zpracovaný titulní list s drobnými obměnami byl vytištěn v takzvaném „Velkém kancionálu čili Písních duchovních evangelistských“ vydaných v Ivančicích roku 1576.²⁵⁸ **[108]** V roce 1647 ve zpěvníku od Adama Václava Michny z Otradovic s názvem „Česká mariánská muzika“, vydaném v jezuitské tiskárně na Starém Městě pražském, použijí totožnou dřevořezovou ilustraci k výzdobě titulního listu, pocházející z tiskárny Pavla Severína z Kapí Hory. Na druhotně vytisknutém dřevořezu však chybí letopočet 1541.²⁵⁹ **[109]**

Na rubu titulní strany Rohova kancionálu se nalézá ilustrace s portrétem Mistra Jana Husa jako kazatele, zobrazeného v polopostavě. Dřevořez byl označen stejným letopočtem, jakým je vznik tisku. Tato ilustrace tedy vznikla zvláště pro vydání bratrského zpěvníku.

Dále se v severínském tisku na vstupních stranách písňových oddílů nalézají zdobné renesanční rámy s architektonickými, rostlinnými, ornamentálními a figurálními motivy. Součástí každého rámce jsou velké iniciály, které se v tisku opakují. Deset iniciál zdobí biblické náměty a jedna zobrazuje z profilu polopostavu Jana Husa u pultu.²⁶⁰ Zbylých deset iniciál tvoří výzdoba spočívající v akantových a květinových rozvilinách. Kromě toho se v textu nalézá řada mnohem menších iniciál s ornamentálními motivy.

---

²⁵⁶ VOIT 2006, 430.

²⁵⁷ Šamotul neboli Szamotul se nalézá u Poznaň v Polsku. Tisk je mimo jiné také uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 B 35.

²⁵⁸ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 000033.

²⁵⁹ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 E 46.

²⁶⁰ BOHATCOVÁ 1986b, 116.

Za zmínku zde stojí také dobová výzdoba vazby, kterou tvořily čtyři podobizny Philippa Melanchthona, Erasma Rotterdamského, Martina Luthera a Jana Husa, doplněné o zkratky jmen. Jelikož se na vazbě nalézá portrét Jana Husa, lze předpokládat, že vazba je českou prací, i když způsob provedení odpovídá koncepcím německých vazeb u luteránských tisků.²⁶¹

---

²⁶¹ TOBOLKA 1927, 13.

1.5. Tisky Jana Severína mladšího

1.5.1. Kniha vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich, 1539

Od roku 1538 se v okruhu knihtiskařské dílny Pavla Severína z Kapí Hory objeví postava Jana Severína mladšího, který již v té době začne pracovat na rozsáhlém cyklu ilustrací s moralizující tendencí, který doprovázel „Knihy hádání Pravdy a Lži“ z roku 1539.²⁶² Autorem utrakvistického díla se stal přední český státník, právník, válečník a oddaný služebník Jiřího z Poděbrad pan Stibor z Cymburka a Tovačova.²⁶³ Původní rukopis kritizující církev římskou, jenž sloužil za vzor tisku vydaným Janem Severínem mladším, vytvořil Stibor z Cymburka v roce 1467, v době vrcholícího konfliktu mezi Římem a českým utrakvistickým králem.²⁶⁴ Moralizující dílo se v první polovině 16. století stalo znovu aktuální a dočkalo se tištěné podoby díky rytíři Janu Cukrmanovi z Ruprštořfu, jenž vydání finančně podporoval.²⁶⁵

Tovačovský zde upozorňuje na nepatřičnost církevní nadvlády nad světskou mocí a ztotožňuje personifikovanou Pravdu s kališnickou církví a Lež s církví římskou. Tovačovský označil jako příčinu násilí a pokoření způsobeného Pravdě takzvanou Konstantinovu donaci, která povýšila papežství nad císařstvím.²⁶⁶

Alegorie Pravdy se zde cítí ponížena tím, že se Lež pomocí Konstantinovy donace zmocní jejího panství. Postupně si stěžuje svým sestrám Milosrdenství, Moudrosti, Spravedlnosti, Pokoji, Síle a Lásce, na jejichž radu obžaluje Lež u svaté Trojice. Ta nařizuje obeslat Lež k soudu, který se má konat v Antiochii. Lež, uvědoměna božími posly Vnuknutím a Svědomím, odjíždí do Antiochie žádat o odklad, aby mohla na radu povolat své sestry „Pýchu, kněžnu římskou, Hněv, hraběnku babylonskou, Závist z Alexandrie, Nenávist z Rakouska, Lakomství z Benátek, další postavu Lakoty z Denkmardu, Smilstvo ze Sodomy a Lenost z Polska“. Spolu pak odjíždějí do Antiochie k soudu, jemuž předsedá Duch svatý. Soudce má po boku jako kancléře evangelistu Jana a jako přísedící svědky novozákonní evangelisty a apoštoly i

---

²⁶² Tisk je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 15 B 3.

²⁶³ Stibor neboli Ctibor z Cymburka a Tovačova žil mezi lety 1438–1494. Stal se také autorem rukopisu moravského práva „Kniha tovačovská“ z let 1481 až 1490.

²⁶⁴ Původní Tovačovského rukopis se do dnešní doby nedochoval, ale v době jeho převedení do tištěné podoby byl ještě znám.

²⁶⁵ BOHATCOVÁ 1990, 197.

²⁶⁶ Konstantinova donace byla odhalena jako falsum koncem středověku.

starozákonní patriarchy a proroky. Nakonec soudní dvůr rozhodne ve prospěch Pravdy a odsuzuje Lež a její družinu k věčnému zatracení.²⁶⁷

Dřevořezy ilustrující utrakvistický text jsou datovány rokem 1538–1539 a obvykle se připisují Janu Severínovi mladšímu, i když je na nich patrná dvojí nesporně dovedná rycova ruka.²⁶⁸ Vzhledem k letopočtu vzniku a stylu provedení dřevořezové výzdoby je patrné, že se jedná o domácí produkci, která byla vytvořena pro tento tisk, a tudíž štočky nebyly zapůjčeny z cizí dílny, i když je na nich patrný jihoněmecký vliv.²⁶⁹ Proto se lze domnívat, že dovednější umělecké zpracování dřevořezových ilustrací mohlo náležet Pavlu Severínovi z Kapí Hory, který s Janem Severínem mladším od roku 1538 spolupracoval i na dalších tiscích.

V díle se nachází 25 dřevořezových ilustrací k textu o formátu 90 x 136 mm, které tiskař použil v knize jednačtyřicetkrát. Na titulním listě pod názvem knihy je umístěn velký dřevořezový erb Stibora z Cymburka a Tovačova o rozměru 135 x 90 mm s motivem cimbuří opakujícím se ve štítu pod sebou.²⁷⁰ Rub titulní strany poskytl místo pro erb Jana Cukrmana z Ruprstorfu se stejnými rozměry jako znak předešlý. Ve štítu erbu je zobrazena ruka vycházející z oblaku a držící hrozen vína. Výjev doplňují dvě hvězdy. Stejný motiv se nachází i na přilbici mezi dvěma křídly.

K první bohatě zdobené dřevořezové ilustraci patří vyobrazení samotného autora knihy, který klečí v krajině a odevzdává své dílo svaté Trojici vystupující z oblaku.²⁷¹ [110] Následná ilustrace zobrazuje darování knihy králi Jiřímu z Poděbrad sedícímu na trůnu s baldachýnem v interiéru sloupové síně, kde jsou přítomni dvořané.²⁷² Výjev je doprovázen nadpisem shrnujícím dedikaci. [111] Na obou dřevořezech se podoba klečícího autora shoduje, ale pozoruhodná je jemnost, s níž ilustrátor vystihl rozdílnost fiktivní a reálné situace. Zatímco kniha pro Jiřího z Poděbrad spočívá v rukou dárce, kniha dedikovaná božskému majestátu leží na zemi. Obě ilustrace navazují svým námětem na středověké donátorské iluminace.²⁷³

Další dřevořezy alegoricky zachycují spor Pravdy a jejich sester ostatních ctností se Lží a dalšími neřestmi. Mezi tyto ilustrace patří například výjev, kdy Pravda se třemi sestrami stojí před svatou Trojicí či dřevořez se Lží sedící na mezku a jedoucí do

---

²⁶⁷ BOHATCOVÁ 1990, 197.

²⁶⁸ HORÁK 1948, 84.

²⁶⁹ WINTER 1913, 547.

²⁷⁰ TOBOLKA 1940, 312.

²⁷¹ Autor před svatou Trojicí na fol. 2r.

²⁷² Autor před králem Jiřím z Poděbrad na fol. 3r.

²⁷³ BOHATCOVÁ 1995, 5.

Antiochie. [112] Lež, držící v rukou korouhev se strakou, doprovází skupina podvodníků.²⁷⁴

Následují ilustrace líčící příjezd ostatních personifikovaných neřestí na vozech tažených rozličnými zvířaty a doprovázených průvodem služebníků nesoucích praporce s jejich znaky. První z těchto dřevořezů zobrazuje Lenost, jež jede na voze obložená poduškami a tažená osly. Lenost je doprovázena skupinou žen nesoucích korouhev s brouky. Další sestru Lakotu ve voze táhnou vlci, kteří jsou vyobrazeni i na praporci. Následuje další postava Lakomství, jíž vezou krokodýli, a která má v korouhvi znak žáby. Nenávist táhne šest velkých ježků a její průvod tvoří židé. Do vozu Závisti je zapřaženo šest psů, kteří také tvoří i symbol na praporci. Paní Smilstvo v dekoltovaném nestoudném oděvu odhalující ňadra a ověšenou šperky veze šest kanců. Na voze i na jejím praporci je zobrazen kohout. Železný vůz paní Hněvu opatřený ostrými hřeby táhnou medvědi. Hněv drží v ruce palcát a silně ozbrojená je i její družina. V korouhvi jako její znak je vyobrazena kláda. [113] Poslední z neřestných sester Pýcha jede na bílém hřebci se zlatým postrojem ozdobeným drahokamy. Pýchu v nádherném šatu s korunou na hlavě doprovází pěší průvod trubačů a urozených lidí nesoucích meč a korouhev se lvem.²⁷⁵

Následuje mnohokrát se opakující dřevořezová ilustrace, kdy Pravda a Lež se svými sestrami stojí před Duchem svatým, kterého z obou stran obklopují starozákonní i novozákonní svědci, a kdy je rozhodnuto ve prospěch Pravdy.²⁷⁶

Poslední ilustrace k textu se z tohoto cyklu zdánlivě vymyká. Zobrazuje interiér kostela s trojscénou zpovědi, rozhřešení a přijímání, kde kalich stojí na oltáři, zatímco kněz podává eucharistii.²⁷⁷ Ve skutečnosti se jedná o ilustraci neméně kritickou, protože míří bezprostředně do současnosti a pranýřuje římský způsob přijímání eucharistie.²⁷⁸ [114]

Závěrečné stránky celého tisku zdobí dřevořez o rozměrech 52 x 50 mm se znakem Starého Města pražského a kruhový medailon o průměru 50 mm, kde je uprostřed umístěn korunovaný český lev stojící na zadních nohou.

²⁷⁴ Ilustrace se Lží odjíždějící do Antiochie na fol.70v.

²⁷⁵ Ilustrace s neřestmi na vozech na fol. 71v–74v.

²⁷⁶ Dřevořez se soudem například na fol.77r.

²⁷⁷ Ilustrace se scénami zpovědi, rozhřešení a přijímání na fol. 95r.

²⁷⁸ BOHATCOVÁ 1990, 198.

1.5.2. Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, 1541

K nejrozsáhlejším nakladatelským počínům severínské tiskárny za aktivní účasti Jana Severína mladšího patří vydání „Kroniky české“ od Václava Hájka z Libočan z roku 1541.²⁷⁹ Tisk monumentálního díla se stal pro staroměstskou oficínu natolik náročným a nesnadným, že k jeho realizaci využil Jan Severín mladší spolupráci nejenom Pavla Severína z Kapí Hory, ale i pražského tiskaře Ondřeje Kubeše ze Žípů.²⁸⁰ Pro tisk byla kronika připravena již roku 1539, ale dvouleté zdržení způsobil spor mezi autorem a vladykou Václavem Halašem z Radimovic, který se finančně podílel na vydání. Krom toho roku 1541 po vypuknutí požáru na Malé Straně a Hradčanech shořely Václavu Hájkovi z Libočan některé archy již vytištěného díla a muselo tak dojít k opětovnému vydání.²⁸¹

Hájkova kronika byla výjimečná nejenom rozsahem dokumentu, zahrnujícím dějiny od příchodu praotce Čecha do země až po korunovaci Ferdinanda I., ale působivá se stala i ilustračním aparátem, který se však v díle často opakoval. Některé dřevořezy se ale mnohdy nevztahovaly k samotnému textu a tvořily tak v kronice pouze zdobný prvek. Tisk obsahoval celkem 147 ilustrací opatřených z pouhých 70 štočků, které se považují za práci domácího původu. Tuto skutečnost dokazují nejenom letopočty 1540 a 1541 umístěné na většině dřevořezů, ale především označení některých grafik monogramem PS patřící Pavlu Severínovi z Kapí Hory, společně s monogramy IS a SMC (Severín Mladší Calcographus), které se oba vztahují k osobnosti Jana Severína mladšího.²⁸² Celý cyklus dřevořezových ilustrací však vykazuje nestejnou kvalitu provedení, proto lze usuzovat, že hodnotněji zpracované grafiky vyšly z ruky zkušenějšího Pavla Severína z Kapí Hory.

Úvod kroniky tiskaři opatřili velmi zdobným a propracovaným titulním listem o rozměrech 174 x 140 mm umístěným pod věcný název díla. Zobrazen je zde císařský znak s orlicí, jež doplňovaly další erby zemí Koruny české a habsburského soustátí. Dále rostlinné, figurální a zoomorfnní motivy. [115] Následuje 28 ilustrací erbů šlechticů, kteří udělovali povolení k vydání rozsáhlého díla. Dřevořezové heraldické znaky byly na stránkách umístěny samostatně nebo ve většině případů byly na jediný

---

²⁷⁹ Kronika česká byla vydána v počtu tisíc exemplářů, kdy se do dnešní doby zachovalo více než sto výtisků. Dílo je například uloženo v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 A 70.

²⁸⁰ VOIT 2006, 911.

²⁸¹ BOHATCOVÁ 1990, 178.

²⁸² VOIT 2006, 730.

list vytisknuty pod sebou tři rámce, v nichž rytec umístil dva erby a zasadil je pod architektonický oblouk.²⁸³

Soubor ilustrací v kronice se rozděluje na šestero opakujících se námětů. K prvnímu typu náleží dřevořezy zobrazující konkrétní historizující scény, mezi které náleží například výjev se zavražděním svatého Václava.²⁸⁴ Ilustrace zachycuje chvíli, kdy Boleslav probodne svého bratra u zavřeného vstupu do kostela, zatímco opodál tomuto aktu přihlížejí tři muži z Boleslavovy družiny. Dřevořez označený letopočtem 1540 a monogramem PS se vyznačuje i propracovanou krajinářskou složkou s průhledy do krajiny s budovami. **[116]**

Druhou skupinu ilustrací tvoří 49 výjevů s panovníky sedícími na trůnu pod baldachýnem a přijímajícími poddané. K těmto dřevořezům náleží i individuální scéna se svatým Václavem ve zbroji držícím v rukou meč a štít s orlicí, který sedí na trůnu, kde ho podpírají dva andělé.²⁸⁵ **[117]** Zpracování podoby svatého Václava odkazuje na dřevořezový medailon s portrétem vytvořeným pro „Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích“ od Martina Kuthena ze Šprymsberka vydanou v roce 1539.²⁸⁶

Třetí typ námětů líčí pohřby jednotlivých knížat a králů. Pro tento účel byly vyrobeny čtyři různé štočky, které se v textu variabilně opakovaly. První štoček zobrazoval pohřební průvod ubírající se zalesněnou krajinou, **[118]** druhý štoček zachycoval průvod jdoucí kolem řeky, **[119]** třetí typ málo kvalitně zpracované ilustrace představoval pohřební průvod mířící ke kostelu, u kterého hrobník kope hrob. **[120]** Poslední, již více propracovanější dřevořez ze série, zobrazoval průvod před kostelem, v jehož čele jde kněz. **[121]** Výjimku zde opět tvoří individuální dřevořez použitý v kronice pouze jednou pro scénu s převezením těla svatého Václava. Kdy je zde rakev se světcovými ostatky uložena na vůz a tažena dvěma páry volů přes náměstí, kde přihlížejí nebo se modlí lidé.²⁸⁷ **[122]**

Čtvrtou kategorií dřevořezů představují scenérie hradních lokalit. Pro ilustrace hradů použili tiskaři pouze tři štočky, které se střídaly a označovaly i lokality měst.²⁸⁸ Všechny štočky zobrazovaly pohledy do krajiny s tyčícím se hradem na skále, pod kterým se rozkládala ves nebo město. **[123]**

²⁸³ Erby v kronice na fol. 3v a 6r–8r.

²⁸⁴ Dřevořez se zavražděním svatého Václava na fol. 73v.

²⁸⁵ Svatý Václav s anděly na fol. 71r.

²⁸⁶ WINTER 1913, 547.

²⁸⁷ Převezení těla svatého Václava na fol. 74v.

²⁸⁸ BOHATCOVÁ 1990, 183.

K páté skupině dřevořezových ilustrací se vztahují náměty se stavbou hradu nebo hradeb, které pocházely ze dvou štočků. První z ilustrací, která byla v kronice použita pouze jednou, vyobrazuje stavbu Děvína. [124] Na netypickém dřevořezu nalezneme postavy čtyř žen, které vykonávají nelehké zednické práce, včetně míchání malty či převážení kamenných bloků na stavbu hradu. Na dřevořezu se nachází mimo letopočtu 1540 také společně dva monogramy PS a S M C.²⁸⁹ Opakovaně používaný druhý štoček byl v kronice vytisknut pro ilustrování výstavby pražských hradeb, na kterých pracuje skupina mužů. [125] Dřevořez je označen pouze jedním monogramem PS.²⁹⁰

Posledními ze souboru ilustrací jsou dřevořezy líčící bitvy, pro které tiskaři vytvořili pět štočků, jež se střídaly bez ohledu na to, kdo s kým vedl boj. Všechny ilustrace nesou letopočet 1540 a zobrazují třikrát srážky pěšáků a dvakrát utkání jízdy. Po dvakrát se tu objevuje praporec se lvem a jednou s půlměsícem.²⁹¹ Nejedná se však o dřevořezy přejaté z díla Paula Jovia „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ z roku 1540, ale o ilustrace vyrobené přímo pro vydání kroniky. Ilustraci, kde proti sobě stojí dvě jízdy, z nichž je jedna označena praporcem se lvem,²⁹² [126] použil Jan Severín mladší pro výzdobu titulního listu v díle Bartoloměje Dvorského „Proti Alchoranu, totiž zákonu tureckému a saracénskému a falešnému jich náboženství“²⁹³ z roku 1542 a v díle „Tažení proti Turku, svaté víry křesťanské uhlavnému i našich životuov“ z roku 1543.²⁹⁴

Dřevořezové ilustrace s bitevní či pohřební tematikou určené k výzdobě Hájkovy „Kroniky české“ se později objevily otisknuté na titulních stranách pěti děl pocházejících z pražské knihtiskařské dílny Šebestiána Oksa z Kolovsi. Jednalo se o tisky „Exequie anebo Poctivé a pobožné ceremonie, které jsou se vykonaly nad...panem Fredinandem římským císařem“ z roku 1546. Dále „Noviny o zemětřesení a o zkáze města Kataro“ vydané v roce 1564. Ilustrace byly také použity v tisku „Velmi pěkné a potěšitelné kázání nad tělem mrtvým...pana Ferdinanda římského císaře“ ze stejného roku. V „Novinách o dvou potýkajících se, totiž Turka pohana a husaře křesťana“ z roku 1565 či v díle „Jisté proctví o skutcích hrozných, kterýž puojdou na všekno křesťanstvo v Europě“ z roku 1572.²⁹⁵

²⁸⁹ Dřevořez se stavbou Děvína na fol. 16r.

²⁹⁰ Stavba hradeb umístěna například na fol. 32v.

²⁹¹ BOHATCOVÁ 1990, 183.

²⁹² Dřevořez s utkáním jízdy v kronice na fol. 473v.

²⁹³ Tisk je uložen v knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou 36 B 1.

²⁹⁴ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 E 64.

²⁹⁵ VOIT 2006, 644.

2. KOSOŘSKÁ TISKÁRNA – Tisky vydané mezi lety 1547 až 1557

2.1. Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností, Mikuláš Konáč z Hodiškova, 1547

Od roku 1547 začíná pro pražskou knihtiskařskou dílnu zcela nové období pod vedením Severínova zetě Jana Kosořského z Kosoře, který tiskárnu oficiálně převezme až v padesátých letech 16. století. Většinu produkce Jana Kosořského tvořila především vydání různých nařízení a artikul, ale také během jeho desetiletého působení, které bylo mezi lety 1547 až 1550 přerušeno zákazem knihtiskařské činnosti, tiskne náboženské a mravoučné spisy.²⁹⁶ Mezi tato díla patří například sborník děl „Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností“ od Mikuláše Konáče z Hodiškova z roku 1547.²⁹⁷ Předlohou Konáčova díla byl spis „Speculum vitae humanae“ od španělského biskupa Roderiga Sancheze de Arevalo, jenž Konáč věrně přeložil.²⁹⁸

Jan Kosořský z Kosoře pro výzdobu tisku použil dřevořezy rozmanitého původu a různé umělecké úrovně. Převážně však využívá původních štočků severínské tiskárny, z kterých vybírá četné ilustrace didaktického a náboženského rázu, ale také sám přidává nové dřevořezy. Formátovou nesourodost u některých vypůjčených štočků vůči zrcadlu sazby potlačuje tiskař přidáním lišt okolo dřevořezů s ornamentální a rostlinnou výzdobou.²⁹⁹

U titulního listu zvolil pouze jednoduchou výzdobu spočívající v architektonicky, ornamentálně a figurálně zdobeném renesančním rámu ohraničujícím název díla.

V úvodu sborníku se nalézá celostránkový soubor rozličných mravokárných dřevořezů vložený do zdobného rámu.³⁰⁰ V horní části stránky bylo umístěno pět medailonů s Jezulátkem uprostřed a se symboly čtyř evangelistů. Pod medailony se nachází ilustrace s polopostavou anděla, jíž si Kosořský vypůjčil ze severínské tisku „O ukrutném a hanebném hříchu opilství“ od Sebastiana Francka z roku 1538. Pod ilustrací anděla Kosořský vytiskl dva dřevořezy pocházející ze severínské bible z roku 1529, které pro účely nového díla převedl do kontextu mravoučných motivů. První z dřevořezů představuje zbožného muže modlícího se před spánkem u své postele,

---

²⁹⁶ VOIT 2006, 911.

²⁹⁷ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 B 36. Dílo se skládá z náboženských a mravoučných textů, ale také z hry Giovanniho Boccaccia.

²⁹⁸ KOPECKÝ 1962, 135.

²⁹⁹ VOIT 2006, 911.

³⁰⁰ Soubor dřevořezů se nalézá na fol. 8v.

zatímco protikladná ilustrace zobrazuje postavu muže sedícího u bohatě prostřeného hodovního stolu, pod nímž leží zbídačený muž, který měl v biblickém tisku představovat Joba. Ve spodní části listu je věnován prostor dalším dvěma ilustracím, kdy první vyobrazuje malé postavy anděla a ďábla sedící na vahách, které z nebe drží všemohoucí ruka. Druhý dřevořez líčí scénu v interiéru místnosti s panovníkem sedícím na trůnu a přijímajícím muže, který přinesl pytel plný mincí. [127]

Z vydaného díla Sebastiana Francka z roku 1538 do Hodiškova spisu znovu otiskl Jan Kosořský z Kosoře dřevořez s hodující společností sedící u kulatého stolu v interiéru místnosti. Mimo velkého množství ilustrací převzatých z „Bible české“ Pavla Severína z Kapí Hory z roku 1529, mezi které například patří dřevořez s králem předčítajícím z knihy ležící na čtenářském pulpitu v knihovně, čerpá také Kosořský z dalších původních grafických fondů vydaných v severínské oficíně. Dřevořez vyobrazující zemský soud pochází z vydání „Zřízení zemské“ z roku 1530 [128] a dvě scény s bitvou mezi křesťany a tureckými válečníky mají původ v díle Paula Jovia „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ z roku 1540.³⁰¹

K nově vytvořeným dřevořezovým ilustracím náleží zobrazení rytíře v bohaté zbroji jedoucího na koni či rytířský turnaj, kde proti sobě na koních bojují dva muži v brnění s meči v ruce. Celému zápasu přihlíží z nedalekého balkonu skupina diváků.³⁰² [129–130] Další nevypůjčená ilustrace představuje ženu sedící na vyvýšeném trůnu, která v ruce drží šíp. K ženě přicházejí dva muži v divadelních kostýmech. K tomuto dřevořezu byla přidána ilustrace, která opět vznikla pro bibli z roku 1529 a měla zobrazovat krále a královnu sedících za hodovním stolem a přijímajících poddané.³⁰³ [131] V závěru tisku se nalézají dřevořezová ilustrace, která znázorňuje zvěrokruh. Horní část dřevořezu zahrnuje scénu se dvěma muži a ženou držící hvězdu, zatímco v dolní části je umístěn motiv zvěrokruhu se symboly Býka, Ryb, Vodnáře, Střelce a Raka. Uprostřed zvěrokruhu jsou zobrazeni naproti sobě dva draci a ilustrace přibližující fáze měsíce.³⁰⁴ [132] U nově vzniklých dřevořezových ilustrací však doposud není známo, zda na nich pracoval Jan Kosořský z Kosoře nebo některý z jeho zaměstnanců v knihtiskařské dílně. Kvalita nových ilustrací v Kosořského tiscích se vyznačuje proměnlivou úrovní zpracování. Stylem provedení odkazují na norimberskou knižní výzdobu.

³⁰¹ Dřevořez se zemským soudem v Kosořského tisku na fol. 38v a dvě bitevní scény na fol. 33v a 48v.

³⁰² Ilustrace s rytířem na koni a s rytířským turnajem na fol. 25v a 46r.

³⁰³ Dřevořez s ženou na trůnu a s králem na fol. 112r.

³⁰⁴ Zvěrokruh na fol. 114v.

2.2. Život Pána našeho Jezukrista, Ammonius Alexandrinus, 1547

Mezi další dosud v literatuře téměř nezpracované tisky Jana Kosořského z Kosoře patří spis křesťanského filosofa Ammonia Alexandrina „Život Pána našeho Jezukrista“ z roku 1547.³⁰⁵ Tiskař opět k výzdobě tisku zajistil druhotně použité dřevořezy různé provenience a doplnil i ilustrace, jež se dosud v tiscích předešlé severínské produkce nevyskytovaly, a které vykazují inspiraci pocházející z vlivu jihoněmecké knižní výtvarné kultury.³⁰⁶

K novým ilustracím ve spisu náleží celostránkový, velmi dekorativně zdobený titulní list. Název díla je zde obklopen edikulovým portálem, kde jsou po stranách zobrazeny dvě mužské postavy a ve vrchní části se nacházejí dva andělci držící vavřínové větvičky. Uprostřed spodní části dřevořezové ilustrace drží třetí andílek věnec, ve kterém je umístěn prázdný štít. [133] Druhá strana titulního listu poskytovala prostor pro umístění dřevořezu o rozměrech 68 x 52 mm s námětem ukřižování Krista. Kde pod křížem po Ježíšově pravé straně stojí Longinus s kopím a na druhé straně plačící Panna Marie, za kterou se nalézá Jan Evangelista, jenž hledí vzhůru na ukřižovaného Krista. [134]

Další ilustrace představuje námět zvěstování Panně Marii.³⁰⁷ Dřevořez zachycuje moment, kdy anděl zastihuje Pannu Marii klečící u čtenářského pultu pod baldachýnem. [135] Inspirací k zpracování této ilustrace mohl být dřevořez se stejným námětem, který v roce 1511 vytvořil Albrecht Dürer pro cyklus „Malých pašijí“. [136]

Následující strana zobrazovala dřevořez, který díky přidání silného zdobného rámu, zformovaného z různorodých dekorativních lišt a motivů, vytvořil ilustraci zabírající téměř celou plochu listu. Z důvodu připojení tohoto nesourodého zdobného rámce kolem ilustrace s námětem útěku do Egypta, se lze domnívat, že dřevořez byl již dříve použit v jiném tisku.³⁰⁸ Podobná ilustrace však nepochází z biblických vydání původní severínské knihtiskařské dílny. Je tedy pravděpodobné, že Jan Kosořský z Kosoře mohl některé dřevořezové štočky neznámého původu odebírat z jiné tiskárny, u které je jihoněmecký vliv na ilustrace mnohem více patrný. Dřevořez s útekem do Egypta neobsahuje ani letopočet vzniku, ani monogram autora. Ilustrace vyobrazuje Pannu Marii s dítětem v náručí, jež jede na oslu. Josef vedoucí osla je zde otočen k divákům

³⁰⁵Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 65 E 1927. Ammonius Alexandrinus žil ve 3. století n. l.

³⁰⁶Celý tisk zdobí 18 ilustrací.

³⁰⁷Zvěstování Panně Marii na fol. 4v.

³⁰⁸Dřevořez s útekem do Egypta na fol. 5r.

zády a představen v širokém klobouku s poutnickou holí a nádobou na vodu. Pozadí celého výjevu tvoří průhled do krajiny se dvěma palmami. [137]

S velkou pravděpodobností od stejného anonymního autora, jako u předchozího dřvořezu, je i další ilustrace, která by svým provedením mohla odkazovat na vliv podunajské školy. Dřvořez líčí scénu snímání z kříže, kdy je zde Josef z Arimatie stojící na žebříku přehnutý přes příčné břevno kříže, aby přidržel Kristovo tělo, které pod křížem chytají dva muži.³⁰⁹ [138]

Většinu ilustrací v díle však Jan Kosořský z Kosoře přejal opět z biblí Pavla Severína z Kapí Hory z let 1529 a 1537. Mezi takové dřvořezy se řadí například celostránková ilustrace s Janem Evangelistou obklopeného oblakem, který píše knihu Apokalypsy a zároveň se otáčí na symbol orla za svými zády.³¹⁰

2.3. Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená, Václav Hájek z Libočan, 1553

V roce 1553 si nechává Václav Hájek z Libočan u Jana Kosořského z Kosoře vytisknout mravokárný román „Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená“,³¹¹ který vycházel z velmi oblíbeného a rozšířeného středověkého románu s názvem „Solfernus“.³¹² Dílo pojednává o svržení vzpurných andělů z nebe do pekel poté, co se odmítli klanět Adamovi jako božímu výtvoru. Lucifer se svými rádci, mezi které patří i Solfernus, připravují Adamovi pomstu, která počíná vyhnáním z ráje a doprovází Adama až do jeho smrti. Současně v románu probíhá spor mezi Bohem a ďáblem. Závěrečná část díla líčí střety ďábla s Ježíšem Kristem.

Román Václava Hájka z Libočan doprovázelo 26 osobitých dřvořezových ilustrací, které si nechal Jan Kosořský z Kosoře vytvořit zvláště pro tento tisk, a tudíž se nejednalo o aplikování převážně druhotně použité grafiky, jak tomu bylo u předešlé produkce. Pouze malou zanedbatelnou část dřvořezů umístěných v závěru románu převzal Kosořský z původních zásob. Nové dřvořezové štočky pro Kosořského tisk

³⁰⁹ Ilustrace se snímáním z kříže na fol. 51r.

³¹⁰ Dřvořez s Janem Evangelistou na fol. 6v.

³¹¹ Tisk je uložen v Národní knihovně České republiky pod signaturou 65 D 1160.

³¹² BOHATCOVÁ 1990, 202.

vytvořil dnes již neznámý umělec obeznámený s jihoněmeckou knižní výzdobou, který všechny své ilustrace v románu označil monogramem MC a letopočtem 1552.³¹³

Úvodní ilustrace mravoličného románu zobrazuje scénu odehrávající se v nebeské sféře, kde uprostřed oblaků na trůnu sedí korunovaný Bůh, před nímž stojí Adam. Na pravé straně od trůnu klečí andělé, kteří se klanějí božimu stvoření člověka, zatímco na druhé straně se nacházejí bouřící se andělé, jež požadují, aby se člověk klaněl jim. [139] Na následujícím dřevorezu jsou vzpurní andělé shazováni do pekla.³¹⁴ Kompozice dřevorezů s nebeskou sférou svým provedením odkazují na ilustrace, které vytvořil Jan Severín mladší pro výtisk „Knihy vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich“ z roku 1539. Kde se nalézají podobně zpracované ilustrace s nebeskými scénami, kdy alegorie ctností a neřestí stojí před Duchem svatým a biblickými svědky, jež je mají soudit.³¹⁵ I přes shodné zpracování kompozice, nemohl na ilustracích k Hájkově pekelnému románu spolupracovat Jan Severín mladší, neboť ten již v té době nežije.

Další dřevorez vyobrazuje motiv korunovaného Boha, obklopeného silnou září, ve chvíli, kdy z Adamova žebra stvoří Evu. Celému procesu přihlíží d'ábel skrz zavřenou bránu vedoucí do rajské zahrady. V zadní části dřevorezu je vylíčena scéna, kdy Bůh zakazuje Adamovi a Evě jíst plody ze stromu poznání.³¹⁶ [140]

Mezi často se opakující dřevorezy v tisku patří vícefigurální scéna, kde Luciper s vyplazeným jazykem sedí na vyvýšeném trůnu uprostřed místnosti, zatímco okolo něj postávají z každé strany skupiny d'áblů.³¹⁷ [141] Jiných podobně provedených kompozic zobrazujících d'ábly se v románu nalézají několik.

K netypickým scénám se řadí ilustrace s Adamem ležícím v posteli s nebesy v jednoduše provedeném interiéru, kde na stěnách z každé strany lůžka visí obrazy s motivy slunce a měsíce. Staříčkový Adam připravující se na smrt si povolává všechny své potomky, kteří u postele tvoří zástup. K dotvoření atmosféry ložnice zde pod lůžkem nechybí ani vypočtení nočníku a pantoflů.³¹⁸ [142]

Cyklus ilustrací tiskař uzavřel dvojicí dřevorezů, které byly původně určeny pro dílo „Vajklady na Čtení nedělní“ od Anton Corvinus z roku 1539 vydané Pavlem Severínem z Kapí Hory. Grafiky zde sloužily k ilustraci setkání Ježíše Krista s d'áblem.

³¹³ BOHATCOVÁ 1990, 202.

³¹⁴ Dřevorez s Adamem před anděly na fol. 1r a ilustrace se shazováním vzpurných andělů na fol. 3v.

³¹⁵ Dřevorez se soudem z tisku Jana Severína mladšího z roku 1539 na fol.77r.

³¹⁶ Ilustrace se stvořením Evy na fol. 5v.

³¹⁷ Dřevorez s Luciperem na fol. 15r.

³¹⁸ Ilustrace s Adamem na smrtelné posteli na fol. 76r.

První dřevořez představuje pokušení Krista na poušti, kdy se ho zde ďábel v podobě starce snaží přesvědčit, aby proměnil kámen v chléb.³¹⁹ Druhý motiv zobrazuje Krista s učedníky, který vymítá z posedlého muže ďábla, jenž zde z mužových úst vylétává v podobě draka.³²⁰

2.4. Kosmografie česká, Sebastian Münster, 1554

Posledním významným tiskem v řadě dlouholeté nakladatelské činnosti pražské knihtiskařské dílny se stalo nadmíru obsáhlé dílo německého humanistického učenice Sebastiana Münstera „Kosmografie česká“ z roku 1554.³²¹ Toto vydání Jana Kosořského z Kosoře se považuje za největší českou knihu 16. století, nad níž si vzal záštitu Ferdinand I. a administrátor pražského arcibiskupství Jan z Púchova.³²² Z důvodu náročnosti vydání s Kosořským na tisku spolupracoval Zikmund mladší z Púchova, který dílo i překládal. Z počátku se Jan Kosořský z Kosoře snažil náklad přiblížit zahraničnímu vydání Münsterova monumentálního díla, které nejprve vyšlo v roce 1544 v Basileji u tiskaře Heinricha Petriho s názvem „Cosmografia. Beschreibung aller Lender“.³²³ Následně v roce 1550 bylo zovuvydání Petriho tisku obohaceno o dokumentárně kvalitnější obrazový doprovod zahrnující bohatý soubor map, velká vyobrazení měst a realistické podoby osob, rostlin i zvířat. Sazba textu českého tisku však Kosořského finančně vyčerpala natolik, že se prostředky na obrazový aparát takových rozměrů jako u Basilejského vydání již nedostalo. I přes absenci typické ilustrační složky patří tato edice k finančně nejnákladnějším a nejrozsáhlejším projevům českého knihtisku a zároveň se jedná o jediný typ tohoto žánru v jazykově české literatuře.³²⁴

Český překlad Kosmografie obsahoval pouze třicet dřevořezových ilustrací, které se v převážné většině nalézají jen v první třetině tisku. Ale i zde velkou část obrazového aparátu Kosořský převzal ze sedmi tisků severínské tiskárny i z vlastní produkce. Nejčastěji ilustrace čerpal z „Bible české“ z roku 1529, odkud použil

³¹⁹ Ilustrace s pokušením Krista na fol. 114v.

³²⁰ Dřevořez s vymítáním ďábla na fol. 115r.

³²¹ Tisk je uložen ve více než osmdesáti českých knihovnách a mimo jiné i v Národní knihovně České republiky pod signaturou 54 B 2. Kosmografie popisovala vznik a vývoj světa z hlediska geografie a astronomie s řadou přírodovědných pozoruhodností. Východiskem pro dílo však byla i biblická líčení.

³²² BOHATCOVÁ 1986b, 117.

³²³ VOIT 2006, 490.

³²⁴ VOIT 2006, 911.

dřevořez s šesti medailony líčícími stvoření světa, dále vybral grafickou výzdobu z díla Paula Jovia „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ z roku 1540 či z nedávno vydaného tisku „Solferna“. Pouhý zlomek dřevořezů si nechal Jan Kosořský z Kosoře vyrobit dle vzoru basilejského vydání Kosmografie z roku 1550, kde pro tiskaře Heinricha Petriho vytvářeli početné návrhy k dřevořezovým ilustracím kreslíři Hans Rudolf Manuel, David Kandel,³²⁵ Jakob Clauser a dřevořezáč Heinrich Holtzmüller a Mistr CS.³²⁶

Jan Kosořský z Kosoře nechal tisk Kosmografie opatřit dřevořezy se starozákonnými náměty, četnými bitevními scénami, vedutami či ilustracemi popisujícími různé pozoruhodnosti a kuriozity. Pouze v jediném dnes známém exempláři se dochovala mapa Čech,³²⁷ která byla pro Kosmografii nově graficky zpracována dle jednoduše s první mapou České země, jehož vytvořil Mikuláš Klaudyán, který ho nechal vydat v Norimberku mezi lety 1517 a 1518.³²⁸ Do mapy byly zaneseny důležité komunikace, řeky, lesy, pohoří a značky pro rozlišení jak královských a poddanských, tak katolických i utrakvistických sídel.³²⁹ Jan Kosořský z Kosoře však mapu pozměnil a opravil v ní některé omyly v umístění lokalit, ale především připojil k mapě okrajový rám s erby českých pánů, kteří se zasloužili o vydání Kosmografie.³³⁰ **[143]**

Pro vydání Kosmografie nechal Kosořský vytvořit titulní list, jehož součástí se stal dřevořez označený letopočtem 1554 umístěný pod název díla s kruhovou kompozicí, v které se nachází velký znak království českého a okolo devět menších erbů dalších zemí Koruny české a habsburského soustátí. **[144]**

K nově pořízeným dřevořezům silně inspirovaným basilejskou předlohou z roku 1550 patří například vyobrazení tří pyramid umístěných v kopcovitém terénu, pod nimiž stojí dvě postavy.³³¹ **[145]** Basilejský dřevořez se od české ilustrace liší, mimo drobných změn, v počtu postav a tím, že na prostřední z pyramid schází vrchol. **[146]**

---

³²⁵ David Kandel byl činný především ve Štrasburku mezi lety 1538–1587.

³²⁶ VOIT 2006, 490.

³²⁷ Fragment zachované mapy Čech umístěné v Kosořského tisku „Kosmografie“ pochází z exempláře uloženém v muzeu v Uherském Brodě pod signaturou H 11.

³²⁸ Klaudyánova mapa Čech byla publikována i v basilejském vydání Kosmografie v roce 1544.

³²⁹ VOIT 2006, 442.

³³⁰ BOHATCOVÁ 1986b, 117.

³³¹ Dřevořez s pyramidami na fol. 130r.

Téměř totožně zpracovanou ilustrací jako v basilejském vzoru je dále vyobrazení sopky chrlící lávu na město umístěné v její těsné blízkosti. V tisku měla ilustrace líčit soptící Etnu a Vesuv.³³² [147–148]

Mezi fantaskní scény se řadí ilustrace s osminohým baziliškem s korunou na hlavě, který se svým provedením opět příliš neliší od zahraničního dřevořezu.³³³ [149–150] Stejně je tak i provedení ilustrace líčící různé druhy lidských nestvůr, k nimž patří muž se psí hlavou, siamská dvojčata, muž bez hlavy s tváří na hrudníku, žena s jedním okem uprostřed hlavy a muž s jednou nohou.³³⁴ [151–152] Podobné dřevořezové ilustrace s lidskými monstry použil již tiskař Antonem Koberg v díle Hartmanna Schedela „Liber chronicarum“, které bylo vydáno v Norimberku v roce 1493 a jehož grafickou výzdobu tvořil Michael Wolgemut se svými žáky.³³⁵ [153]

Kromě nových i druhotně použitých dřevořezů v tisku Jana Kosořského z Kosoře zde výtvarnou složku hlavně zastupovalo velké množství stylově i řemeslně nesouladných iniciál shromážděných z několika pražských i mimopražských tiskáren.³³⁶ Uplatněny byly například iniciály N a S ze Severínova bratrského kancionálu z roku 1541 s podobou Mistra Jana Husa či iniciála P, kde dřík písmene tvořilo vyobrazení kazatelny s knězem promlouvajícím k věřícím. Tato iniciála pocházela z grafických zásob tiskaře jednoty bratrské Jiřího Štyrsky z roku 1523, který působil v Mladé Boleslavi.³³⁷

---

³³² Dřevořez se sopkami na fol. 236r a 250 v.

³³³ Dřevořez s baziliškem na fol. 124r.

³³⁴ Ilustrace s lidskými nestvůrami na fol. 140v.

³³⁵ Dřevořezy s lidskými monstry v Kobergově tisku se nacházejí na fol. 12r.

³³⁶ VOIT 2006, 911.

³³⁷ BOHATCOVÁ 1986b, 117.

3. SEZNAM TISKŮ

3.1. Tisky severínské tiskárny před rokem 1500

1. **Bible česká** neboli **Pražská, Starý a Nový zákon**, 1488. Tiskař pražské bible. Bez grafické dřevořezové výzdoby. Jednotlivé tisky ručně iluminované. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 108; TOBOLKA 1925, 23; URBÁNKOVÁ 1986, 43; URBÁNKOVÁ 1994, 21,41; KNIHOPIS 2.

2. **Martimiani aneb ... Římská kronika**, Jakob Twinger z Koenigshofenu, 1488. Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 108; TOBOLKA 1925, 30–31; KNIHOPIS 22.

3. **Aesopus: bajky**, 1488. Tiskař pražské bible. První český ilustrovaný prvotisk. Dochován pouze fragment tisku. Dva dřevořezy se scénami ze života Ezopa. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 108; HORÁK 1968, 12; HOŘEC 2003, 39; TOBOLKA 1925, 23; TOBOLKA 1930, 30; URBÁNKOVÁ 1994, 37; VOIT 2006, 925; WINTER 1913, 540; KNIHOPIS 1.

4. **Minucí na rok 1489**, Vavřinec z Rokycan, 1488. Tiskař pražské bible. Na jednolistu drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; BOHATCOVÁ 1990, 316–317; URBÁNKOVÁ 1994, 17; KNIHOPIS 907.

5. **Minucí na rok 1491**, 1490. Tiskař pražské bible. Jednolist, dřevořez se zvěrokruhem s vyobrazením Jupitera i polopostavami Slunce a Saturna. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; URBÁNKOVÁ 1994, 17; KNIHOPIS 15.

6. **Minucí na rok 1492**, Matěj z Vilémova, 1491. Tiskař pražské bible. Jednolist, dřevořez v rámečku se sedícím Saturnem, postavami Štělce, Vodnáře a polopostavami Jupitera a Venuše. Zdobené iniciály. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; TOBOLKA 1925, 29; URBÁNKOVÁ 1994, 18; KNIHOPIS 16.

7. **Legenda aurea sanctorum (Pasionál čili Knihy o životech svatých)**, Jacobus de Voragine, 1495. Tiskař pražské bible. Bohatá opakující se dřevořezbová výzdoba volně inspirovaná dřevořezy z díla Hartmanna Schedela „Liber chronicarum“, vydaná v Norimberku Antonem Kobergerem roku 1493. Autory dřevořezů pro norimberskou kroniku byli Michael Wolgemut a Wilhelm Pleydenwurff. Pasionál obsahuje 170 dřevořezů světců nižší řemeslné úrovně než v Schedelově kronice. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; BOHATCOVÁ 1986b, 111; HORÁK 1948, 48–52; HORÁK 1968,

12; HOŘEC 2003, 39; TOBOLKA 1925, 27–29; URBÁNKOVÁ 1972, 88–112; URBÁNKOVÁ 1994, 62–64; VOIT 2006, 926; WINTER 1913, 542; KNIHOPIS 16.

8. **Kalendář s praktikou na rok 1496**, 1495. Tiskař pražské bible. Zdobené iniciály. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; KNIHOPIS 12853.

9. **Bible, Nový zákon**, 1497–1498. Tiskař pražské bible. Ilustrace se svatým Jeronýmem v pracovně. Dále 180 opakujících se dřevořezů ze života Krista a Panny Marie, dřevořezы ilustrující Zjevení svatého Jana. Závěrečný cyklus Apokalypsy vznikl přesnou nápodobou větších originálů hornoněmecké „Bible norimberské“ vydané Antonem Kobergem roku 1482. Tytéž zahraniční ilustrace již roku 1489 posloužily jako východisko řezači obrazového aparátu mladší „Kutnohorské bible“, kterou vydával Martin z Tišnova. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; BOHATCOVÁ 1986b, 111; HORÁK 1948, 51; HORÁK 1968, 12; HOŘEC 2003, 39; TOBOLKA 1930, 30; URBÁNKOVÉ 1972, 88–112; URBÁNKOVÁ 1994, 79–80; VOIT 2006, 927; WINTER 1913, 542; KNIHOPIS 27.

10. **Usnesení velkého sněmu zemského od roku 1497 v přítomnosti krále Vladislava v Praze držaného**, 1497. Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; KNIHOPIS 24.

11. **Zřízení zemské**, 1500. Petr ze Šternberka a na Lištni, Zdeněk ze Šternberka a na Zbizoze, Albrecht Rendl z Úšavy, Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; URBÁNKOVÁ 1994, 80; TOBOLKA 1925, 33; KNIHOPIS 28.

12. **O tom, co mají všelijací lidé činiti...epištola**, Marsiglio Ficino, 1500. Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; TOBOLKA 1925, 25; URBÁNKOVÁ 1994, 39; KNIHOPIS 6.

13. **Kompaktáta**, 1500. Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; KNIHOPIS 0.

14. **Usnesení sněmovní o policejním řádu zemském z roku 1492**, 1500. Tiskař pražské bible. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; URBÁNKOVÁ 1967, 136; KNIHOPIS 24.

3.2. Tisky severínské tiskárny po roce 1500

3.2.1. Tisky Pavla Severína z Kapí Hory

15. **Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí**, Francesco Petrarca, 1501. Přeložil z latiny Řehoř Hrubý z Jelení. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Kolorovaný titulní dřevořez s námětem kola štěstí. Zbylá část tisku bez ilustrací. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; HORÁK 1948, 43; TOBOLKA 1927, 3; TOBOLKA 2006, 32; VOIT 2006, 927; KNIHOPIS 7049.

16. **Piesničky**, 1501. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Bez grafické výzdoby. Literatura: HOŘEC 2003, 40; TOBOLKA 2008, 3; KNIHOPIS 12853.

17. **Sedm žalmuov kajících**, 1503. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Tři ilustrace znázorňující Davida klečícího před Kristem zjevujícím se na nebesích a obklopený sluneční září, korunovaná Panna Marie a Ukřižování s Janem a Pannou Marií. Další dřevořez představující sloužení mše. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 102–104; KNIHOPIS 0.

18. **Tento Traktát gest o Mládency kterýž gsa w sstiestij zpychal a swewolnie vpadl w nesstiestije: Slowe... Pán Rady**, 1505. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. V tisku jedenáct alegorických ilustrací značné výtvarné úrovně. Další šest dřevořezů vypůjčených z Kutnohorské bible z roku 1489 a Nového zákona z let 1497–1498. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; BOHATCOVÁ 1986b, 112; HORÁK 1968, 42; TOBOLKA 1927, 3; TOBOLKA 1930, 32; VAŠICA 1944, 7–42; VOIT 2006, 927; KNIHOPIS 6829.

19. **Traktát o marnosti tohoto světa**, Svatý Augustin, 1506. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. K výzdobě použit dřevořez s polopostavou papeže z vydání „Legenda aurea sanctorum“ od Jacoba de Voragine z roku 1495. Literatura: TOBOLKA 1927, 3; VOIT 2006, 927; KNIHOPIS 870.

20. **Bible, Nový zákon**, 1513. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Znovu vydaný Nový zákon z let 1497–1498. 180 opakujících se dřevořezů ze života Krista a Panny Marie, dřevořezy ilustrující Zjevení svatého Jana. Závěrečný cyklus Apokalypsy vznikl přesnou nápodobou větších originálů hornoněmecké „Bible norimberské“ vydané Antonem Kobergem roku 1482. Tytéž zahraniční ilustrace již roku 1489 posloužily jako východisko řezači obrazového aparátu mladší „Kutnohorské bible“, kterou

vydával Martin z Tišnova. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; BOHATCOVÁ 1986b, 111; HORÁK 1948, 51; HORÁK 1968, 12; HOŘEC 2003, 39; TOBOLKA 1930, 30; URBÁNKOVÉ 1972, 88–112; URBÁNKOVÁ 1994, 79–80; VOIT 2006, 927; WINTER 1913, 542; KNIHOPIS 17095.

21. **Compactata**, 1513. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; TOBOLKA 1995, 269; KNIHOPIS 1578.

22. **Traktát o mládenci marnotratném (Zrcadlo marnotratných)**, Hynek z Poděbrad, 1515. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dvě ilustrace s portrétem mládence v celé postavě a mládence na koni použité z traktátu „Pán Rady“ z roku 1505. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 109; TOBOLKA 2008, 17; KNIHOPIS 14051.

23. **Kázání na desatero přikázání boží**, Martin Luther, 1520. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Tisk nedokončen, od strany 282 dopsán ručně. Celostránkový dřevořezový titulní list orámovaný postavami Adama a Evy. Vrchní část s postavou Mojžíše držící desky zákona. Ve spodní části vyobrazení námětu obrácení svatého Pavla. Dále celostránkový dřevořez zobrazující Martina Luthera sedícího mezi posluchači. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1998, 138; KNIHOPIS 5110.

24. **Kázání o Novém zákoně**, Martin Luther, 1521. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní list zobrazující mši. Dále dřevořez s Martinem Lutherem mezi posluchači, použitý také v díle „Kázání na desatero přikázání boží,“ od Martina Luthera z roku 1520. Dále celostránkový dřevořez s Martinem Lutherem v polopostavě v mnišském rouchu a otevřenou knihou v ruce. Zobrazení smrti s kosou a lebkou. Figurální a zoomorfní výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a; TOBOLKA 1998, 140; KNIHOPIS 5112.

25. **Doktor Martin Luther před Velebností císařskou i přede všemi knížaty říše**, 1521. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Figurální a zoomorfní výzdoba. Celostránkový dřevořez vyobrazující Martina Luthera v polopostavě v mnišském rouchu a otevřenou knihou v ruce, stejný dřevořez použit v „Kázání o Novém zákoně“ od Martina Luthera z roku 1521. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; KNIHOPIS 5116.

26. **Výklad o Antikristu na vidění Danielovo**, Martin Luther, 1522. Přeložil Oldřich Velenský z Mnichova. Na titulním listu zobrazení papeže jako Antikrista. Figurální a zoomorfní výzdoba. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; KNIHOPIS 5127.

27. **Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku**, Petr Chelčický, 1522. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořezová výzdoba titulního listu s architektonickými, zoomorfními a rostlinnými prvky doplněné o dva šlechtické erby. V závěru spisu použit stejný architektonický rámec, kde se uprostřed nalézal dřevořez s disputující společností. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; TOBOLKA 1927, 4; VOIT 1987, 35; VOIT 2006, 909; KNIHOPIS 3300.

28. **Vo ustanovenie služebníkuov církve**, Martin Luther, 1523. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; KNIHOPIS 5125.

29. **Bible česká**, Starý a Nový zákon, 1. vydání 1529, Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Na titulní straně celostránkový dřevořez se znakem Prahy. Dále dřevořez se svatým Jeronýmem. 87 opakujících se biblických ilustrací. Iniciály zdobené figurálními, rostlinnými nebo zoomorfními motivy. Signet Pavla Severína z Kapí Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; HORÁK 1948, 83; KYAS 1997, 140; TOBOLKA 1927, 8; TOBOLKA 1995, 64; VOIT 2006, 811; KNIHOPIS 1098.

30. **Písně roční**, 1529. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; KNIHOPIS 0.

31. **Zpráva, kterak se každý zachovati má v té nové englické počné nemoci**, 1529. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Literatura: TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 0.

32. **Skonává se knížka o štěpování i také o přesazování štěpuov**, 1530. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořez s mužem štěpující stromy v zahradě. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 4099.

33. **Zřízení zemská**, 1530. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní list s dřevořezem zobrazující zemská soud. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 2445.

34. **Spis o nemocech morních**, Jan Černý, 1530. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní strana v renesančním dekorativním rámci se zvířecími, rostlinnými a loveckými motivy. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; HOŘEC 2003, 41; TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 1770.

35. **Písně gruntovní a velmi utěšené**, Václav Miřínský, 1531. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Zdobené iniciály. Zbytek tisku bez výzdoby. Literatura: TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 5618.

36. **O krvi pauštění žilami i baňkami**, Jan z Chocně, 1532. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořezy s lékařem v pracovně a mužským tělem. Grafika ilustrující pouštění žilou. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1996, 465; KNIHOPIS 3469.

37. **Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku**, Petr Chelčický, 1532. Druhé vydání. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořezová výzdoba titulního listu s architektonickými, zoomorfními a rostlinnými prvky doplněné o dva šlechtické erby. Další dřevořez se zobrazením signetu Pavla Severína z Kapí Hory v podobě erbu drženyými dvěma genii. V horní části bohatě prolamovaná nápisová páska se jménem tiskaře a letopočtem 1529. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 110; TOBOLKA 1927, 4; VOIT 1987, 35; VOIT 2006, 909; KNIHOPIS 3301.

38. **Artikulové sněmu království českého 1533, Vo zpovědnících a zhoubcích království českého artikulové z starého i z nového zřízení i z předešlých sněmuov vybraní**, 1533. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; KNIHOPIS 278.

39. **Pranostika krakovská o vyznamenání komety s ocasem, hvězdy s ocasem, kteráž se jest ukazovala dnův července měsíce...**, Michael Wislica, 1533. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; KNIHOPIS 5552.

40. **Titulové stavů duchovního i světského**, Brikcí z Ličska, 1534. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní list s dřevořezem zobrazující zemská soud, použita stejná grafika z tisku „Zřízení zemské“ z roku 1530. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 1352.

41. **Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají**, 1535. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. První česká tištěná kuchařka. Dřevořezbová ilustrace s vyobrazením kuchyně. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; TOBOLKA 1927, 4; VOIT 2006, 504; ZÍBRT 1927, 247; KNIHOPIS 4610.

42. **Artikulové sněmu království českého**, 1537. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Na titulním listě drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1940, 57; KNIHOPIS 280.

43. **Bible česká**, Starý a Nový zákon, 2. vydání, 1537, Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Iniciály zdobené figurálními, rostlinnými nebo zoomorfními motivy. Velké množství dřevořezů s biblickými náměty. Heraldický signet Pavla Severína z Kapí

Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; KYAS 1997, 162; TOBOLKA 1927, 8; TOBOLKA 1995, 66; VOIT 2006, 504; KNIHOPIS 1099.

44. **O ukrutném a hanebném hříchu opilství**, Sebastian Franck, 1538. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Dřevořez na titulní straně znázorňující hodující a popíjející společnost. Dva dřevořezy s vyobrazením bakchického chlapce s ďáblem a zobrazení anděla. Dvakrát vyobrazený celostránkový erb Ondřeje ze Suneku a na Hluboké. Heraldický signet Pavla Severína z Kapí Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; HORÁK 1948, 85; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1946, 225; VOIT 2006, 912; KNIHOPIS 2576.

45. **Psalmové a písně**, předmluva od M. Tomáše z Javořice. 1538. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Tisk se nedochoval. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; KNIHOPIS 17526.

46. **Počíná se pana Hanuše z Švorcperku s předmluvami, artikulemi a rykmy, jakž tu pořád postaveny jsou..**, Hanuš z Švorcperku, přeložil Hynek Krabice z Vajtmile, 1538. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Použity dřevořezy s bakchickým chlapcem s ďáblem a andělem z tisku „O ukrutném a hanebném hříchu opilství“ od Sebastiana Francka z roku 1538. Literatura: TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 0.

47. **Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích**, Martin Kuthen ze Šprymsberka, 1539. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Na titulním dřevořezu znak Starého Města Pražského s latinskými verši. Dalších 58 dřevořezů znázorňujících polopostavy českých panovníků v kruhových medailoncích. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; BOHATCOVÁ 1986b, 115; HORÁK 1948, 83; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1929, 7–13; VOIT 2006, 911; WINTER 1913, 547; KNIHOPIS 4628.

48. **Vajklady na Čtení nedělní**, Anton Corvinus, 1539. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní list s mrtvým Kristem v náručí Boha Otce a anděly. Na rubu titulního listu portrét Mistra Jana Husa jako kazatele. Dalších 25 ilustrací s náměty z Kristova života. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; BOHATCOVÁ 1989, 115; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1940, 90; KNIHOPIS 1626.

49. **Knih o věcech a spůsobích národu tureckého**, Paulus Jovius, 1540. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Čtyřicetpět dřevořezbových ilustrací. Na titulní straně skupina tureckých jezdců. Další dřevořezy s náměty mučení zajetců, utonutí Ludvíka Jagellonského u Moháče, sedm vyobrazení bitev a obléhání Vídně. Další náměty s vyobrazením tureckých vladařů, kde byly použity upravené dřevořezy z Kuthenovy

„Kroniky o založení země české a prvních obyvatelích jejích“. Signet Pavla Severína z Kapí Hory. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; BOHATCOVÁ 1986b, 116; BOHATCOVÁ 1990, 189; TOBOLKA 1946, 506; KNIHOPIS 3631.

50. **Zpráva aneb naučení krátké při měření suduov, každému hospodáři, kterýž víno šenkuje**, 1540. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní dřevořez s námětem měření sudů. Stejný dřevořez se nachází na další straně. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; HOŘEC 2003, 41; TOBOLKA 2010, 79; KNIHOPIS 17322.

51. **Rozjímání o umučení Krista Pána**, Anton Corvinus, přeložil Zikmund Antoch z Helfenberka, 1541. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní list zobrazující Ukřižování Krista ve zdobeném renesančním rámci. Iniciály s figurálními motivy. Sedmnáct dřevořezů s náměty utrpení Ježíše Krista. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1940, 289; KNIHOPIS 1625.

52. **Život a skon slavného Mistra Jeronýma, jenž jest upálen v Kostnici pro pravdu boží**, Petr z Mladoňovic, kolem roku 1541. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Titulní strana v renesančním ornamentálním rámci s vyobrazením Mistra Jeronýma. Rostlinná, zoomorfní a ornamentální výzdoba iniciál. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 102; KNIHOPIS 7042.

53. **Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelitské, Rohův kancionál**, Jan Roh, 1541. Tiskař Pavel Severín z Kapí Hory. Bohatě zdobený titulní list s postavami Šalamouna a Davida, stojících na sloupech. V dolní části titulního listu se nachází vyobrazení zpívajícího sboru. Dále dřevořez s heraldickým signetem Pavla Severína z Kapí Hory. V tisku dřevořezy s portréty osobností. Deset iniciál s biblickými náměty. Deset iniciál s rostlinným motivem. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 111; BOHATCOVÁ 1986b, 116; HORÁK 1948, 78; TOBOLKA 1927, 13; VOIT 2006, 430; KNIHOPIS 12856.

3.2.2. Tisky Jana Severína mladšího

54. **Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají**, 1538–1544. Druhé vydání. Tiskař Jan Severín mladší. Původní vydání od Pavla Severína z Kapí Hory z roku 1635. První česká tištěná kuchařka. Celostránková

dřevořezbová ilustrace s vyobrazením kuchyně. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; TOBOLKA 1927, 4; KNIHOPIS 4611.

55. **Spis, že člověk může před morem ujíti**, Oldřich Velenský z Mnichova, 1538. Tiskař Jan Severín mladší. Drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; TOBOLKA 2010, 52; KNIHOPIS 16494.

56. **Pod titulem napsáno jest: Zjevení svatého Jana apoštola**, Pavel Bydžovský, 1539. Tiskař Jan Severín mladší. Tisk se nedochoval. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; HOŘEC 2003, 87; TOBOLKA 1940, 217; KNIHOPIS 1398.

57. **Kniha vrozeného pana Stibora z Cymburka a Tovačova...Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich**, 1539. Tiskař Jan Severín mladší. Čtyřicetjedna dřevořezových ilustrací s náměty autora darujícího svou knihu Svaté Trojici a králi Jiřímu z Poděbrad. Námět zповědi, rozhřešení a přijímání. Dále dřevořezy s alegorickým zobrazením Pravdy a Lži. Erb Stibora z Cymburku a Tovačova. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; BOHATCOVÁ 1990, 197–198; BOHATCOVÁ 1995, 5; HORÁK 1948, 84; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1940, 312; VOIT 2006, 911; WINTER 1913, 547; KNIHOPIS 1711.

58. **Sentencie philosophice de regimine et judiciis hominum. Naučení mudrcuov o zpracování a saudech lidských**, Brikcí z Líčska, 1540. Tiskař Jan Severín mladší a Bartoloměj Netolický. Na titulním listě erb Starého a Nového Města pražského. Dále erb Brikcího z Líčska s iniciálami B Z L. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; HOŘEC 2003, 87; TOBOLKA 1940, 194; KNIHOPIS 1350.

59. **Kronika česká**, Václav Hájek z Libočan, 1541. Tiskař Jan Severín mladší a Ondřej Kubeš ze Žípů. Titulní strana s císařským znakem. Dřevořezy s přírodními scénériemi, hrady, vesnicemi a kostely. Dále zobrazení bitev, historických událostí a figurálních kompozic. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; BOHATCOVÁ 1986b, 116; BOHATCOVÁ 1990, 178–183; TOBOLKA 1927, 4; TOBOLKA 1946, 313; VOIT 2006, 911; WINTER 1913, 547; KNIHOPIS 2867.

60. **Nové zřízení o vyzdvižení desk zemských pohořelých Království českého Léta Páně 1541**, 1542. Tiskař Jan Severín mladší. Drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; TOBOLKA 2010, 82; KNIHOPIS 17480.

61. **Proti Alchoranu, totiž zákonu tureckému a saracénskému a falešnému jich náboženství**, Bartoloměj Dvorský, 1542. Dřevořez s bitvou na titulní straně použitý z „Kroniky české“ Václava Hájka z Libočan z roku 1541. Dále ilustrace s námětem

klanění tří králů a dřevořez s vyobrazením žida a křesťana. Tiskař Jan Severín mladší. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; HOŘEC 2003, 88; TOBOLKA 1946, 108; KNIHOPIS 2154.

62. **Tažení proti Turku, svaté víry křesťanské uhlavnému i našich životuov, jakým by způsobem před se vzato býti mělo a kde by se lid válečný a naň peníze a k tomu děla vzítí měla, tuto krátce sepsáno**, 1543. Tiskař Jan Severín mladší. Dřevořez zobrazující tureckou bitvu. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; TOBOLKA 2010, 61; KNIHOPIS 16071.

63. **Perla Písma svatého, zavírajíc v sobě hlavní artikule a články křesťanského učení**, Johann Spangenberg, 1545. Tiskař Jan Severín mladší. Bez grafické výzdoby. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 112; HOŘEC 2003, 88; TOBOLKA 2010, 18; KNIHOPIS 15573.

3.2.3. Tisky Jana Kosořského z Kosoře

64. **Snešení a přátelské nařízení z jistých krajuov stavuov Království tohoto českého**, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Dřevořez s erbem. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; KNIHOPIS 290.

65. **Třetí rozepsání do všech krajuov Království českého, jimž se všickni vuobec napomínají k spěšné a rychlé pomoci proti nynějším nepřáteluom Království českého**, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Na titulním listě vyobrazen erb Království českého. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; TOBOLKA 2008, 47; KNIHOPIS 14911.

66. **Listové někteří k nepřemožitelnému císaři římskému a panu Karlovi toho jména pátému jeho milosti ec...**, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; KNIHOPIS 4916.

67. **Přátelské a upřímé napomenutí skrz rozepsaný spis po všech krajích Království českého ke všem stavuom téhož Království učiněný a rozeslaný**, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; KNIHOPIS 6016.

68. **Proti mordéřské a loupežné rotě sedláků**, Martin Luther, 1546–1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Na rubu titulního listu natištěn dřevořez převzatý z knihy Paula

Jovia „Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého“ z roku 1540, s námětem bitvy mezi Turky a křesťany. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 107; TOBOLKA 1998, 142; KNIHOPIS 5117.

69. **Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností**, Mikuláš Konáč z Hodiškova, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Náboženské a mravoličné ilustrace. Ornamentálně, rostlině a zoomorfně zdobené renesanční rámce. Zdobené iniciály. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; HOŘEC 2003, 87; KOPECKÝ 1962, 135; TOBOLKA 1998, 62; VOIT 2006, 911; KNIHOPIS 4275.

70. **Život Pána našeho Jezukrista**, Ammonius Alexandrinus, 1547. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Titulní list ozdoben dřevořezovým renesančním rámcem. Dvě úvodní ilustrace s námětem zvěstování Panně Marii a útekem do Egypta. Dále ilustrace s pašijovým cyklem. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; KNIHOPIS 206.

71. **Práva a gruntovní zpráva**, 1550. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; KNIHOPIS 17411.

72. **Práva a zřízení zemská Království českého**, 1550. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Celostránkový císařský znak. Dřevořez s vyobrazením zasedání zemského soudu. Erb Jana Kosořského z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; HOŘEC 2003, 86; KNIHOPIS 14316.

73. **Tito artikulové na sněmu obecnim, kterýž držán byl na Hradě pražském**, 1553. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Dřevořez s erbem království českého. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; TOBOLKA 1936, 61; KNIHOPIS 301.

74. **Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená**, Václav Hájek z Libočan, 1553. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Obsahuje cyklus opakujících se ilustrací s ďábly. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 113; BOHATCOVÁ 1986b, 117; BOHATCOVÁ 1990, 202; TOBOLKA 1927, 4; VOIT 2006, 911; KNIHOPIS 17597.

75. **Krátký spis o morové nemoci, která nyní v Markrabství moravském a v krajinách okolních panuje**, Jan Vočehovský, 1553. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; KNIHOPIS 16589.

76. **Almanach**, Mikuláš Šúd z Semanína, 1554. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; KNIHOPIS 16019.

77. **Kosmografie česká**, Sebastian Münster, 1554. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře a Zikmund mladší z Púchova. Na titulní straně erbem s českým lvem, erby dalších zemí Koruny české a habsburský erb v ozdobném rámci. Text doplněn o řadu dřevořezů s náměty ze Starého zákona, vyobrazení měst, bitev, sopek a lidských činností. Na začátku kapitol iniciály zdobené výjevy z Nového Zákona a dalšími figurálními, zoomorfními i rostlinnými motivy. V závěru tisku erb Jana Kosořského z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; BOHATCOVÁ 1986b, 117; TOBOLKA 1927, 4; VOIT 2006, 911; KNIHOPIS 5969.

78. **Enchiridion, to jest skrovné a krátce složené knížky a ukázání míst artikuluov obecních o svátostech a jiných všech církve svaté pořádcích**, 1555. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Drobná ornamentální výzdoba. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; HOŘEC 2003, 86; KNIHOPIS 3474.

79. **Tito artikulové na sněmu obecním, kterýž držán byl na Hradě pražském**, 1556. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Dřevořez s erbem království českého. Literatura: HOŘEC 2003, 86; KNIHOPIS 303.

80. **Noviny, které se mezi císařskou Velebností a papežem před zámkem Belliano ve Vlaších zběhly**, 1557. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; KNIHOPIS 6412.

81. **Modlitby svatých proroků**, s.d. Tiskař Jan Kosořský z Kosoře. Literatura: BOHATCOVÁ 1986a, 114; KNIHOPIS 5867.

ZÁVĚR

Největší pražská tiskárna, působící od konce 15. do druhé poloviny 16. století pod vedením čtyř generací tiskařů v čele s nejvýznamnější osobností Pavlem Severínem z Kapí Hory, dosáhla věhlasu nejenom počtem vydaných tisků, ale především kladením důrazu na umělecké zpracování dřevořezové knižní výzdoby. Kvalitou a rozsahem ilustračního aparátu severínská tiskárna zásadně přispěla k rozvoji renesanční knižní kultury v Čechách.

Význam knihtiskařské officíny zvláště spočívá ve snaze o přiblížení vyspělejší zahraniční umělecké produkce, zejména norimberské knižní výzdoby, ale i vlastní grafické tvorby. Tiskárna během své téměř sedmdesátileté činnosti vydala přes osmdesát převážně ilustrovaných děl v českém jazyce a stala se mimo jiné také významným producentem nekatolických, ale i humanistických spisů. Dřevořezová výzdoba má v těchto tiscích velice proměnlivé kvalitativní pojetí a po ukončení činnosti Pavla Severína z Kapí Hory i sestupnou tendenci, ale přesto ilustrační tvorba sloužící k výzdobě severínských tisků patří k nejvýznačnějším projevům grafického knižního umění u nás.

Cílem této diplomové práce se tedy stalo zaměření se na dřevořezovou výzdobu nejvýznamnějších tisků vydaných v severínské tiskárně v kontextu s cizími inspiračními vlivy i vlastní uměleckou invencí.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

Aesopus 1488 — Aesopus: bajky. Praha 1488 (Knihovna Strahovského kláštera v Praze, Sign. DO VI 9)

ALEXANDRINUS 1547 — Ammonius ALEXANDRINUS: Život Pána našeho Jezukrista. Praha 1547 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 65 E 1927)

Bible česká 1529 — Bible česká, Starý a Nový zákon. Praha 1529 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 A 13)

Bible česká 1537 — Bible česká, Starý a Nový zákon. 2. vydání. Praha 1537 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 A 14)

Bible, Nový Zákon 1497–1498 — Bible, Nový Zákon. Praha 1497–1498 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 43 F 63)

Bible kutnohorská 1489 — Bible kutnohorská. Kutná Hora 1489 (České muzeum stříbra v Kutné Hoře, Sign. ST 1)

Bible norimberská 1483 — Bible norimberská. Nürnberg 1483 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Rar. 288)

BLAHOSLAV 1560–1561 — Jan BLAHOSLAV: Piesně chval božských, Šamotulský kancionál. Szamotul 1560–1561 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 B 35)

z CYMBURKA A TOVAČOVA 1539 — Stibor z CYMBURKA A TOVAČOVA: Knihy hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich. Praha 1539 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 15 B 3)

CORVINUS 1539 — Anton CORVINUS: Vajklady na Čtení nedělní. Praha 1539 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 E 717)

CORVINUS 1541 — Anton CORVINUS: Rozjímání o umučení Krista Pána. Praha 1541 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 C 93)

ČERNÝ 1530 — Jan ČERNÝ: Spis o nemocech morných. Praha 1530 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 28 G 53)

DVORSKÝ 1542 — Bartoloměj DVORSKÝ: Proti Alchoranu, totiž zákonu tureckému a saracénskému a falešnému jich náboženství. Praha 1542 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 36 B 1)

FRANCK 1538 — Sebastian FRANCK: O ukrutném a hanebném hříchu opilství. Praha 1538 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 B 132)

FRIDOLIN 1491 — Stephan FRIDOLIN: Schatzbehälter der wahren Reichtümer des Heils. Nürnberg 1491 (Bodleian knihovna Oxford, Sign. auct.6 Q 4, 22)

HÁJEK z LIBOČAN 1541 — Václav HÁJEK z LIBOČAN: Kronika česká. Praha 1541 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 A 70)

HÁJEK z LIBOČAN 1553 — Václav HÁJEK z LIBOČAN: Život Adamův, jinak od starodávna Solfernus, kniha velmi kratochvilná a utěšená. Praha 1553 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 65 D 1160)

CHELČICKÝ 1522 — Petr CHELČICKÝ: Kniha výkladuov spasitelných na čtenie nedělní celého roku. Praha 1522 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 A 66)

z CHOCNĚ 1532 — Jan z CHOCNĚ: O krvi pauštění žilami i baňkami. Praha 1532 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 28 G 58)

JOVIUS 1540 — Paulus JOVIUS: Kniha o věcech a spůsobích národu tureckého. Praha 1540 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 29 D 3)

Kancionál 1576 — Velký kancionál čili Písňe duchovní evangelistské. Ivančice 1576 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 A 000033)

KONÁČ z HODIŠKOVA 1547 — Mikuláš KONÁČ z HODIŠKOVA: Kniha o hořekování a nařikání Spravedlivosti královny a paní všech ctností. Praha 1547 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 B 36)

Kuchařství 1535 — Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají. Praha 1535 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 28 G 33)

Kuchařka 1538–1544 — Kuchařka, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají. Praha 1538–1544 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 F 235)

Kuchařství polovina 16. století — Kuchařství, O rozličných krměch, kterak se užitečně s chutí strojiti mají. Praha polovina 16. století (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 28 G 9)

KUTHEN 1539 — Martin KUTHEN ze Šprymsberka: Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích. Praha 1539 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 D 19)

LUTHER 1520 — Martin LUTHER: Kázání na desatero přikázání boží. Praha 1520 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 G 50. 973)

LUTHER 1521 — Martin LUTHER: Kázání o Novém zákoně. Praha 1521 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 G 64. 086)

LUTHER 1521 — Martin LUTHER: Doktor Martin Luther před Velebností císařskou i přede všemi knížaty říše. Praha 1521 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 G 64. 084)

LUTHER 1522 — Martin LUTHER: Výklad o Antikristu na vidění Danielovo. Praha 1522 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 25 D 5)

MICHNA z OTRADOVIC 1647 — Adam Václav MICHNA z OTRADOVIC: Česká mariánská muzika. Praha 1647 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 E 46)

Minucí 1491 — Minucí. Praha 1491 (Knihovna Strahovského kláštera v Praze, Sign. Zl. 169)

MÜNSTER 1554 — Sebastian MÜNSTER: Kosmografie česká. Praha 1554 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 B 2)

MÜNSTER 1544 — Sebastian MÜNSTER: Cosmografia. Beschreibung aller Lender. Basilej 1544 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Res/2 Geo.u. 48 a)

Pán Rady 1505 — Tento Traktát gest o Mládency kterýž gsa w sstiestij zpychal a swewolnie vpadl w nesstiestije: Slowe... Pán Rady. Praha 1505 (Knihovna křížovníků v Praze, Sign. LXX III D1)

Passional Christi und Antichristi 1521 — Passional Christi und Antichristi. Wittenberg 1521 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Res/4 H. eccl. 870,10)

PETRARCA 1501 — Francesco PETRARCA: Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí. Praha 1501 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 B 7)

z PODĚBRAD 1515 — Hynek z PODĚBRAD: Traktát o mládenci marnotratném neboli zrcadlo marnotratných. Praha 1515 (Knihovna Národního muzea v Praze, Sign. 25 D 25)

z PRACHATIC 1568 — Křišťan z PRACHATIC: Knižky lékařské. Praha 1568 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 S 848)

ROH 1541 — Jan ROH: Piesně chval božských, Piesně duchovní evangelitské, Rohův kancionál. Praha 1541 (Moravský zemský archiv v Brně, Sign. 194)

z ROKYCAN 1489 — Vavřinec z ROKYCAN: Minucí. Praha 1489 (Knihovna Strahovského kláštera v Praze, Sign. B 31)

SCHEDEL 1493 — Hartmann SCHEDEL: Liber chronicarum. Nürnberg 1493 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Rar. 287)

SCHWARZENBERG 1513 — Johannes von SCHWARZENBERG: Der Zudrincker und Prasser, Gesetze, Ordenung und Instruction. Oppenheim 1513 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. 4 J germ. 201,3)

SCHWARZENBERG 1534–1535 — Johannes von SCHWARZENBERG: Der Teutsch Cicero – Ein Büchle wider das zutrincken. Augsburg 1534–1535 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Res/2 A. lat. b. 273)

SCHWARZENBERG 1584 — Johannes von SCHWARZENBERG: Ein Büchlein vom Zutrinken. Heydelberg 1584 (Bavorská státní knihovna v Mnichově, Sign. Mor. 904 m)

Tažení proti Turku 1543 — Tažení proti Turku, svaté víry křesťanské uhlavnému i našich životuov, jakým by zpuosobem před se vzato býti mělo a kde by se lid válečný a naň peníze a k tomu děla vzítí měla, tuto krátce sepsáno. Praha 1543 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 54 E 64)

z VILÉMOVA 1492 — Matěj z VILÉMOVA: Minucí. Praha 1492 (Knihovna Strahovského kláštera v Praze, Sign. Zl. 253)

de VORAGINE 1495 — Jacobus de VORAGINE: Legenda aurea sanctorum. Pasionál čili Knihy o životech svatých. Praha 1495 (Národní knihovna České republiky v Praze, Sign. 42 D 36)

ZAINER 1479 — Johannes ZAINER: Vita Aesopi fabulatoris. Augsburg 1479 (Národní knihovna umění v Augsburgu, Sign. 86 B 2)

Literatura:

BARTSCH 1808 — Adam BARTSCH: Le peintre graveur. Vídeň 1808

BOHATCOVÁ 1973 — Mirjam BOHATCOVÁ: Česká kniha a svět. Praha 1973

BOHATCOVÁ 1986a — Mirjam BOHATCOVÁ: Otázky nad publikační činností pražských Severínů. In: Listy filologické 109, 97–115

BOHATCOVÁ 1986b — Mirjam BOHATCOVÁ: Počátky ilustrace v české tištěné knize. In: Umění 34, 1986b, 111–118

BOHATCOVÁ 1989 — Mirjam BOHATCOVÁ: Knižní dřevořez v Čechách a na Moravě od 70. let 15. století do 1620. In: DČVU II/1, 106–116

BOHATCOVÁ 1990 — Mirjam BOHATCOVÁ: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990

BOHATCOVÁ 1995 — Mirjam BOHATCOVÁ: Pravda a lež v rukou právníka. Přerov 1995

BOTT 1983 — Gerhard BOTT (ed.): Martin Luther und die Reformation in Deutschland. Nürnberg 1983

DODGSON/KURTH 1927 — Campbell DODGSON / Willi KURTH (ed.): Albrecht Dürer: Sämtliche Holzschnitte. München 1927

HORÁK 1948 — František HORÁK: Česká kniha v minulosti a její výzdoba. Praha 1948

HORÁK 1968 — František HORÁK: Pět století českého knihtisku. Praha 1968

HOŘEC 2003 — Jaromír HOŘEC: Počátky české knihy. Praha 2003

- JUNGMANN 1825 — Josef JUNGMANN: Historie literatury české. Praha 1825
- KLIKAR 1959 — František KLIKAR: Knižní signet. Praha 1959
- KOPECKÝ 1962 — Milan KOPECKÝ: Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova: Příspěvky k poznání české literatury v období renesance. Praha 1962
- KYAS 1997 — Vladimír KYAS: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha 1997
- LAVIČKA 2011 — Roman LAVIČKA: Středověká desková malba v rožmberském dominiu. In: Rožmberkové 2011, 470, 546–7
- PANOFSKY 1955 — Erwin PANOFSKY: The Life and Art of Albrecht Dürer. Princeton 1955
- PEŠINA 1950 — Jaroslav PEŠINA: Česká malba pozdní gotiky a renesance. Deskové malířství 1450–1550. Praha 1950
- POCHE/PREISS 1978 — Emanuel POCHE / Pavel PREISS: Pražské paláce. Praha 1978
- RESKE 2000 — Christoph RESKE: Die Produktion der Schedelschen Weltchronik in Nürnberg. Wiesbaden 2000
- ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006
- STRIEDER 1981 — Peter STRIEDER: Dürer. Königstein 1981
- STRIEDER 1993 — Peter STRIEDER: Tafelmalerei in Nürnberg 1350–1550. Königstein 1993
- ŠÁROVCOVÁ/HORNÍČKOVÁ/ŠRONEK 2010 — Martina ŠÁROVCOVÁ / Kateřina HORNÍČKOVÁ (ed.) /Michael ŠRONEK (ed.): Umění české reformace 1380–1620. Praha 2010
- ŠMAHEL 1970 — František ŠMAHEL: Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku. Praha 1970
- TOBOLKA 1927 — Zdeněk TOBOLKA: Pavel Severýn z Kapí Hory a jeho tisk: Písně chval Božských z roku 1541. Praha 1927
- TOBOLKA 1930 — Zdeněk TOBOLKA: Dějiny československého knihtisku v době nejstarší. Praha 1930
- TOBOLKA 1949 — Zdeněk TOBOLKA: Kniha. Praha 1949
- TOBOLKA 1994–2010 — Zdeněk TOBOLKA: Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Praha 1994–2010

URBÁNKOVÁ 1967 — Emma URBÁNKOVÁ: Prvotisky českých artikulů. In: Ročenka státní knihovny ČSSR 1966, 1967, 136–153

URBÁNKOVÁ 1972 — Emma URBÁNKOVÁ: Český pasionál z roku 1495 a jeho dodatky. In: Ročenka státní knihovny ČSR 1971, 1972, 88–112

URBÁNKOVÁ 1986 — Emma URBÁNKOVÁ: Soupis prvotisků českého původu. Praha 1986

URBÁNKOVÁ 1994 — Emma URBÁNKOVÁ: Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl 1. Prvotisky (do roku 1500). Praha 1994

VAŠICA 1944 — Josef VAŠICA: Traktátec o štěstí, kterýž má jméno Pán Rady. Praha 1944

VOIT 1987 — Petr VOIT: Minulost pražského knihtisku. Praha 1987

VOIT 2006 — Petr VOIT: Encyklopedie knihy. Praha 2006

VOLF 1926 — Josef VOLF: Dějiny českého knihtisku do roku 1848. Praha 1926

WINTER 1913 — Zikmund WINTER: Český průmysl a obchod v 16. věku. Praha 1913

ZÍBRT 1927 — Čeněk ZÍBRT: Staročeské umění kuchařské. Praha 1927

ZÍBRT 1939 — Čeněk ZÍBRT: Z dějin českého knihtiskařství. Mladá Boleslav 1939

